

ACTA CAROLUS ROBERTUS

Károly Róbert Főiskola tudományos közleményei
Alapítva: 2011

Főszerkesztő:
Takácsné György Katalin

Felelős szerkesztő:
Csernák József

Szerkesztőbizottság:

Bandlerova, Anna – Slovak University of Agriculture in Nitra
Bíró Tibor – Károly Róbert Főiskola
Dávid Lóránt – Károly Róbert Főiskola
Dinya László – Károly Róbert Főiskola
Fodor László – Károly Róbert Főiskola
Florkowski, Wojciech – University of Georgia, Amerikai Egyesült Államok
Kerekes Kinga – Babeş-Bolyai Egyetem, Románia
Király Zsolt – Budapesti Gazdasági Főiskola
Kánya Hajnalka – Partiumi Keresztény Egyetem, Románia
Kozuch, Barbara – Jagelló Egyetem, Lengyelország
Liebmann Lajos – Károly Róbert Főiskola
Magda Róbert – Károly Róbert Főiskola
Nagyné Demeter Dóra – Károly Róbert Főiskola
Noworol, Alexandr – Jagelló Egyetem, Lengyelország
Przygodska, Renata – University of Bialystok, Lengyelország
Raišienė, Agota Giedrė – Mykolas Romeris University, Litvánia
Réthy István – Károly Róbert Főiskola
Sadowski, Adam – University of Bialystok, Lengyelország
Takács István – Károly Róbert Főiskola
Tamus Antalné – Károly Róbert Főiskola

Szerkesztőség
Károly Róbert Főiskola
3200 Gyöngyös Mátrai u. 36.

Kiadó
Károly Róbert Főiskola
3200 Gyöngyös Mátrai u. 36.

Felelős kiadó
Helgertné Dr. Szabó Ilona Eszter, rektor

TÁMOP-4.2.3-12/1/KONV-2012-0047
„Kutatási eredmények és innovációk disszeminációja az energetikai biomassza (zöldenergia) termelés, átalakítás, hasznosítás, a vidékfejlesztés és a környezeti fenntarthatóság terén a Zöld Magyarorszáért”

Készült:
Vareg Hungary Kft. (www.vareg.hu)
1117 Budapest, Kondorosi út 2/a.
Tel: +36 1/464-5297

ISSN 2062-8269

Megjelent 200 példányban
2014. február

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujsechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

ELŐSZÓ

A Károly Róbert Főiskola kiemelt figyelmet szentel a legjobb képességekkel rendelkező, kutatni vágyó hallgatók tudományos tevékenységének tudatos elindítására, az oktatók, kutatók munkájának támogatására.

Az intézményben, valamint a hazai és külföldi partner intézményekben folyó széles körű kutatásokhoz kapcsolódva a témavezető oktatók, kutatók tudományos eredményei publikálásának fóruma ez, a korábban újtára indított folyóirat. A kutatási eredmények publikálása mellett fontos értéknek tartjuk, hogy a Főiskola oktatói, kutatói megismertessék a hallgatókat a tudományos munka végzésének céljával, módjával. Ezt támogatja továbbá a Főiskolán működő szakkollégiumi munka, ahol a hallgatók intézményen kívüli kutatók, szakemberek előadásait hallgatják, megismerkedve új, a tanulmányokat kiegészítő ismeretekkel. Ez a sajátos munkakapcsolat lehetőséget ad számukra a tudományos élet megismerésére. A hallgatók rendszeresen megjelennek a Főiskola által szervezett tudományos konferenciákon, kutatási workshopokon és részt vesznek azok szervezésében.

Egy-egy kutatási témához, témavezetőhöz köthetően kialakultak tehetséggondozó műhelyek, hozzájárulva a hallgatók tudományos munkája elősegítéséhez, megalapozva annak a lehetőségét, hogy bekapcsolódhatnak az intézményi kutatási-fejlesztési-innovációs láncba.

A Főiskolán folyó tudományos kutatások a társadalom-, az agrár-, a természet-, a műszaki és multidiszciplináris tudományok széles körét ölelik fel. A helyi gazdaságfejlesztés, a vállalkozások fejlesztése, a gazdasági hálózatok menedzselése, az agrárgazdasági termékpályák, a zöldülő gazdaság kihívásai (természeti erőforrás gazdálkodás, fenntartható energiagazdálkodás, ökomarketing, foglalkoztatás és munkahelyteremtés) mellett kiemelt jelentőséggel bír az e-learning alapú és mesterséges intelligencia elemekkel támogatott oktatásfejlesztés. A környezetinformatikai alkalmazások, a biogáz-alapanyagok mikrobiológiai előkezelésének fejlesztése, a korszerű tápanyag-utánpótlással és növényvédelemmel kapcsolatos vizsgálatok, a precíziós gazdálkodás, a hidrokultúrás (talaj nélküli) zöldség-hajtás, mind elemei a régió természeti erőforrás potenciál vizsgálatának, kihasználásának.

A Főiskola Tudományos Tanácsa és Tudományos Diákköri Tanácsa – a korábban az Oktatásért Közalapítvány Tehetséggondozói Alkuratóriumának NTP-OKA-XXII-066, „A felsőoktatási intézmények karain és tanszékein működő, tehetséggondozó műhelyek és a tudományos diákköri tevékenység keretében működő kutatóműhelyek támogatása” címen elnyert pályázata keretében – útnak indított Acta Carolus Robertus tudományos közlemények kiadását folytatva, ezzel is teret biztosítva a fenn megfogalmazott célok teljesüléséhez.

A szerkesztők

TARTALOMJEGYZÉK

Bakos Izabella Mária - Tamus Antalné - Takácsné György Katalin A vidékfejlesztési támogatások területi eltérései Romániában és Magyarországon.....	9
Czibolya Csaba - Magda Róbert - Novák Tamás - Töröcsvári Zsolt A lézerrel perforált fóliaalagutak alkalmazásának vizsgálata a dinnyetermesztésben ..	23
Hegedüs Szilárd - Gácsi Roland OECD tagállamok önkormányzati alrendszerének vizsgálata többváltozós statisztikai módszerek segítségével	33
Hidasi Adrienn - Nagy Szilvia - Baranyi Aranka - Taralik Krisztina Bátonyterenyei és Hevesi kistérségek vállalkozásainak pénzügyi típusjelenségeinek elemzése	45
Katona Norbert Monopolisztikus környezetben működő szervezetek tanulmányozása a stratégiaalkotás és annak végrehajtása által	57
Katona Péter - Kocs Izabella A felsőoktatási expanzió alakulása Romániában a rendszerváltást követő időszakban	67
Korcz Roland - Tóth László - Babocsay Gergely - Csernák József A vadászat és vadgazdálkodás társadalmi elfogadottságának vizsgálata a fiatalság körében.....	79
Major Dominika - Bujdosó Zoltán - Csernák József A Károly Róbert Főiskola hallgatóinak utazási és rekreációs szokásai.....	91
Ritter Krisztián Possibilities of Local Economic Development (LED) in Lagging Rural Areas	101
Szabó Zsolt - Bozsik Norbert Az Európai Unió és Japán járműkereskedelmének vizsgálata.....	109
Zörög Zoltán - Szűcs Csaba A diplomás pályakövetés és az integrált vállalatirányítási rendszerek elterjedtségének összefüggései.....	119
Szerzők jegyzéke.....	129

A VIDÉKFEJLESZTÉSI TÁMOGATÁSOK TERÜLETI ELTÉRÉSEI ROMÁNIÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON

BAKOS IZABELLA MÁRIA
TAMUS ANTALNÉ
TAKÁCSNÉ GYÖRGY KATALIN

Összefoglalás

Magyarország és Románia számára a vidékfejlesztési programok lehetőséget adnak a vidéki térségek gazdasági, társadalmi és környezeti problémáinak a mérséklésére, melyekre csupán belső forrásokból nem lennének képesek. Felvetődik a kérdés, hogy mennyire tudtak/tudnak hatékonyan élni ezzel az eséllyel. Kutatásunkban célul tűztük ki a két szomszédos ország 2007-2013-as vidékfejlesztési programjának és a programozási időszakon belül megvalósult pályázási sajátosságainak az értékelését. Szekunder kutatásunkban pályázati aktivitásukat statisztikai módszerek segítségével elemeztük. Vizsgáltuk, hogy az egyes régiókra milyen jellegű és összegű támogatások voltak jellemzőek és hogy a pályázási kedv összefüggésben van-e a térségek gazdasági-társadalmi helyzetével.

Összegezve elmondható, hogy Románia és Magyarország nem használta ki teljes mértékben az Európai Unió vidékfejlesztési forrásait. A romániai LEADER akciócsoportok életében az elmúlt időszak a tanulási és tapasztalatszerzési időszak volt és számottevően kisebb mozgástérrel rendelkezett, mint a programban már jártasabb EU-s tagországok.

Kulcsszavak: *közös vidékfejlesztési támogatások, Magyarország, Románia, megyei eloszlás, faktor- és klaszteranalízis, 2007-2013-as programidőszak*

JEL: C38, E65, Q18

Regional Differences in Subsidies for Rural Development in Romania and Hungary

Abstract

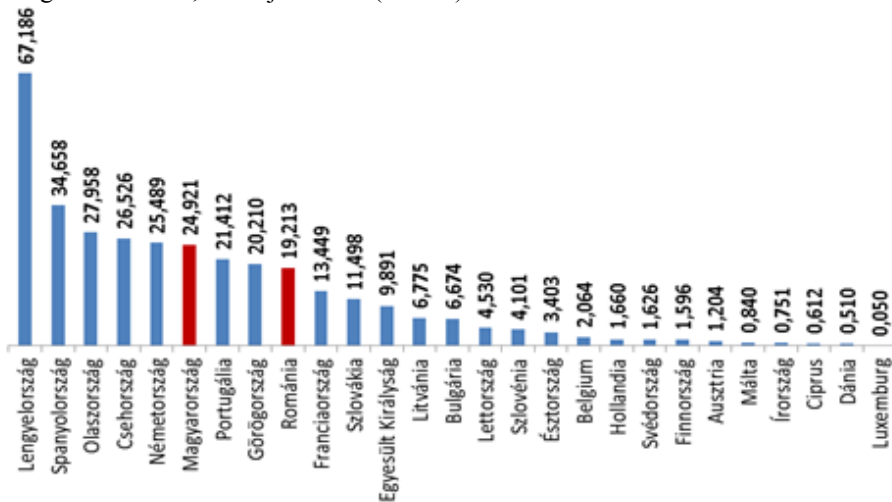
Rural development support programs allow Hungary and Romania to mitigate the economic, social and environmental problems of rural areas, which would be impossible by relying only on internal resources. It is appropriate to examine how well these countries have been able to take advantage of this opportunity. The aim of our research is to assess the 2007-2013 rural development programs in the two neighbouring countries, along with the patterns of application within this programming period. In our secondary research we analyze application activity by statistical methods. We analyze the amount of support typical for the particular regions and whether application activity is in correlation with the economic and social situation of these regions.

In summary, Romania and Hungary have not exploited EU rural development resources fully. For LEADER action groups in Romania it has been a period to learn and gain experience and they have had significantly less latitude than member states with more experience with the program.

Keywords: *common support for rural development, Hungary, Romania, county distribution, factor and cluster analysis, 2007-2013's program period*

Bevezetés

Az EU nagy hangsúlyt fektet a regionális különbségek mérséklésére és költségvetésének jelentős részét fordítja az elmaradott régiók felzárkóztatására és a fenntartható fejlődés feltételeinek a megteremtésére. A 2007 és 2013 közötti időszakban a regionális és a kohéziós politika részére elkülönített összeg 347 milliárd euró volt, ami az EU költségvetésének 35,7%-át jelentette (1. ábra).

1. ábra: Az EU kohéziós támogatása 2007-2013 között, országonként (Mrd EUR)

Forrás: http://ec.europa.eu/regional_policy/thefunds/funding/index_hu.cfm alapján

A legtöbb kohéziós, vissza nem térítendő támogatásban Lengyelország részesült (67,185 milliárd euró). A vizsgálatunk tárgyát képező Magyarország és Románia is jelentős támogatáshoz jutott. Magyarország mindhárom kohéziós célkitűzésre (24,921 milliárd euró), Románia pedig csak a *konvergencia* és az *európai területi együttműködés* célkitűzésre (19,213 milliárd euró) kapott támogatást. A tagországok is hozzájárultak a kohéziós politika finanszírozásához, ami csaknem 700 milliárd euró rendelkezésre álló támogatást eredményezett az Unióban (EB, 2013).

Ugyan az Európai Közösség alapelvei között már az alakulás óta jelen van a regionális különbségek felzárkóztatásának igénye (Rechnitzer, 2011), hosszú folyamat vezetett a tényleges, mai értelemben vett regionális politika kialakulásáig. Roberts és Springer (2001) munkájukban azt hangsúlyozzák, hogy az EU politikái csak akkor lehetnek működőképesek, ha a tagállamok is azzá akarják tenni őket. Kívánságaik és prioritásaik keveréke jelentheti ugyanis az alakító erőt a politikák tervezésekor és bár az EU a konszenzuskeresésre törekszik, ez az új tagállamok csatlakozásával egyre problematikusabbá válik. Az új tagországok csatlakozásával valóban jelentős mértékben megnövekedtek a gazdasági és kulturális különbségek, a megoldásra váró problémák. Az 1999. évi berlini fórumon az EU felismerte, hogy *a regionális politika mellett a vidékben való gondolkodás is szükségszerű* és az „Agenda 2000” részeként – melyben a Bizottság javaslatot tesz a 15 tagállamnak a 2000 utáni fejlesztéseket illetően – megtörténik a Közös Agrárpolitika reformja, melynek második pillére a vidékfejlesztés lett. Glatz (2008, 33 p.) megfogalmazásában: „Tudatossá vált, hogy a vidéket vállalkozássegítő, munkahelyteremtő akciókkal kell támogatni, mert a vidék lakottsága csak akkor

biztosítható, ha a vidéken munkaalkalom adódik.” A vidékfejlesztési politika növekvő jelentőségét indokolja továbbá, hogy a vidéki, rurális térségek az EU területének több mint 91%-át alkotják, és az uniós lakosság több mint 56%-ának szolgálnak lakhelyül. Ezen térségek ugyanakkor jelentős gondokkal küszködnek, hiszen jellemzően előregedő a lakosság, rossz az infrastruktúra, és a szolgáltatások színvonala sem megfelelő, és magas a munkanélküliség is (EB, 2012).

Románia és Magyarország számára az EU-s vidékfejlesztési programok jelentős mértékben hozzájárulnak a vidéki térségek felemelkedéséhez és az életszínvonal javításához. Tanulmányunkban célul tűztük ki annak vizsgálatát, hogy a két ország mennyire használta fel hatékonyan az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból (EMVA) finanszírozott vidékfejlesztési támogatásokat a 2007-2013-as programidőszakban. Vizsgáltuk továbbá, hogy voltak-e jelentős területi eltérések a források lehívása szempontjából, megyei szinten. A szakirodalmi és az egyéb szekunder információk áttanulmányozása után a következő hipotéziseket fogalmaztuk meg, melyeket statisztikai módszerek segítségével teszteltünk:

- **H1:** Van szignifikáns kapcsolat adott megye GDP-je és a jóváhagyott támogatási kérelmeinek az összege között
- **H2:** A román és a magyar megyék klaszterekbe rendezhetőek, az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból finanszírozott támogatások területi eloszlása szerint
- **H3:** A román és a magyar vidékfejlesztés eltérő tendenciát mutatott a 2007-2013-as pályázati sajátosságokat tekintve.

Anyag és módszer

Kutatásunk alapját az általunk összeállított adatbázis képezte, amely az EMVA-ból finanszírozott román és magyar jóváhagyott támogatási kérelmek darabszáma és szerződötett összegei szerinti kumulált adatokat tartalmazta. Románia 41 és Magyarország 19 megyéjének adata szerepelt az adatbázisban, eltekintve Bukaresttől és Budapeستől, mint urbanus fővárosoktól. Az adatokhoz román oldalról a Halászati és Vidékfejlesztési Kifizetési Ügynökség (APDRP), magyar oldalról pedig a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) honlapján fértünk hozzá. Románia esetében a 2007-2012.08.29, Magyarország esetében pedig a 2007-2013.10.14 közötti időszak adatai álltak rendelkezésünkre. A román adatok euróban a magyar adatok pedig forintban voltak megadva. Utóbbi az Európai Beruházási Bank által alkalmazott árfolyamokon számoltuk át euróra, az összehasonlíthatóság miatt.

A leíró statisztikák mellett a faktor- és klaszteranalízis módszerét alkalmaztuk az SPSS programcsomag segítségével. Ahhoz, hogy a megyék összehasonlíthatóak és csoportosíthatóak legyenek, az elnyert vidékfejlesztési támogatások tekintetében, viszonyított mutató értékeket számoltunk és ezeket vontuk be a faktor- és klaszteranalízisünkbe (*1. táblázat*). A mutatókhoz az EUROSTAT, a KSH és az INSSE (Romániai Statisztikai Hivatal) adatbázisa szolgált adatokkal. Olyan nagyságrendbeli különbségek voltak euróban, amik nem tették lehetővé a változók román és magyar oldalról való együttes alkalmazását (erre külön lefutattunk egy klaszteranalízist). Azt viszont meg lehetett vizsgálni, hogy milyen tendenciák voltak megfigyelhetőek a két ország pályázati gyakorlatában.

1. táblázat: A faktor- és klaszteranalízisben alkalmazott változók

Románia	Magyarország
1 mezőgazdasági üzemre számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/db)	
1 mezőgazdasági foglalkoztatottra számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	
1 lakosra számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	
1 vidéki lakosra számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	-
1 munkanélküli-re számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	
1 ha művelt mezőgazdasági területre számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/ha)	

Forrás: Saját szekunder kutatás (2013)

A faktor- és klaszteranalízis során először lefutattuk a Kaiser-Meyer-Olkin tesztet és mivel a kapott érték mindkét ország esetében nagyobb volt, mint 0,5, a faktoranalízis elvégezhető volt. A faktoranalízis során kapott komponens mátrixot Varimax módszerrel rotáltuk és a Centroid súlyközéppontos módszert alkalmazva lefutattuk a klaszteranalízist. Az elemzések elvégzéséhez nagy segítségünkre volt a Sajtosi-Mitev (2007) féle SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv.

A kutatásunk eredményeinek jobb megértése és kiegészítése képen öt romániai és öt magyar gazdával és vállalkozóval készítettünk mélyinterjúkat. Malhotra (2001) szerint ez a módszer alkalmas arra, hogy mélyebben megismerjünk adott problématerületet. Az interjúkon az EU-s pályázatokkal kapcsolatos attitűdökre, az esetleges tapasztalatokra és véleményekre fókuszáltunk. Az interjúkat 2013. augusztus 19-23. között készítettük.

Eredmények

A vizsgálatunk tárgyát képező két ország fontosabb változói láthatóak a 2. táblázatban. Románia lakossága kétszerese a magyarnak, ami a két ország területét tekintve érthető.

2. táblázat: Románia és Magyarország fontosabb mutatói

Mutatók	Románia	Magyarország
Népesség (2012, fő)	21 355 849	9 931 925
Népesség (2010, fő)	21 462 186	10 014 324
GDP PPP (2010, millió EUR)	244 507	158 833
Munkanélküliek száma (2010, fő)	626 960	474 757
Mezőgazdasági terület (2010, ha)	13 753 050	4 228 580
Művelt mezőgazdasági terület (2010, ha)	10 071 440	1 653 960
Mezőgazdasági üzemek száma (2010, db)	3 859 000	575 400
Mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma (2010)	1 639 000	439 955
Mezőgazdaságban létrehozott GVA (2010, EUR/fő)	5 200	8 100
Mezőgazdaságban létrehozott SO (2010, EUR)	10 420 314 210	5 241 037 240

Forrás: AMŐ, KSH, INSSE, EUROSTAT alapján, saját szerkesztés

A magasabb lakosságszám ellenére azonban Románia gazdaságilag fejletlenebb, mivel GDP-je vásárlóerő-paritás alapján csupán 85 674 millió euróval haladta meg a magyar GDP-t. Románia a 13 753 050 hektár mezőgazdasági területének 73%-át megműveli, míg Magyarország 4 228 580 hektár mezőgazdasági területének csak a 39%-át hasznosítja. A magyar 626 320 mezőgazdasági üzem a román 3 931 350 üzemmével szemben a mezőgazdaságban létrehozott egy főre jutó Bruttó Hozzáadott Értéket (GVA) és a mezőgazdaságban létrehozott Standard kibocsátást (SO) tekintve jobban teljesített (2010-es adatok).

A vidék fogalma az EU-ban, Romániában és Magyarországon

Több szerző is egyet ért abban, hogy a vidék definiálására, nincs egységesen elfogadott meghatározás. Az Európai Unió nem írja elő a tagországi számára, hogy mit tekintsenek vidéknek, hanem minden tagország a saját adottságait figyelembe véve determinálja, tölti meg tartalommal. „A vidékfogalom tisztázása azért szükséges, hogy területileg lehatárolhatóak legyenek az ország azon vidéki területei, amelyek fejlesztése az átlagostól eltérő módszereket, eszközöket és intézkedéseket igényel. A vidéki területek meghatározása különböző kritériumoknak megfelelően történhet attól függően, hogy a ruralitást milyen szempontból – földrajzi, szociális, gazdasági vagy kulturális – vizsgáljuk.” (Sarudi, 2003, 211 p.) Az Európai Unió Vidéki Chartája (1995) meghatározásában: „A vidék olyan szárazföld, belső vagy tengerparti terület, amely a kisvárosokat is és a falvakat is magában foglalja és a területet jellemzően az alábbi célokra használják: mezőgazdaság, erdészet, aquakultúra, halászat, a vidéki lakosok gazdasági és kulturális tevékenysége, nem városi üdülés, pihenés, természetvédelem, lakhatás.” Az AGENDA 2000 előtti évtizedben vidéki térségnek tekintették azt, ahol a népsűrűség a NUTS 5 (település) szintjén nem haladta meg a 100 fő/km²-t. Ugyan ebben az időszakban az OECD kritériuma 150fő/km² volt. Napjainkra a vidék fogalma leegyszerűsödött az AGENDA 2000-ben, amely szerint vidéknek minősül az a terület, ahol a népsűrűség 100 fő/km² alatti, csökken a népesség és a mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya kétszerese az Európai Unió átlagának. (Csete–Láng, 2009) Magyarországon azt a vidéket tekintjük vidéknek, amely városi státusszal nem rendelkezik, vagy rendelkezik ugyan városi státusszal, de lakónépessége 10 000 főnél kevesebb. Romániában a vidék fogalma viszonylag új keletű, mivel a vidékfejlesztés az 1990-es évek második felétől került az érdeklődés középpontjába, főleg az után, hogy az Európai Unió meghirdette a SAPARD mezőgazdasági és vidékfejlesztési programot. Romániában törvény írja elő a települések státuszát, így vannak 10 000 lakos feletti vidékek és ennél alacsonyabb lakosságú városok (Kerekes et. al., 2010). Az önálló önkormányzatokkal rendelkező községeket tekintik vidéki településnek, illetve ezek összességét vidéki térségnek. (Vincze, 2012)

Román vs. magyar vidékfejlesztés 2007-2013 között

A 2007-2013-as programidőszakban Románia 10 milliárd, Magyarország pedig 5,3 milliárd eurót fordíthatott vidékfejlesztésre a tagállami hozzájárulásokat is beleértve (3. táblázat). A vizsgált időszakban, Romániában összesen 61 855 db pályázat nyert vidékfejlesztési támogatást, ami 47%-os forráslehívást jelentett. Az elnyert támogatások darabszámát tekintve Alba (Fehér) megye, 4 561 db elnyert pályázatával kimagaslóan jól teljesített. Öt követte Bistrița-Năsăud (Beszterce-Naszód), 3 897 db és Mehedinți, 2 803 db elnyert támogatással. Mindhárom megye közte van a tíz legnagyobb támogatási

összeget elnyerő megye között. A legkevesebb támogatást a többnyire rurális főváros București (Bukarest, 10 db) és Ilfov megye (188 db) kapta. Magyarországon sokkal több és kisebb összegű pályázatok nyertek támogatást, mint Romániában. A 201 244 db nyertes pályázattal a vizsgált időszakban 70%-os volt a vidékfejlesztési forrásfelhasználás Magyarországon. Az elnyert támogatások darabszámát tekintve Bács-Kiskun megye, 31 905 db elnyert pályázatával kimagaslóan jól teljesített. Ezt követte Szabolcs-Szatmár-Bereg, 25 732 db és Hajdú-Bihar, 23 928 db elnyert támogatással. Pest megye után, ők hívhatták le a legnagyobb összegű vidékfejlesztési forrásokat. A ranglista végén Komárom-Esztergom megye áll, 2 855 db elnyert pályázattal.

3. táblázat: A román és a magyar vidékfejlesztés költségvetése (2007-2013)

Megnevezés	Románia	Magyarország
Támogatás összesen, EUR (EMVA+tagállami hozzájárulás)	10 milliárd	5,3 milliárd
Elnyert pályázatok száma, db	61 855	201 244
Szerződött támogatási összegek, EUR	4 727 401 911	3 724 200 800
Forrásfelhasználás	47%	70%
1. tengely (Versenyképesség), EUR	2 545 400 451	2 256 681 782
2. tengely (Környezetvédelem), EUR	37 085 311	663 792 528
3. tengely (Életminőség), EUR	2 097 806 221	669 555 268
4. tengely (LEADER), EUR	47 109 928	134 171 222
Román adatok: 2007-2012.08.29., magyar adatok: 2007-2013.10.14.		

Forrás: APDRP.ro, MVH.hu (2007-2013) alapján, saját szerkesztés

Az intézkedések körét tekintve mindkét országban meghatározó fontossággal bírt a *mezőgazdasági üzemek korszerűsítése* valamint a *mezőgazdasági és az erdészeti termékek hozzáadott értékének a növelése*. Román oldalról a *falvak korszerűsítése*, magyarról pedig az *agrár-környezetvédelmi kifizetések* jelentették még a fő prioritásokat. A LEADER tengelyre különítették el a legkisebb támogatási összeget, Romániában 424 millió eurót, Magyarországon 273 millió eurót. A vizsgált időszakban a LEADER források 17%-a lehívásra került Magyarországon, míg Romániában csak a 2%-a. Román oldalról ez részben azzal magyarázható, hogy a LEADER Program első ciklusát két és fél éves csúszással kezdte meg 2009-ben. Amikor az akciócsoportok a térségstratégiájukat készítették, még nem volt semmilyen minisztériumi előírás, a munkatervre, a dokumentálásra és a folyamatok lebonyolítására vonatkozóan, ezért a pályázatok kiírása is sokat késett. A Dél-Nyugat Szatmár Akciócsoport vezetőjével készített interjúnk során elhangzott, hogy Romániában a LEADER egy út a decentralizáció felé, hiszen lehozza helyi szintre a döntéshozatalt. A román szaktárca erős befolyással bír, mivel a LEADER a Vidékfejlesztési, Halászati és Kifizetési Ügynökség mellett, de csupán azt kiegészítve működik. Interjúalanyunk szerint a 2014-2020-as periódusban már nagyobb mozgástérrel fog rendelkezni a romániai LEADER és több pénzforrást fognak biztosítani az alulról jövő kezdeményezésekre.

Kapcsolatvizsgálat

Első hipotézisünk (**H1**), melyben azt feltételeztük, hogy van szignifikáns kapcsolat adott megye GDP-je és a jóváhagyott támogatási kérelmeinek az összege között, mindkét

ország esetében igazolást nyert a Pearson féle korrelációs számításunk alapján. A pozitív korreláció Magyarország esetében jóval erősebb, mint Romániában. Statisztikailag igazolhatóan kimutatható tehát, hogy a gazdaságilag fejlettebb megyék nagyobb összegű támogatásban részesültek, mint a fejletlenebb megyék (4. táblázat).

4. táblázat: A megyék pályázati eredményessége és GDP-je közötti korreláció

Megnevezés	Románia	Magyarország
	Kumulált jóváhagyott támogatási összeg (EUR)	
GDP vásárlóerő-paritás (millió EUR)	0,391*	0,602**
Pearson féle korrelációs számítás, *Sig=99%, **Sig=95%		

Forrás: Saját számítás eredménye (2013)

Ennek egyrészt az lehet az oka – amit az interjúalanyokkal való beszélgetések is alátámasztottak – hogy az elmaradottabb megyék gazdái és vállalkozói sok esetben nem rendelkeztek elég önrésszel a pályázáshoz. A hitelfelvétel nyújtotta lehetőségekkel kapcsolatban mindkét oldalról többnyire rossz véleménnyel voltak az interjúalanyaink. Még azok is, akik egyébként sikeresen pályáztak, bürokratikusnak és nehézkesnek élték meg a forrásle hívásokat.

A román és a magyar megyék támogatási mutatóinak faktoranalízise

A faktorelemzés során mindkét ország esetében megközelítőleg két azonos faktorváltozó volt azonosítható (5-6. táblázat).

5. táblázat: A romániai faktorok korrelációja a változókkal

Faktorok összetevői	Faktorok	
	1	2
Első faktor (három változóból)		
1 mezőgazdasági foglalkoztatottra számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	0,906	0,358
1 mezőgazdasági üzemre számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/db)	0,877	0,452
1 vidéki lakosra számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	0,811	0,505
Második faktor (két változóból)		
1 munkanélküli számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	0,391	0,875
1 lakosra jutó jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	0,440	0,857

Forrás: Saját számítás eredménye (2013)

Romániánál az 1 ha művelt mezőgazdasági területre számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/ha) mutatót kivettük az elemzésből, mert túlságosan nagy hatása volt és torzította az eredményt. A kapott két faktor közül az első a mezőgazdasági aktivitásra

jutó támogatások faktor nevet, a második a *lakosságra jutó támogatások faktor* nevet kapta. Tehát a vizsgálatba vett valós mutatók helyett ezt a két elméleti mutatót alkalmaztuk a klaszteranalízisünknel, kiszűrve ezzel az egymással jól korreláló nagyszámú változók túlzott súlyát a klaszterek kialakításakor.

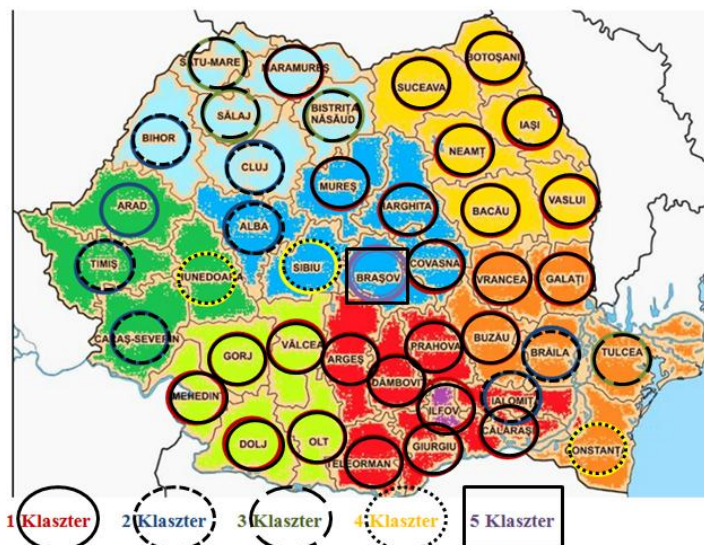
6. táblázat: A magyarországi faktorok korrelációja a változókkal

Faktorok összetevői	Faktorok	
	1	2
Első faktor (három változóból)		
I lakosra számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	0,953	0,171
I munkanélkültre számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	0,889	-0,041
I mezőgazdasági foglalkoztatottra számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/fő)	0,696	0,668
Második faktor (két változóból)		
I mezőgazdasági üzemre számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/db)	-0,084	0,909
I ha művelt mezőgazdasági területre számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/ha)	0,635	0,688

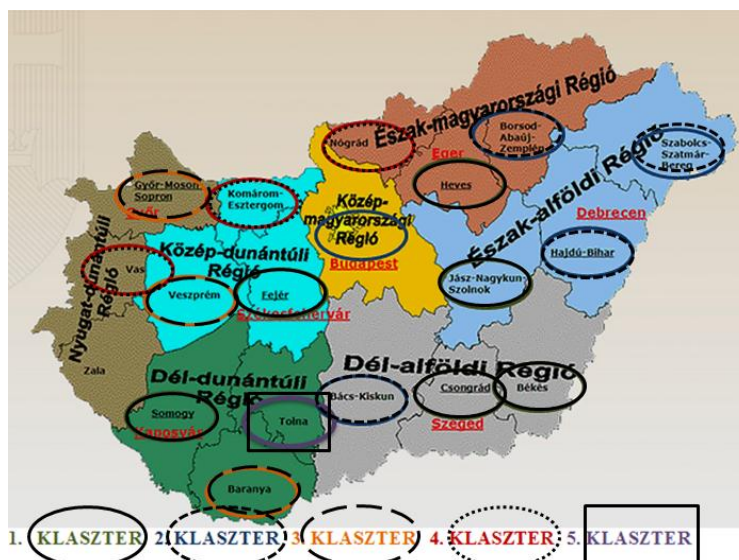
Forrás: Saját számítás eredménye (2013)

A romániai és a magyarországi megyék klaszterei

A két faktorváltozó segítségével mindkét ország megyéi *öt-öt klaszterbe* voltak sorolhatóak. Ezáltal második hipotézisünk (**H2**), melyben azt feltételeztük, hogy a román és a magyar megyék klaszterekbe rendezhetőek az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból finanszírozott támogatások területi eloszlása szerint, igazolást nyert. Az egyes román klasztereket és az abba tartozó megyéket a *2. ábra* mutatja.

2. ábra: A romániai megyék klaszterei
Forrás: Saját számítás eredménye (2013)

3. ábra: A magyarországi megyék klaszterei

Forrás: Saját számítás eredménye (2013)

Az *első klaszterbe* tartozó megyék kapták a legkevesebb vidékfejlesztési támogatást a mezőgazdasági aktivitás faktorhoz viszonyítva. A régiók szintjén Székelyföld (közigazgatásilag nem létezik), Észak-kelet, Dél-nyugat és Ialomița kivételével a Dél-romániai statisztikai régiók megyéi egytől-egyig kedvezőtlen helyzetben voltak a forrásle hívás eredményességét tekintve. Brassó megye *önálló klaszter*t képezve a legjobb pozícióban volt. A *többi klaszter* megközelítőleg azonos szinten teljesített.

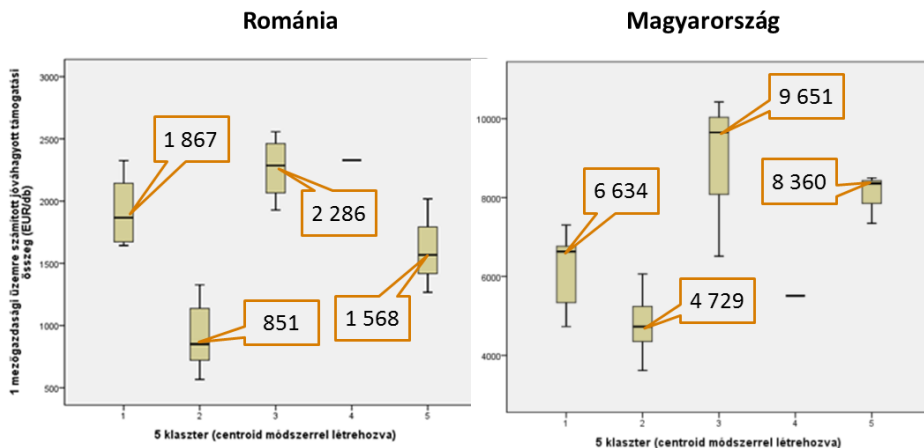
A mezőgazdasági faktorhoz viszonyítva Magyarországon a *kettes klaszter* megyéi kapták a legkevesebb vidékfejlesztési támogatást. A *hármasklaszter* is kedvezőtlen helyzetben volt-e tekintetben. Az egyes csoport megyéiben a mutató értéke elfogadhatóan alakult. Tolna megye *önálló klaszter*t képez és a négyes klaszterhez hasonlóan a legjobb szinten állt a mezőgazdasági aktivitás szerinti támogatásle hívást tekintve. Romániával ellentétben eléggé változatos képet mutatnak a régiók. Ahogyan azt a 3. ábra is jól szemlélteti, minden régióon belül voltak gyengébben és eredményesebben teljesítő megyék a forrásle hívások szempontjából.

A klaszterek mutatók szerinti jellemzői

A továbbiakban dobozdiagramok segítségével szemléltetjük az egyes klaszterek fontosabb mutatók szerinti jellemzőit és egymáshoz viszonyított helyzetét. A dobozban található a minta felének szórása. A számok a klaszterek mediánjait jelölik. A doboz alsó és felső talpa pedig az adott klaszter minimumát és maximumát.

Az egy mezőgazdasági üzemre számított jóváhagyott támogatási összeg alapján, Romániában Brassó megye után a legjobb pozícióban a hármasklaszter megyéi vannak – Beszterce-Naszód, Szilágy, Szatmár és Tulcea megyék – 2 286 euró mediánnal.

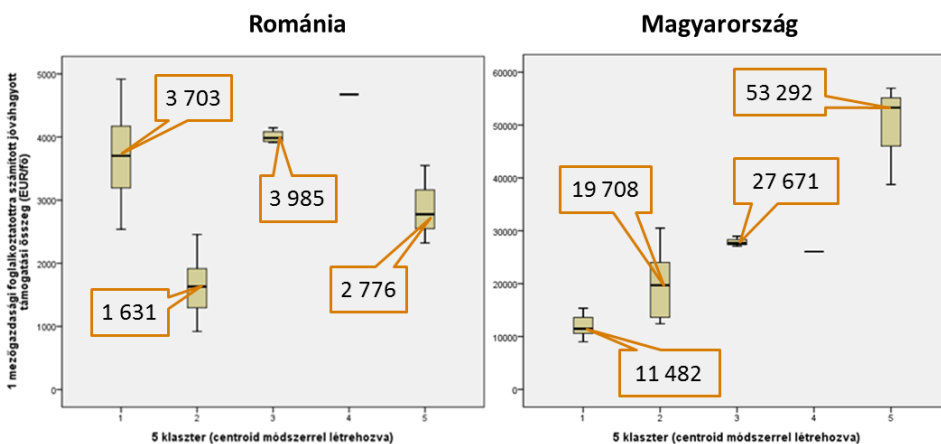
Magyarországon egy mezőgazdasági üzemre jóval nagyobb összegű támogatás jutott. A legjobb pozícióban a hármas klaszter megyéi vannak – Baranya, Győr-Moson-Sopron és Veszprém megyék – 9 651 euró mediánnal (4. ábra).

4. ábra: Egy mezőgazdasági üzemre számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/db, klaszterek)

Forrás: Saját számítás eredménye (2013)

Magyarországon az egy mezőgazdasági foglalkoztatottra jutó jóváhagyott támogatási összeg Romániához viszonyítva még a legrosszabb helyzetben lévő csoport esetében is nagyobb. Az előző mutatóhoz hasonlóan Romániában a mutató értéke Brassó után a hármas klaszter megyéiben a legnagyobb. Magyarország esetében a mutató értéke az ötös klaszter esetében – Komárom-Esztergom, Nógrád, Vas megyék – a legnagyobb 53 292 euró mediánnal. Matematikai alapon ezekben a megyékben növelhető lenne a mezőgazdasági foglalkoztatottak száma (5. ábra).

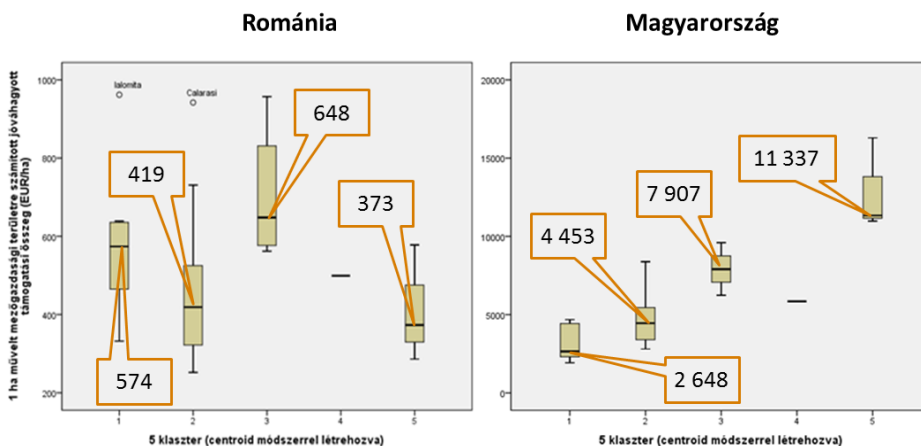
5. ábra: Egy mezőgazdasági foglalkoztatottra számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/db, klaszterek)

Forrás: Saját számítás eredménye (2013)

Schlett (2013) szerint a mezőgazdaságban foglalkoztatottak bővítésének elsődleges célcsoportjai az álláskeresők és a mezőgazdasági tevékenységet nem foglalkoztatott viszonyban végzők lehetnének.

Románia esetében a klaszterek közötti különbségek az egy hektárra számított jóváhagyott támogatási összegek esetében a legkisebbek. A mediánok alapján a legkedvezőbb helyzetben a hármasklaszter megyéi vannak. Ialomița megye az első klaszterből és Călărași megye a második klaszterből kiugróan jó helyzetben van a mutató szerint. Magyarországon a mutató értékei szintén meghaladják a román értékeket és a mezőgazdasági foglalkoztatottra számított mutatóhoz hasonlóan, 11 337 euró mediánal az ötös klaszter megyéi állnak az első helyen.

A faktor- és klaszteranalízis eredményei alapján harmadik hipotézisünket (**H3**), mely szerint a román és a magyar vidékfejlesztés eltérő tendenciát mutatott a 2007-2013-as pályázati sajátosságokat tekintve, részben tekintjük elfogadottnak.

6. ábra: Egy hektár művelt mezőgazdasági területre számított jóváhagyott támogatási összeg (EUR/db, klaszterek)

Forrás: Saját számítás eredménye (2013)

Következtetések, javaslatok

A vidékfejlesztési támogatások lehívása alapvetően a vidéki adottságokat figyelembe véve és kivételezés nélkül történt, viszont vannak kritikus pontok. A gazdaságilag fejlettebb megyék eredményesebben pályáztak, főleg Romániában. Véleményünk szerint a 2014-2020-as programidőszakban nemzeti programok keretében megvalósuló tanácsadásokkal és szellemi tőkén alapuló tényleges segítségnyújtással ösztönözni lehetne a pályázati aktivitást a gazdaságilag elmaradottabb megyékben is. A magyar vidékfejlesztés diverzifikáltabb és hatékonyabb volt 2007-2013 között, mint a román. Több intézkedés került kiírásra, nagyobb számú és kisebb összegű projektek nyertek támogatást és a vizsgált időszakban 70%-os volt a forrásfelhasználás, a román 47%-kal szemben. A magyar klaszterek mutatók szerinti helyzete sokkal kedvezőbb, mint Romániában. A román és a magyar munkanélküliekre jutó támogatások értéke igen jelentős, ezért a támogatásokat elsősorban munkahelyteremtő beruházásokra kellene fordítani. A vizsgálatba vett változók szerinti öt-öt klaszter megyetípusoknak tekinthető.

A LEADER programra mindkét országban nagyobb hangsúlyt kell fektetni, hiszen az alulról jövő kezdeményezések nagyobb valószínűséggel jelenthetnek megoldást a vidékek régi és új problémáira. Meglátásunk szerint célszerű lenne a standard és nyilvánosan elérhető adatbázis szorgalmazása a tagországok vidékfejlesztési forrásfelhasználásáról. Kutatási eredményeink hasznos információkkal szolgálhatnak a döntéshozók számára és úgy gondoljuk, hogy mindenképpen jelzés értékűek arra vonatkozóan, hogy a 2014-2020-as vidékfejlesztési program megvalósításánál mely területekre, tényezőkre kellene jobban odafigyelni.

Hivatkozott források

- [1.] Csete L.–Láng I. (2009): *A vidék fenntartható fejlődése. A vidék fejlődésének fenntarthatósága – hétköznapi megközelítésben*. MTA Történettudományi Intézet – MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 170 p.
- [2.] Európai Bizottság (2013) http://ec.europa.eu/index_hu.htm
- [3.] Európai Unió Vidéki Chartája (1995)
- [4.] Glatz F. (2008): *Új vidékpolitika*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 270 p.
- [5.] Kerekes K.–Pakucs B.–Szócs E.–Veres E.–Vincze M. (2010): *Dezvoltare rurală. Ocuparea forței de muncă în mediul rural*. Editura Accent, Cluj Napoca, 319 p.
- [6.] Malhotra N. K. (2001): *Marketingkutató*. Műszaki Kiadó, Budapest, 904 p.
- [7.] Rechnitzer J.–Smahó Melinda: *Területi politika*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2011, 456 old. (105 KF)
- [8.] Roberts I.–Springer B. (2001). *The Social Policy in European Union: Between Harmonization and National Autonomy*. Boulder.
- [9.] Sajtos L.–Miltev A. (2007): *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest, 404 p.
- [10.] Sarudi Cs. (2003): *Térség- és vidékfejlesztés: A magyar térgazdaság és az európai integráció*. Agroinform, Kaposvár, 308 p.
- [11.] Schlett, A. (2013): *A mezőgazdaság szerepe a foglalkoztatásban*. előadás, „Fejlesztési stratégiák, finanszírozási alternatívák” konferencia a „A tudományos kutatások kibontakoztatása a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen TÁMOP-4.2.1.B-11/2/KMR-2011-0002” pályázat keretében, PPKE, Budapest, (Előadás időpontja: 2013. 11. 14.)
- [12.] Vincze M. (2012): *Hogyan osszuk el a Közös Agrárpolitika tortáját?* in: Közgazdász Fórum, XV(107), 2012/4; 3-26 pp.
- [13.] www.apdrp.hu
- [14.] www.mvh.hu
- [15.] www.eurostat.hu
- [16.] www.ksh.hu
- [17.] www.insse.ro

Szerzők:

Bakos Izabella Mária

Vállalkozásfejlesztés (MA) szak

II. évfolyam

bakosizabella89@gmail.com

Tamus Antalné Dr.

főiskolai tanár

Károly Róbert Főiskola

Üzleti Tudományok Intézete

tamusne@karolyrobert.hu

Dr. Takácsné dr. habil György Katalin

egyetemi tanár

Károly Róbert Főiskola

Közgazdasági, Módszertani és Informatikai Intézet

tgyk@karolyrobert.hu

A LÉZERREL PERFORÁLT FÓLIAALAGUTAK ALKALMAZÁSÁNAK VIZSGÁLATA A DINNYETERMESZTÉSBEN

CZIBOLYA CSABA
MAGDA RÓBERT
NOVÁK TAMÁS
TÖRCSVÁRI ZSOLT

Összefoglalás

A fóliaalagutas dinnyetermesztésben alkalmazható technológiák a terméshozamban mérhető eltéréseket eredményeznek. Feltételeztük, hogy a hagyományostól eltérő fóliaperforálással nagyobb terméshozamot, valamint nagyobb nyereséget lehet elérni. Ehhez a TÁMOP-4.2.1-09/1-2009-0001 pályázat keretében különböző profilú bevágásokat készítettünk a 30 és 40 mikronos polietilén fóliákon. A vizsgálat célkitűzése az volt, hogy a hagyományosan és széles körben használt zárt és fűrt fóliák, mint kontrollkezelések mellett figyeljük meg az általunk kitalált, újfajta bevágásokkal ellátott fóliák viselkedését és hatékonyságát.

Laborkísérletekkel vizsgáltuk a kézzel, később a lézerrel vágott fóliák perforálásának viselkedését hő hatására, majd a vágások éleit mikroszkóp alatt is tanulmányoztuk. Ezt követően, a kutatás első évében, a kézzel perforált fóliákat kézzel, a második évben a lézerrel perforált fóliákat már géppel helyeztük ki a dinnyeföldre. A terepkísérletek során mértük a kihelyezett, különböző módokon perforált fóliatípusok alatt a levegő és a talaj hőmérsékletét, illetve a levegő páratartalmát.

A második évben, a fóliák levétele után, kezeléenként megmértük egy-egy 40 elemű mintán a palánta leghosszabb szárának hosszát, és palántánként a virágok és a megkötött kisdinnyék számát. Később az első termés generációban megszámoztuk a mintákon a 10 cm-nél nagyobb hosszúságú terméseket. Szedésként megmértük a kezeléseken a termés nagyságát.

A statisztikai vizsgálatok során kapcsolatokat kerestünk a különböző kezelésekek alatt mért fizikai paraméterek között. A kapott vizsgálati eredményekkel próbáltuk magyarázni a legjobb termést adó kezelésekek hatékonyságát.

Minden új kezelés jól szerepelt, a többletberuházás nyereséges volt, de a kezelésekek közül kettő kiemelkedően jó terméseredményt adott, mely abból származott, hogy a hagyományos technológiával termesztett növényekhez képest több, és két héttel korábbi termést produkált. A korai értékesítési árban érvényesíthető körülbelül 2,5-szeres többletfelár adja a nagyobb jövedelem alapját.

Kulcsszavak: *dinnyetermesztés, polietilén, laborkísérletek, perforált fólia, lézer*

JEL: Q16

Analysis of laser-perforated foil tunnels application of melon cultivation

Abstract

The main point of the research was finding the most suitable foil perforation method in order to raise yields and income at polytunnel watermelon production. Our research was founded by TÁMOP-4.2.1-09/1-2009-0001. Different perforation profiles were

made on 30 and 40 micrometre thick polyethylene foils. The aim of the research was to compare and contrast the new foils' behaviour and effectiveness with the traditional closed and drilled foils.

We examined the effect of heating on hand-cut and laser-cut foil perforations in laboratory experiments under microscope. In the first year of the research we used hand-cut foils and outplaced them manually; in the second year laser-cut foils were used and they were outplaced by machines. We used the traditional closed and drilled foils as control groups and we examined external factors as well.

In the second year the foils were removed and measurements were taken on 40-element-samples. We measured the length of the longest stems of transplants and the number of flowers and small watermelon corps was counted. Later on in the first yield generation we counted the number of longer than 10-cm-corps on every sample. The quantity of yield was measured during every harvest.

During the statistical analysis we tried to find connections between the physical parameters measured underneath the differently treated foils. We tried to explain the efficiency of best-result giving foil treatments with the research data.

All new foil treatments provided good results so the investment was profitable. Two of the new foil treatments had outstanding results because compared to the traditional methods they resulted more yields two weeks earlier than usual. Eventually, the new foil treatments gave the opportunity of selling the watermelons earlier, in a higher price.

Keywords: *melon cultivation, polyethylene, lab experiments, perforated foil, laser*

Bevezetés

A világon mintegy 2 millió hektáron termesztik a görögdinnyét. A termésátlag kb. 13–15 t/ha között változik. Ázsia termésátlaga 1984-ben 16 t/ha, Európáé 20 t/ha, Afrikáé 17 t/ha, Észak-Amerikáé 14 t/ha volt. (Balázs, 2004)

A görögdinnye termőterülete Magyarországon lassú ütemben csökkent 1945 után. 1931–1940 között átlagban még 12 500 hektáron, 1984-ben 7 000, 1993-ban 4 077 hektáron termesztünk dinnyét. A Magyar Zöldség-Gyümölcs Szakmaközi Szervezet adatai szerint 2011-ben Magyarországon 4 800 hektáron folyt a görögdinnye termesztése.

Magyarországon szinte minden faluban, városban foglalkoznak kisebb-nagyobb felületen a termesztésével. Kiemelkedő azonban Heves, Békés és Baranya megye termésmennyisége. A termesztés fő feladata a hazai és az exportigények teljesítése. Évente 40–60 ezer tonna görögdinnyét exportáltunk (ez a frisszöldség-export 40–60%-a volt). Sajnos a termésátlag nem növekedett olyan mértékben, hogy az igényeket maradéktalanul kielégítsük. Nemzetközi összehasonlításban a magyarországi termésátlagok gyengének mondhatók (1993-ban 11,9 t/ha). (Balázs, 2004) 2012-ben ez az érték 40 t/ha körüli volt. (FruitVeB, 2012)

A dinnyepalántákat Magyarországon hagyományosan május elején ültették szabadföldbe a fagyok után. A termelők természetesen arra törekedtek, hogy minél hamarabb, és minél nagyobb mennyiségű termékkel jelenhessenek meg a piacon. Ennek egyik módja az volt, hogy egyre korábban helyezték ki a palántákat, ami a májusi fagyok miatt nagy kockázattal járt. Ennek a kockázatnak a csökkentése érdekében kezdték alkalmazni a fóliaalagutak technológiát. A fólia és a kihelyezése többletköltséggel jár, amit a termelők

egy része nem tud, vagy nem akar vállalni, ezért még mindig jelentős a szabadföldi dinnyetermesztés napjainkban.

Azok a termesztők, akik vállalják a többletköltségeket, az alacsony fóliaalagutak segítségével érik el, hogy a több héttel korábban kiültetett palánták a hűvösebb időben is a számukra kedvezőbb, védett környezetben fejlődhessenek. Korábban, primőr áron tudják értékesíteni a termés nagy részét, és a hosszabb tenyészidő alatt több termésre is számíthatnak.

A fóliaalagutak előnye, hogy az üvegházhatás révén a külső hőmérséklethez képest a fólia alatt melegebb a levegő hőmérséklete, így jobban felmelegszik a talaj is. Az alacsony fóliaalagút egyszerűen létesíthető termesztő berendezés. Tartószerkezete készülhet erősebb acéldrótból, huzalból, PVC-csőből, vagy például gyalogakác, illetve fűzfavesszőből stb. A bordák anyagával szemben elsődleges követelmény, hogy formálható, könnyen alakítható, hajlítható, és lehetőleg tartós és olcsó legyen. (Nagy, 2005)

A méretét tekintve az 50 cm széles és 50 cm magas fóliaalagút a legelterjedtebb. Hosszúságát csak a sorok hossza határozza meg. A hagyományos fóliaalagút által bezárt légtömeg függvényében változik a hatékonysága. Minél hosszabb a fóliaalagút annál nagyobb a bezárt légtömeg és annál nagyobb talajrészt tud folyamatosan melegen tartani. A jobban átmelegedett nagyobb talajtömeg hidegebb időjárás esetén is lassabban hűl a növény számára kedvezőtlenebb hőmérséklettartományra.

A talaj fölött – a gyomok ellen – talajtakaró fóliát szoktak alkalmazni. Hűvösebb időben a két fóliaréteg szigetelő hatása még nagyobb. A lehűlt fólia belső falára lecsapódó pára szintén szigetelőréteget hoz létre, melynek hatására a külső hőmérséklet csökkenését a fólia alatti levegő hőmérséklete még lassabban követi.

Ezzel a módszerrel elérhető, hogy a dinnyepalántát több héttel korábban ki lehet ültetni, mint a szabadföldbe, fóliaalagút nélkül telepített palántákat. Így több héttel korábban keletkezhet termés, a dinnyetermesztés biztonságosabbá válik. (Nagy 2005)

A fóliaalagutaknak viszont van egy hátránya: ha erősen tűz a nap, hiába 20°C körüli a levegő hőmérséklete a szabadban, a fólia alatt 40°C fölötti is lehet a levegő hőfoka. Sőt, ha hirtelen megre fordul az időjárás akár 60°C is lehet a fóliák alatt. Ez ellen csak úgy lehet védekezni, hogy a fóliát felnyitják – ez nagyon időigényes –, felvágják vagy feltépi, hogy kiszellőzzön a fóliaalagút, ez viszont többletmunka ráfordítást igényel a termelőtől és többletköltséggel jár. Továbbá, ha mégis hidegre fordulna az időjárás, akkor már nem tudja megvédeni a fölívágott fólia a palántákat.

Kerestünk tehát egy olyan megoldást, ami automatikusan kiszellőzteti a felforrósodott levegőt a fóliaalagút alól, hideg időben pedig majdnem úgy védi a növényt, mint a hagyományosan használt, a termelők által ismert zárt fóliaalagút.

Kutatásunk célja az volt, hogy *különböző perforációkkal* próbáljuk az automatikus kiszellőztetést optimalizálni. Ezeket a perforációkat eleinte pengével, később lézerrel vágtuk ki.

Az általunk alkalmazott technológiát akár más növényeknél is lehet alkalmazni, így gazdasági szempontból jelentős haszna lehet országos szinten is, mert több zöldségféléknél és gyümölcsnél lenne lehetőség arra, hogy a magyar termelők betörhessenek a külföldi piacokra primőr termékeikkel. Ilyen termékek lehetnek a

dinnyén kívül az eper, saláta, karfiol, karalábé, dísznövények, virágok, paradicsom, paprika, uborka, stb.

Természetesen nem csak tavasszal, hanem a kora őszi időben is használható a perforált fólia: a hideg napokon megvédi a növényeket a fagytól anélkül, hogy a napsütéses napokon megégnének a növények vagy, hogy fel kellene szedni a fóliát a növények fölül.

Anyag és módszer

A kutatást megelőzték különböző laborkísérletek melyeknek célja: a pengével vágott ívek vizsgálata a laborban elhelyezett fóliaalagúton úgy, hogy diszkó füstölőt helyeztünk egy fólia alagút modell alá, és megnéztük melyik perforáció hogyan viselkedik különböző hőmérsékleteken. Hogyan nyílnak ki, illetve záródnak be a perforációval létrehozott kis szelepek, hogyan áramlik ki a meleg levegő felül, és hogyan ömlik be a hideg levegő az alagút alsó részén.

Mivel a perforálást a továbbiakban különböző – egy benyújtott szabadalomban felsorolt – okok miatt lézerrel terveztük készíteni, több lézeres kísérlettel kerestük meg a megfelelő lézerberendezést, és meghatároztuk a lézer szükséges paramétereit az optimális perforáláshoz. A kísérletek alapján elkészült egy lézeres fóliaperforáló gép, amellyel már automatizálva készítettük el a különböző módon perforált fóliákat. A terepkísérletekhez elkészültek a 60 méter hosszú fóliacsíkok, melyeket 3 különböző, új típusú perforációval láttunk el.

Az első dinnyepalánták 2012. április 7-én lettek kihelyezve a hagyományos zárt fólia alá – mint egyféle kezelés –, de a hőmérséklet hirtelen lehülését jelezte előre a meteorológia, ezért a speciális fóliákat a többi dinnyével együtt csak április 12-én helyeztük ki. Ekkor került telepítésre az általunk készített 3 különböző perforált fólia, valamint a hagyományosan fűrt és a hagyományosan zárt fólia is a kísérleti területre. Minden fóliatípusból több mint 60 méter hosszú szakasz, több mint 60 palántával került telepítésre.

A perforálás ellenére a kísérleti fóliákat is géppel lehetett kihelyezni, mert a lézeres perforálás miatt nem romlott jelentősen a fóliák szakítószilárdsága, és nem szakadtak olyan könnyen, mint korábbi években a pengével hasított kísérleti fóliák.

A különböző kezelések megkülönböztetésére használt jelölések a következők:

- Zárt: hagyományosan használt 40 mikronos polietilén fólia.
- Fűrt: már ismert módszer a fólia alatti levegő kiszellőztetésére. A 40 mikronos fólia tekercsét 10x10 cm-es négyzethálónak megfelelően 10 mm-es fűrófejjel, kézi fűrógéppel fűrjük ki.
- A többi speciális kezelés paramétereit szabadalom védi, ezért ezekre csak 'a', 'b', 'c' megjelöléssel hivatkozunk.

A terepkísérletek során lehetőségünk volt 4 héten át 3 paramétert – levegő hőmérséklet, levegő páratartalom és talaj hőmérséklet – mérni 6 különböző helyszínen 3 percenként. Ezeket a LogTag márkájú Haxo-8 (páratartalom, hőmérséklet) és Trix-8 (hőmérséklet) mérőberendezésekkel végeztük (Brinkman, 2010).

Miután a dinnyepalántákról lekerültek a fóliák, megmértük minden ötödik tövön a leghosszabb inda hosszát, és megszámláltuk az egy dinnyetövön lévő kisdinnyék és

virágok számát. Ezek után heti rendszerességgel ellenőriztük és mértük, hogyan fejlődnek a dinnyék. Dinnyeszüretkor megmértük és megszámláltuk kezelésként 40-40 véletlenszerűen kiválasztott növényen a termést. Figyeltük az aktuális eladási árakat is. Több mint 500 000 adattal dolgoztunk.

Az adatok feldolgozása során a következő statisztikai módszereket alkalmaztuk:

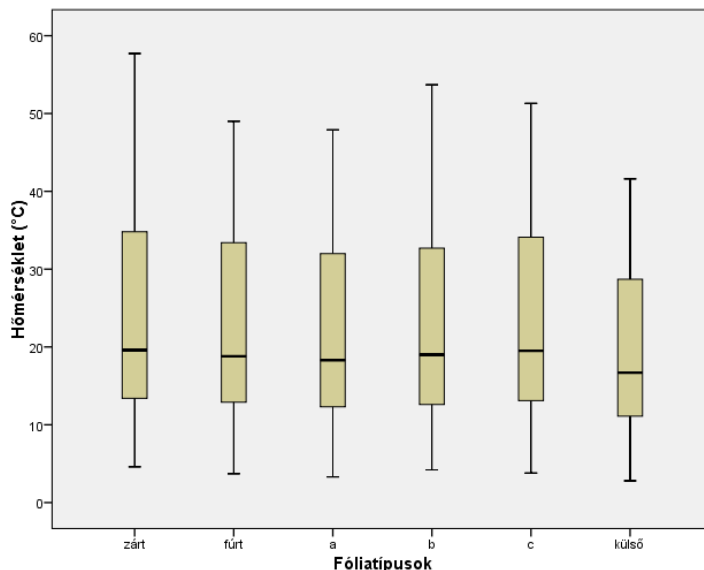
- készítettünk diagramokat, legfőképpen pont és vonaldiagramot,
- számoltunk középértékeket: számtani átlagot, mediánt, móduszt, kvartiliseket,
- meghatároztuk a szélsőértékeket (minimum, maximum),
- a szóródás mutatószámait: szóródás terjedelmét, kvartilis eltérést, átlagos eltérést.
- Ezen kívül vegyes kapcsolat vizsgálatát végeztük szóráshányadossal, szórásnégyzet hányadossal,
- korrelációs együtthatót számoltunk, hogy a mennyiségi jellemzők szorosságát megmérjük.
- Regressziós függvényeket határoztunk meg a mennyiségi kapcsolatok jellemzésére, valamint
- egytényezős varianciaanalízist végeztünk.

Az adatfeldolgozáshoz a Microsoft Excel 2010, illetve az IBM SPSS Statistics 22 programokat használtuk.

Eredmények

Egyszerű statisztikai elemzések

A mért értékeket elemezve (1. ábra) megfigyelhető, hogy a zárt fóliaalagút alatt voltak legmagasabbak a napi minimum hőmérsékletek, míg a legalacsonyabb a külső levegő napi minimum hőmérséklete volt. Az is megfigyelhető, hogy a napi maximum levegő hőmérsékletek is ugyanígy viselkedtek: a zárt fóliaalagút alatt legmagasabbak, míg a legalacsonyabb a külső levegő hőmérséklet maximumai voltak. Feltűnő viszont, hogy a zárt fóliatípus alatt voltak olyan napok, amikor a levegő hőmérséklete meghaladta az 55°C-ot (!) is, ami a dinnyepalánta növekedését, valamint a virágzást és a kötéseket is károsan befolyásolhatja. (Nagy, 2000)

1. ábra: A fóliatípusok alatt mért hőmérséklet 'BoxPlot' ábrája

Forrás: Saját ábra

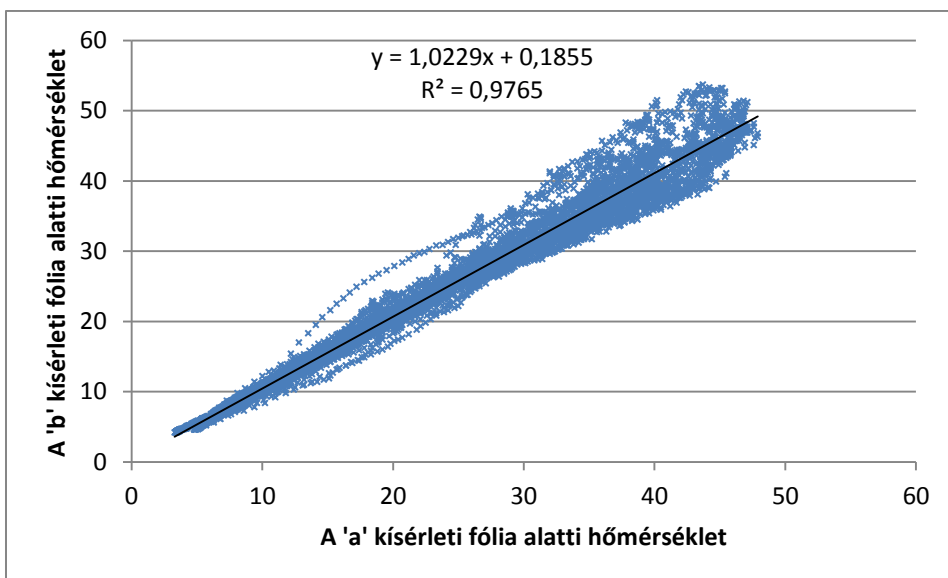
A kísérleti 'a' kezelés viselkedett melegben a legjobban. Azt tapasztaltuk, hogy amikor közel került a fólia alatt a levegő hőmérséklete a kritikus 50 °C-hoz, a kis 'a' típusú szelepek kinyíltak, így nem melegedett tovább a levegő hőmérséklete. A fólia alatti meleg levegő a felső nyílásokon kiáramlott, a külső, hűvösebb levegő az alsó nyílásokon beáramlott, ahogy a laborkísérletekben a füst áramlása mutatta. Hidegben azonban a szelepek zártak, így a dinnyepalánták védve voltak az alacsony hőmérséklettel szemben.

Vegyes kapcsolatok vizsgálata a levegő hőmérséklete és a kezelés típusa között

Kíváncsiak voltunk arra, hogy van-e a különböző kezelésekkel ellátott fóliaalagutak alatti levegő hőmérsékletek átlagai és a kezelés típusa között kapcsolat. Ezt először szóráshányados és szórásnégyzet hányados vizsgálattal néztük meg. A $H=0,1124$ érték valamint a $H^2= 1,27\%$ azt mutatja, hogy nincs, vagy nagyon gyenge a kapcsolat. (Töröcsvári, 2012)

Korrelációs vizsgálatok

Mivel az 'a' és a 'b' kezelések esetén kaptuk később a legtöbb és legkorábbi termést, megvizsgáltuk a kettőjük alatt, ugyanabban a pillanatban mért levegőhőmérsékletek kapcsolatát (2. ábra). A kapcsolatot leíró lineáris regressziós függvény képletében az egyenes meredekségére utaló „b” paraméter majdnem 1. ($b=1,0229$) Ugyanabban a pillanatban a kísérleti 'a' és a kísérleti 'b' fóliák alatti levegő hőmérséklet szinte ugyanaz volt. Az R^2 értéke majdnem egy, ez nagyon szoros kapcsolatra utal.

2. ábra: A kísérleti 'a' és 'b' fóliatípus alatti ugyanabban a percben mért levegőhőmérsékletek közötti kapcsolat

Forrás: Saját ábra

Terméseredmények

Akkor tudunk mérni palántával kapcsolatos adatokat, amikor lekerült a fóliaalagút a palántákról. A területet végignézve, a következő tűnt fel első látásra:

1. A legkorábban kirakott, helyenként a fóliaalagút védelme ellenére elfagyott területen a nem elfagyott palánták erősek, szépek voltak. Az újraéledtek, a töből kihajtottak feltűnően le voltak maradva a többihez képest ugyanúgy, mint a pótlással kihelyezettek.
2. A fagyok után, a többi kezeléssel együtt kihelyezett, hagyományosan zárt fóliák alatt növekedett növények tömör, erős szárú és dús levézetű palánták voltak. Jelentős sortáv látszott a szomszédos sorok között.
3. A perforált, és a fűrt fóliák alatti növények szára jelentősen hosszabb, kicsit vékonyabb volt a többihez képest, levélszámuk nem volt kisebb, de a hosszabb szár miatt ritkábbnak tűntek. Már majdnem átértek a dinnyeszárak a szomszédos sorba. Az is feltűnő volt, hogy ezeken sárgállottak már a virágok, sőt megjelentek a kis dinnyék.

Később a levézetben a különbségek kiegyenlítődték, a vékony száruk megvastagodtak, a levézet besűrűsödött. Jelentős maradt azonban a különbség a termés beérésének idejében és a mennyiségekben.

Az 1. táblázat a különböző időpontokban leszüretelt dinnyék számát mutatja fóliatípusonként. Feltűnő, hogy két kezelés, az 'a' és a 'b', kiemelkedően jól viselkedett, továbbá az is látható, hogy a legkorábbi szüret alkalmával ezeknél a kezeléseknél kimagaslóan sok dinnyét sikerült leszedni. Ez jelentős többletbevételt jelentett, ugyanis az egységár júliusban még nagyon magas volt (2. táblázat).

1. táblázat: 2012-ben leszüretelt dinnyék száma fóliatípusonként a három termésgenerációban

Fólia-típusok	1. generáció			2. generáció			3. generáció		
	júl. 1.	júl. 6.	júl. 11.	júl. 17.	júl. 21.	júl. 25.	aug. 25.	aug. 28.	szept. 1.
	A leszüretelt dinnyék darabszáma / 40 tő								
zárt	0	0	0	52	24	20	19	17	12
fürt	35	22	6	14	10	6	5	8	4
a	53	26	15	25	14	8	10	11	6
b	52	26	15	27	10	10	11	8	7
c	15	25	10	22	15	8	2	8	5

Forrás: Saját gyűjtés

A nyers adatokból is látszik, hogy a kísérleti 'a' és 'b' kezelés jelentősen megnövelhetné a termesztők bevételét. Ezért elvégeztünk néhány számítást, annak szemléltetésére, hogy mekkora bevételkülönbség van a hagyományos és a kísérleti kezelése között. Azért, hogy óvjuk a dinnyetöveket, nem mértük meg egyenként az összes dinnyét, hanem véletlen kiválasztással megbecsültük az átlagos tömegüket. Ez 9,64 kg volt.

A dinnyetermelő többletbevétele

A dinnye eladási ára hétről hétre változik, melyet a 2. táblázatban tüntettünk fel.

2. táblázat: A 2012-es dinnyefelvásárlási árak alakulása az eladási időpontok szerint

Dátum	júl. 1.	júl. 6.	júl. 11.	júl. 17.	júl. 21.	júl. 25.	aug. 25.	aug. 28.	szept. 1.
Eladási ár (Ft/kg)	100	90	85	42	40	37	30	25	25

Forrás: Saját, tényleges értékesítési árak

Az 1. és a 2. táblázatok adatait kiértékelve látszik, hogy ha összehasonlítjuk az eddig ismert hagyományosan fürt és a kísérleti 'a' és 'b' fóliatípust akkor jelentős bevételkülönbségre számíthatunk. 40 dinnyetövön a különbség körülbelül 28000 Ft. Egy hektárnyi területen körülbelül 5000 dinnyepalánta található, így az első generációs többletbevétel 3,5 M Ft-ra becsülhető. A részletes számolást a 3. táblázat tartalmazza. Fontos megjegyezni, hogy minden szedésnél és minden dinnyénél 9,64 kg átlagos tömeggel számoltunk. Amennyiben ezt a becslést folytatjuk a második, illetve a harmadik generációs dinnyéknél is, akkor a dinnyetermelő többletbevétele végül meghaladhatja a 4,5 M Ft-ot is.

3. táblázat: Az 'a' és a fűrt kezelés összehasonlítása az első generációs dinnyék száma alapján

Dátum	júl. 1.	júl. 6.	júl. 11.
Dinnyék számának különbsége: ('a' kezelés – fűrt kezelés) / 40 tő (db/40 tő)	18	4	9
Bevételekülönbség / 40 tő (Ft/40tő)	17 352	3 470	7 375
Hektáronkénti bevételkülönbség (Ft/ha)	2 169 000	433 750	921 875
Összes többletbevétel (Ft)	3 524 625		

Forrás: Saját számolás

Jelenleg 1 méter 30 mikronos takarófólia bruttó 35 Ft-ba kerül. A kísérleti dinnyeföldön 1 hektárra körülbelül 6000 méter takarófólia szükséges, ez a hagyományosan ismert zárt fóliatípusból 210 E Ft-ba kerül.

A kísérleti fóliatípusok alkalmazása esetén többletköltség csak a perforáció elkészítése során keletkezik. Kérdés, hogy egy termelő mennyivel hajlandó többet fizetni a speciális fóliáért, ami 3,5 M Ft többletbevételt eredményezhet számára?

Tegyük fel, hogy egy méter fólia perforálása 35 Ft többletköltséget okoz, akkor is csupán 70 Ft-ba kerül métere a speciális fóliának. Ez egy hektárra vetítve 420 E Ft. Ez azt jelenti, hogy 1 Ft többletköltség több mint 8 Ft bevételt eredményezett ebben az évben.

A fóliaperforáló vállalkozás nyeresége

Megvizsgáltuk, hogy a feltételezett 35 Ft-os perforációs költség megfelelő nyereséget biztosít-e a perforálást végző vállalkozásnak. Kísérleti gépünkkel sajnos nem tudtunk nagyüzemi mennyiséget gyártani, ezért tervezzük egy olyan nagy teljesítményű gép elkészítését, amellyel már meg lehet jelenni a termelők tömegeinél.

Ha az elképzeléseinknek megfelelően 20 méter fóliát tudnánk perforálni egy perc alatt, akkor egy 8 órás munkarendben 9600 méter fólia előállítására lenne képes a gyártósor. Mivel a rendszer teljesen automata így folyamatosan képes üzemelni, és élő munkaerőt csak a befűzéskor, illetve a tekercs cseréjekor igényel. A napi 20-25 km perforált fólia előállítása reális lenne. A perforációk 35 Forintos előállítási ára mellett ez napi 700 000 – 875 000 Ft bevételt jelentene.

Számításaink szerint egy olyan gép, amely képes lenne ilyen mennyiségek előállítására kb. 70-80 M Ft-ba kerülne. Az előzőleg említett számítások szerint ez a befektetés 2 000 - 2 500 km fólia előállításával megtérülne, ami 100 nap alatt lehetséges, ha napi 20-25 km fóliát tudunk perforálni. Ennek üzemóra igénye nagyságrendileg 1 600-2 000 óra. Egy átlagos lézerforrás élettartama 10 000-20 000 munkaóra, és a berendezésben csak a lézerfejeket kellene cserélni. A többi alkatrész csak minimális karbantartást igényel. Egy hektárhoz kb. hat kilométer fólia szükséges, így a gép árának megtérüléséhez körülbelül 400 hektárra elegendő mennyiséget kell legyártani. Mivel a

perforált fóliát más növények termesztésénél is lehet alkalmazni, ezért feltételezhetjük, hogy ennél nagyobb mennyiségre lenne igény.

Következtetések, javaslatok

A terepkísérletek adatait megfigyelve látható, hogy a kísérleti fóliatípusok megtartják a hagyományosan ismert fóliaalagutak technológia kedvező tulajdonságait, viszont azok negatívumait nem. A fólia alatti – a perforációk által biztosított – kedvezőbb klíma miatt a terméseredmények a várakozásainkat is felülmúlták. Véleményünk szerint az 'a' és 'b' fóliatípust érdemes lehet nagyüzemi gyártásban előállítani, ehhez azonban már nem megfelelő az a perforáló gép, amivel a kísérletek alatt a fóliákat kivágtuk. Terveink szerint a következő évben elkészül egy újabb lézeres perforáló gép, amivel már nagyüzemi körülmények között tudnánk legyártani a perforált fóliákat és más növénykultúrákban is tudnánk végezni kísérleteket.

Hivatkozott források

- [1.] Balázs, S. (2004). *Zöldségtermesztők kézikönyve* Budapest: Mezőgazda Kiadó
- [2.] Nagy, J. (2005). *A sárga- és görögdinnye*. Budapest: Grafika Press Nyomdaipari Rt.
- [3.] Brinkman, H. K. (2010). LogTag Páratartalom és Hőmérséklet Regisztráló
- [4.] Nagy, J. (2000). *A dinnye és termesztése* Budapest: Szaktudás Kiadó Ház Rt.
- [5.] Nagy, J., Zatykó, J., Gracza, P., Velich, I., & Molnár, B. (1981). *Dinnyetermesztés* Budapest: Mezőgazdasági Könyvkiadó Vállalat.
- [6.] Terbe, I. (1997). *Fólia alatti zöldségtermesztés* Budapest: Szaktudás Kiadó Ház
- [7.] FruitVeB (2012). *A zöldség és gyümölcs ágazat helyzete Magyarországon*
- [8.] Töröcsvári, Z. (2012). *Vázlat a statisztika II. tananyaghoz* Gyöngyös: Károly Róbert Kutató - Oktató Közhasznú Nonprofit Kft.

Szerzők:

Czibolya Csaba

Gazdaságinformatikus hallgató
III. évfolyam
czibolya.csaba@gmail.com

Dr. habil Magda Róbert, PhD

egyetemi docens
Károly Róbert Főiskola
rmagda@karolyrobert.hu

Dr. Novák Tamás, PhD

főiskolai docens
Károly Róbert Főiskola
tnovak@karolyrobert.hu

Dr. Töröcsvári Zsolt, CSc

főiskolai tanár
Budapesti Gazdasági Főiskola
dr.toercsvari.zsolt@kvifk.bgf.hu

OECD TAGÁLLAMOK ÖNKORMÁNYZATI ALRENDSZEREINEK VIZSGÁLATA TÖBBVÁLTOZÓS STATISZTIKAI MÓDSZEREK SEGÍTSÉGÉVEL

HEGEDŰS SZILÁRD
GÁCSI ROLAND

Összefoglalás

Az önkormányzatok gazdasági-társadalmi konstrukciója nagymértékben eltérő lehet az OECD tagországok között, melyek az történelmi hagyományok, a decentralizációs hagyományok tükrében igen eltérőek, melyeket az önkormányzati rendszermodellek írnak le. A kutatásunk célja, hogy bemutassa a különféle önkormányzati modellekkel ír le a szakirodalom. A kutatásunk célja, hogy az önkormányzati rendszermodellek gazdasági attribútumait írja le a rendelkezésre álló makrogazdasági adatok alapján. Célunk, hogy az eltérő sajátosságokat mutató önkormányzati modellekbe sorolt OECD tagországok milyen mértékben felelnek meg a modellek általános jellemzőinek, illetve az időbeli változások milyen mértékben zajlottak le az elmúlt évtizedben, és milyen hatást gyakorolt a helyhatóságok gazdasági helyzetére a 2007-ben kitört válság tükrében. Ennek megfelelően három évben vizsgáltuk meg a különböző országok önkormányzati rendszereit prezentáló mutatókat, 2002-ben, 2007-ben, 2010-ben. A vizsgálatba bevont mutatók az önkormányzatok bevételeit, valamint kiadásait, illetve költségvetési pozícióit vizsgálta meg klaszteranalízis alkalmazásával.

Kulcsszavak: önkormányzatok, közpénzügyek, adósság, helyi adózás, bevételek, kiadások

JEL kód:H1, H2, H3

Analysis of Municipality Systems in the OECD Countries with Multivariate Statistical Methods

Absract

The economic and social structure of municipalities may vary greatly among OECD member countries, due to the differences of historical- and decentralization traditions. Our research aims to describe the various local government models. The economic attributes of local government models' are described in this paper based on macroeconomic data. Our goal is to answer to which extent OECD member countries' municipals with different features correspond to the general characteristics of the models, and what impact the outbreak of the crisis has had in the last decade on the economic situation of the local authorities. According to this, local governments of different countries were examined in three years: 2007, 2010. Revenues, expenditures and the financial position of local governments were examined.

Keywords: municipalities, public finance, revenues, expeditures, local taxation

Bevezetés, áttekintés

Az önkormányzatiság fogalma a *Helyi Önkormányzatok Európai Chartája* szerint: „a helyi önkormányzás a helyi önkormányzatok joga és kötelessége arra, hogy jogszabályi keretek között, a közügyek lényegi részét saját hatáskörükben szabályozzák és igazgassák a helyi lakosság érdekében. E jogot olyan testületek gyakorolják, amelyek tagjait egyenlő, közvetlen és általános választójogon alapuló, szabad és titkos szavazással választják, és amelyek nekik felelős végrehajtó szervezetekkel is rendelkezhetnek”. (*Helyi önkormányzatok Európai Chartája*)

Az önkormányzati rendszerek az államok történelmi hagyományaitól, berendezkedéséből adódóan eltérő képet mutatnak az OECD tagországokban, melynek megfelelően az önkormányzatok pénzügyi rendszere és feladatainak köre meglehetősen differenciált. Az önkormányzatokkal kapcsolatban különböző ismérvek szerint rendszermodellekbe sorolhatóak, melyek közül három fő jellemzőt említ a szakirodalom:

- rajnai modell
- mediterrán,
- skandináv modell. (Vigvári, 2011; Barr, 2009)

A skandináv modellre nagyméretű helyi önkormányzatok és nagymértékű feladattelepítés jellemzi, ezáltal az önkormányzatokat nagyfokú pénzügyi-gazdasági önállósággal rendelkeznek. Az önkormányzati rendszer települési és területi önkormányzatokból áll, melyek alá-főlerendeltségben nem állnak. Az idetartozó tagállamok: Nagy Britannia, Svédország, Dánia, Finnország, Hollandia, Németország északi része. A skandináv területeken 1960-as, 70-es években végbement egy erőteljes koncentráció, melynek eredményeképpen a 6–10 települést összevontak egy önkormányzat alá. Így az átlagnépesség 10–30000 fő. Angliában az egy önkormányzatra jutó népesség megközelíti 120000 fő. (Aggod-Fekó,2007; Vigvári, 2011; Loughlin, 2001))

A rajnai modell jellemzője, hogy föderális felépítésű, többszintű igazgatással rendelkező államok, melyre hierarchikus felépítés, illetve az önkormányzati feladatellátás alacsony szintje jellemez. E modellbe tartozó országok Németország, illetve Ausztria, ahol az egyes tartományi beosztásoknak megfelelően eltérőek. (Vigvári, 2011)

A dél európai, mediterrán típust elaprózott önkormányzati rendszer jellemzi. A típusba a következő országok tartoznak: Franciaország, Spanyolország, Portugália, Görögország, Olaszország. A modellre centralizált pénzügyi rendszer, az önkormányzatok jelentős állami ellenőrzése jellemző. A községi, települési szintű önkormányzatok magas száma miatt a községi szint nem rendelkezik átfogó felelőségi körrel, a hatáskörök többségét a nagyobb teljesítőképességű városok, megyék látják el. További jellemzője, hogy regionális (tartományi) szintek alakultak ki. (Aggod-Fekó, 2007; Loughlin - Seiler, 2001; Proud'homme, 2006)

A helyi önkormányzati szint erősödése, a fiskális decentralizáció fokozódását vizsgálta 2012-ben az OECD, mely arra a megállapításra jutott, hogy a tagországi körében a helyi bevételek növekedését konstatálták, valamint a helyi kiadási szint bővülését mutatták ki 1995-2008 között terjedő időszakban. (OECD, 2012)

Anyag és módszer

A kutatásunk fő célkitűzése, hogy a szakirodalmi áttekintésben taglalt önkormányzati típusok jellemző attribútumait a gazdasági mutatószámok segítségével képezzük le, és ezek időbeli változásait értékeljük.

A vizsgálat céljának megvalósítása érdekében különböző önkormányzatokat prezentáló makrogazdasági mutatószámok alapján csoportokba soroljuk a vizsgált OECD tagországok önkormányzati rendszereit. A vizsgált országok esetében a vizsgálat csak a helyi önkormányzatokra terjed ki, így az unitárius berendezkedésű országok esetében az állami, illetve tartományi szintet nem vizsgáltuk, függetlenül attól, hogy van-e önkormányzati státusza. Az elemzés során a főbb alkalmazott mutatószámok a következők voltak:

- Önkormányzati kiadások a GDP %-ában,
- A helyi adóbevételek a GDP %-ában,
- központi költségvetési és tartományi transzferek a GDP %-ban,
- díjbevételek a GDP %-ban
- az önkormányzatok bevételeinek és kiadásainak egyenlege a GDP%-ban,
- valamint az önkormányzatok adósságállománya a GDP%-ban.

Az önkormányzati rendszerek nagymértékben eltérőek a közigazgatás, és államszervezési modellek miatt, ennek megfelelően az ország GDP-jéhez viszonyított értékkel került összehasonlításra.

A vizsgálatot 2002-ben, 2007-ben, a válságot követő két évben 2010-ben végeztük el, a vizsgált minta az első vizsgált évben 21 ország, a válságot megelőző 2007-es évben 23, a gazdasági válságot követő évben pedig 23, illetve 17 OECD tagország adatait vettük figyelembe az OECD Fiscal database adatainak felhasználásával.

A vizsgált minta csoportokban sorolása érdekében klaszteranalízist futtatunk le, mely típusai közül hierarchikus módszert választottunk, elsősorban a vizsgált minta kis elemszáma miatt. A választott hierarchikus eljárás közül az összevonó eljárások típusába tartozó Ward eljárást alkalmaztuk, mely az egyik leggyakrabban alkalmazott módszer, mely azokat a klasztereket vonja össze, melyeknél az összevonás során a legkisebb lesz a belső szórásnégyzet növekedése.

A hierarchikus módszerek előnye hogy biztosítja a klaszterek grafikus megjelenítését dendrogram formájában, amely segítséget a klaszterek számánál kiválasztásánál és az eredmények értelmezésénél. (Sajtos – Mitev, 2007)

A kiugró értékek kiszűrése érdekében a hierarchikus, illetve a nem hierarchikus eljárásokat kombinálva határoztuk meg a végleges klaszterek számát, illetve a klaszterekbe sorolt országokat. Így a Ward eljárás segítségével meghatároztuk a klaszterek középpontját, és a nem hierarchikus eljárás, K-Közép klaszterelemzés segítségével újracsoportosítottuk a vizsgált mintában szereplő országokat. (Sajtos – Mitev, 2007)

A kialakított klaszerek értelmezésének elősegítésére a csoportképző mutatók átlag és szórásértékeit mutattuk be a vizsgált klaszerekben, és kiemeltük a legerősebbnek tartott csoportképző ismérvet, változót.

Saját vizsgálat eredményei

A 2002-es évek adatai alapján 3 klaszert hoztunk létre, melyek közül a legnagyobb létszámú, 1-el jelölt csoport jellemzője a GDP arányosan alacsony kiadási szint (1. táblázat), ugyanakkor megállapítható, hogy a vizsgált 3 csoport közül a legalacsonyabb átlagos értékűek a bevételek mutatói, ennek ellenére magasnak tekinthető a kiadási szint tükrében a helyi önkormányzatok adósságállománya. Így ezt az országcsoportot *kisebbszerepű helyi önkormányzatok* csoportjának neveztük el.

Harmadik csoportban két OECD tagországot sorolt be a lefuttatott klaszteranalízis, melyből a legmagasabb a GDP arányos kiadási szint, valamint minden vizsgált makrogazdasági mutató e tekintetben a legmagasabb, vagyis megállapítható, hogy ezen országokban a legjelentősebb a helyhatóságok közfeladatellátó szerepe, mely megnyilvánul a helyi adóbevétel magas arányában is, ezért a klaszter megnevezése *erős önkormányzati szint* csoport.

1.Táblázat: Ward eljárással képzett, illetve K-Közép klasztermetódussal képzett csoportok, és a klaszterek bementi változóinak jellemzői a vizsgált csoportokban (2002)

		Tax revenue as % of GDP 2002	Inter-governmental transfer revenue as a % of GDP 2002	User fees as % of GDP 2002	Balance of expenditures and revenues as a % of GDP 2002	Debt as a % of GDP 2002	Local government expenditure as a % of GDP 2002
1	Mean	2,34	2,57	0,87	-0,17	4,02	6,73
	N	12	12	12	12	12	12
	Std. Deviation	1,25	0,92	0,37	0,31	2,65	2,24
3	Mean	3,18	7,19	1,76	-0,49	5,64	14,19
	N	7	7	7	7	7	7
	Std. Deviation	3,54	2,74	0,79	0,26	3,11	2,53
2	Mean	16,29	8,53	2,37	-0,31	10,23	28,65
	N	2	2	2	2	2	2
	Std. Deviation	1,12	5,18	0,73	0,39	0,13	5,52

Forrás: OECD Fiscal Database adatai alapján saját vizsgálat

A harmadik csoportban 7 országot sorolt be a futtatás, melyekre jellemző a bevételi szerkezetben a kormányzati szintektől származó transzferbevételek magas átlagos értéke, valamint a közepes méretű GDP-hez viszonyított kiadási szint. Így ennek az országcsoport jellemzője, hogy a transzferekből származó bevételek képezik a bevételi szerkezetben a leghangúlyosabb szerepet, ugyanakkor szintén kimutatható, hogy az első vizsgált évet tekintve ebben a csoportban volt a legmagasabb a költségvetési hiány mértéke átlagosan. Így ezt az országcsoportot *magas transzferbevételű önkormányzatok* csoportjának neveztük el.

Az önkormányzatok szerepe a vizsgálatba bevont mutatószámok alapján Dánia és Svédország esetében a legjelentősebbek. Dániában az önkormányzatok számának koncentrációja ment végbe, és a helyi szint jelentős feladatellátási kört biztosít (Vigvári, 2011). A kisebb önkormányzati szerepkör klaszterbe sorolt önkormányzati rendszerek többsége a mediterrán modellbe tartozik, melyek alapján ennek a modellnek megfelelnek, melyek a helyi önkormányzatok kismértékű helyi adóbevételek, közszolgáltatások előállításában nem játszanak nagymértékű szerepet, mint a skandináv modell országainak helyhatóságai.

A harmadik csoport a központi költségvetésből származó bevételek dominálnak. Szintén számos mediterrán típusnak megfelelő helyhatóság szerepel a csoportban, azonban nem tekinthető heterogénnek, hiszen Olaszország esetében meghaladja a helyi adó bevételek a transzferbevételeket. Igazán érdekes, hogy a skandináv modellbe sorolt Hollandia és Egyesült Királyság nem mutatja a skandináv országokat jellemző tipikus jegyeket, vagyis magas helyi adóbevétel, a bevételi összetételük jelentős részét a kormányzati transzferekből származó bevétel adja, mely azt mutatja, hogy a viszonylagosan nagyméretű helyhatóságok viszonylag kis feladatellátási körrel vannak felruházva, melyre Vigvári is felhívta a figyelmet.

2. Táblázat: A klaszterekbe besorolt országok 2002-ben

Kisebbszerepű helyi önkormányzatok	Erős helyi önkormányzatok	Magas transzferbevételű önkormányzatok
Austria	Denmark	Czech Republic
Belgium	Sweden	Finland
Estonia		Hungary
France		Ireland
Germany		Italy
Greece		Netherlands
Portugal		United Kingdom
Slovak Republic		
Slovenia		
Spain		
Canada		
Israel		

Forrás: OECD Fiscal Database adatai alapján saját vizsgálat

Összefoglalva megállapítható tehát, hogy a különféle modellekbe tartozó önkormányzatok nem tisztán mutatják az önkormányzati modellekben lefektetett főbb ismérveket, több önkormányzati rendszer jelentős mértékben ötvözi a különféle modellek jellemzőit.

2007

A tanulmány célja volt, hogy három vizsgált év távlatából összehasonlítást adjon az önkormányzati rendszerekben bekövetkezett változásokra, így az utolsó válságot megelőző évben, 2007-ben is futtatásra került a klaszterelemzés, hasonló módszertani megközelítésben. E futtatás esetében is három jól elkülönülő klasztert fogadtunk el a vizsgált 23 országból, ugyanazokkal a vizsgált változókkal.

Az harmadik táblázatban jelentős átalakulás nem történt a futtatások eredményeképp. A sárga színnel jelölt értékeket tartottuk legalkalmasabbnak arra, hogy csoportképző ismérvként reprezentálja az adott csoportot. Az első csoportban szerepel a legtöbb vizsgált ország. E csoport jellemzése, hogy viszonylag alacsonyak az átlagos helyi adó, valamint transzferbevételek, viszont megállapítható a vizsgált mutatószámok átlagos értékéből, hogy a legalacsonyabbak a kiadások és az adósság GDP arányos átlagértéke. Ugyanakkor megállapítható, hogy a kiadási szintekhez viszonyított átlagos adósság mértéke ebben az országcsoportban a legmagasabb, így az alacsony kiadási szint mellé viszonylag magas adósságráta társul. Ennek az önkormányzati csoportnak hasonlóképp a 2002-es csoporthoz, a kisebb szerepű helyi önkormányzatok csoportjának neveztük el. Összehasonlítva az első vizsgált évhez az a következtetés vonható le, hogy az helyi adóbevételek átlagos értéke csökkent, valamint kismértékű emelkedés figyelhető meg a kiadási szint átlagos értékében. A második csoportban egyel nőtt a klaszterbe sorolt országok száma, erről a csoportról is az állapítható meg, hogy jelentős az önkormányzati szektor súlya a nemzetgazdaságon belül, melyet jól mutat a sárgával kiemelt GDP arányos átlagos kiadási szint a három klaszter közül számított legmagasabb értéke, mellyel magas helyi adó, fogyasztói díj, valamint központi transzferbevétel átlagérték társul. A fogyasztók által fizetett díjak magas aránya jól prezentálja, hogy a helyhatóságok a közszolgáltatások előállításában számottevő szereplők. Ezért ezt az országcsoportot is az erős helyi önkormányzati szint csoportként aposztrofáljuk.

A Ward eljárás, valamint a K-közép módszerű klaszteranalízis a harmadik csoportban hat országot sorolt be, melyek jellemzői a közepesnél magasabb kiadási szint, valamint a átlagot meghaladó központi transzferek értéke. Az önkormányzatok ebben a szegmensben a 2007-es évben volt a legmagasabb a költségvetési deficit értéke. Ezt a klasztert *magas deficit és központi transzferbevételeű önkormányzatok* csoport nevet adtuk.

3. Táblázat: Ward eljárással képzett, illetve K-Közép klasztermetódussal képzett csoportok, és a klaszterek bementi változóinak jellemzői a vizsgált csoportokban (2007)

		Tax revenue as % of GDP 2007	Inter-governmental transfer revenue as a % of GDP 2007	User fees as % of GDP 2007	Balance of expenditures and revenues as a % of GDP 2007	Debt as a % of GDP 2007	Local government expenditures as a % of GDP 2007
1	Mean	2,03357	2,65952	0,8747	-0,03227	3,385049	6,743508
	N	14	14	14	14	14	14
	Std. Deviation	1,238955	0,818363	0,346146	0,280961	0,477992	0,53896
2	Mean	12,14	9,15795	2,71122	-0,11196	9,158098	24,93688
	N	3	3	3	3	3	3
	Std. Deviation	3,085887	6,795074	1,084108	0,19749	0,624732	3,890503
3	Mean	3,72833	6,62098	1,53282	-0,15684	6,784955	13,15416
	N	6	6	6	6	6	6
	Std. Deviation	2,272324	2,600548	0,502499	0,149592	1,151107	0,710321

Forrás: OECD Fiscal Database adatai alapján saját vizsgálat

A 4. táblázat mutatja meg, hogy a vizsgált klaszterekbe mely országok kerültek be, itt is célszerű vizsgálni a változásokat. A bevételek összetétele ebben a csoportban arra enged következtetni, a finanszírozásban átalakulás ment végbe, mely különösen Finnország és Dánia esetében szembetűnő, a GDP arányos helyi adóbevételek csökkenése, és a transzferbevételek emelkedése történt az első vizsgált évhez képest.

A kisebb szerepű önkormányzatok csoportja tekintetében az előző vizsgált évhez képest változás, hogy az újonnan vizsgált Lengyelország került ide, valamint a K-közép eljárás ide sorolta be a korábbi Csehországot. A csoport tagjainak átlaga alapján megállapítható, hogy a helyi adóbevételek csökkentek, és a központi transzferbevételek fokozódtak a csoportban, mely a vizsgált országok közül majd mindegyikben bekövetkezett, Írország kivételével, ahol nagymértékben visszaesett a kormányközi transzferekből származó bevétel, a csoportképző ismérvek alapján az adósság és a kiadások GDP aránya a vizsgált országok esetében stagnálást, és enyhe emelkedést mutatott 2002-hoz viszonyítva.

4. Táblázat: A klaszterekbe besorolt országok 2007-ben

Kisebb szerepű helyi önkormányzatok	Erős helyi önkormányzati szint	Magas deficit és központi transzferbevételek
Austria	Denmark	France
Belgium	Finland	Hungary
Czech Republic	Sweden	Italy
Estonia		Netherlands
Germany		Poland
Greece		United Kingdom
Ireland		
Luxembourg		
Portugal		
Slovak Republic		
Slovenia		
Spain		
Canada		
Israel		

Forrás: OECD Fiscal Database adatai alapján saját vizsgálat

Azokban az országokban, ahol a 2007-es adatok alapján magas volt a deficit, illetve a központi transzfer bevételek országokban megállapítható, hogy 2002-hez képest a vizsgált országokban csökkentek a kormányzati szintektől származó transzferbevételek, illetve tanúi lehetünk a helyi adókból származó bevételek GDP arányos mutatójának erősödésének. Az adósságszint Magyarország esetében csökkent, a vizsgált többi ország esetében kismértékű növekedést produkált.

2010

A 2010-es adatok viszonylatában arra kerestük a választ, miként reagáltak a válságra a vizsgált országok. Az Council of Europe által végzett kutatás megállapította, hogy 2008-2010 között a tagországok önkormányzatainak összbevétele csökkent, a bevételi szerkezetben is változások történtek, a csökkenő, illetve stagnáló GDP mellett, mely érintette a Közép-Kelet Európai országokat, illetve a fejlett nyugati országokat némi késletéssel. A bevételek visszaesése meghaladta a központi szint bevételekiesését. (COE, 2011; Halmosi, 2013)

A 2010-es adatokra lefutott klaszterelemzés esetén is három klaszter létrehozását tartottuk elfogadhatónak. A csoportok tekintetében nagymértékű változás a 2007-es értékekhez képest nem következett be, így a csoportok elnevezéseit ez esetben is indokoltnak tartottuk fenntartani.

Érdemes azonban megvizsgálni a képzett csoportok átlagértékeit, és azok változásának irányait. Csoportátlagok értéke 2007-hez viszonyítva a bevételi típusokban növekedést mutatott, visszaesést csak az erős önkormányzati szint átlagában lehet tapasztalni. Az átlagok értékében nagymértékben nőtt az erős önkormányzati szint, valamint a kisebb szerepű önkormányzatok országcsoportban a költségvetési egyensúly negatív értéke, az

előzőnél 3,76, a másik vizsgált csoportnál közel a 10-szeresére nőtt a költségvetési deficit az önkormányzatoknál, ugyanakkor a kiadási szint, valamint adósságállomány bővülése mellett.

5. Táblázat: Ward eljárással képzett, illetve K-Közép klasztermetódussal képzett csoportok, és a klaszterek bementi változóinak jellemzői a vizsgált csoportokban (2010)

Ward Method		Tax revenue as % of GDP 2010	Inter-governmental transfer revenue as a % of GDP 2010	User fees as % of GDP 2010	Balance of expenditures and revenues as a % of GDP 2010	Debt as a % of GDP 2010	Local government expenditures as a % of GDP 2010
1	Mean	2,12214	2,87821	0,93964	-0,3222	4,55437	7,33582
	N	14	14	14	14	14	14
	Std. Deviation	1,31968	0,899886	0,351946	0,354357	2,569836	2,286236
2	Mean	13,07	11,10687	3,12323	-0,06995	10,46205	27,88954
	N	3	3	3	3	3	3
	Std. Deviation	2,890934	8,430154	1,563643	0,207204	1,034393	7,601759
3	Mean	3,48667	7,91944	1,5832	-0,58989	8,04224	14,28513
	N	6	6	6	6	6	6
	Std. Deviation	1,965102	2,389668	0,508989	0,461777	2,650868	2,019675

Forrás: OECD Fiscal Database adatai alapján saját vizsgálat

A csoportokba sorolt országok között ezúttal nem történt nagymértékű eltérés, az klaszterezési eljárások nem változtatták meg a csoportokba sorolt országokat. Ebben az évben a változások háttérében arra is keressük a választ, hogy a válság begyűrűzése milyen változásokat idézett elő az önkormányzatok gazdálkodásában. (6. táblázat)

Az erős helyi önkormányzati szint csoportba tartozó országok helyhatóságai a válság beálltával a helyi adókból származó bevételek fokozásával, valamint a központi szinttől jövő transferekből származó bevételek növekedésével reagáltak, ugyanakkor a helyhatóságok adósságállománya csak kis mértékben emelkedett a GDP-hez viszonyítva. Kivételt képez Franciaország, mivel a helyi adókat csökkentették, illetve a központi adómegosztást emelték. (Council of Europe, 2011; Vigvári, 2011) Az önkormányzatok kiadásait azonban mindhárom esetben fokozták 2007-es értékhez viszonyítva, így a finanszírozás tehát a folyó bevételek szintjének fokozásával valósult meg, és nem fejlesztési források bővítése eredményeképp.

A magas deficit és transzferbevétel országcsoport esetében a helyi adóbevételek kismértékű csökkenését figyelhetjük meg négy ország esetében, míg Hollandia és az Egyesült Királyság növelte a helyi adókból származó bevételeket. Franciaország a helyi adóterhelés csökkentésével kívánta megőrizni versenyképességét, a többi országban a visszaesés oka a növekvő GDP-vel magyarázható, ugyanakkor szintén megállapítható,

hogyan a bevételi szerkezetben hangsúlyos transzferekből származó bevételek fokozódtak GDP arányában, az országcsoport minden tagja esetében.

6. Táblázat: A klaszterekbe besorolt országok 2010-ben

Kisebbs szerepű helyi önkormányzatok	Erős helyi önkormányzati szint	Magas deficit és központi transzferbevételekkel rendelkező önkormányzatok
Austria	Denmark	France
Belgium	Finland	Hungary
Czech Republic	Sweden	Italy
Estonia		Netherlands
Germany		Poland
Greece		United Kingdom
Ireland		
Luxembourg		
Portugal		
Slovak Republic		
Slovenia		
Spain		
Canada		
Israel		

Forrás: OECD Fiscal Database adatai alapján saját vizsgálat

A vizsgált országok közül legnagyobb létszámú képzett csoport esetében megállapíthatóak az általános tendenciák, hogy ebben az országcsoportban figyelhetjük meg az önkormányzati szektor eladósodását, tehát az ebbe a csoportba tartozó országok esetében növekedett az adósságállomány, mely az eltérő adósságszabályozás, és költségvetési korlát esetében is megfigyelhető. Ennek megfelelően különösen nagy emelkedés volt tapasztalható Izrael tekintetében, ahol a GDP arányos adósságráta megduplázódott a helyhatóságok körében, ezen kívül a válság által sújtott Írországon, Görögországon és Magyarországon tapasztalható több százalékpontos emelkedés 2007-hez viszonyítva, mely a költségvetési restrikciónak, illetve ez utóbbi esetében a strukturális alapokból származó források miatt történt. A kiadási szintet vizsgálva megállapítható, hogy a GDP arányos kiadási szint is növekedett a vizsgált ország csoportban, kivéve a válság által sújtott országokat.

Összefoglalás

A tanulmány során, az elvégzett kutatásokkal megállapítható, hogy az önkormányzatok rendszermodelljei, illetve a gazdasági adatok egymással nem konzisztensek a lefutott

klaszteranalízisek eredményeképpen. A vizsgálatok tapasztalataiból leszűrhető, hogy a rendszermodellekben leírt attritúbutumok makrogazdasági mutatókra vetített értékét jól a Skandináv országok mutatják a vizsgált két év közül két évben markánsan, mely az irodalomban leírt tulajdonságokkal paralel, a lefutott klaszterelemzés igazolta felvetéseinket. Viszont megállapítható, hogy a modellbe sorolt Hollandia és Egyesült Királyság, ahol viszonylagosan nagyméretű önkormányzatok alakultak ki az önkormányzati koncentráció során, nem mutatják megfelelőképp a csoport jellemzőit, tehát ezen adatok alapján nem tudtuk ebbe a csoportba besorolni őket.

A két többi csoport esetében előfordulnak vegyesen a különböző helyhatósági modellekbe sorolt országok. Így a makrogazdaság mutatói alapján három önkormányzati országcsoporthoz különböztetünk meg, melynek alapja az elvégzett klaszteranalízis, illetve a helyhatóságok gazdasági ereje alapján:

- Erős önkormányzati szint, melyhez magas fokú önállóság, közszolgáltatások nyújtása, valamint magas adóbevételi szint tartozik, melyhez szintén kapcsolódik a fogyasztói díjbevételek.
- A másik csoportot az alacsony helyi önkormányzati szintű bevételek, magasabb transzferekből származó bevételek adták, mely kisebb fokú önállóság kapcsolódik a makro adatokból levonható következtetések által.

Hivatkozott források

- [1.] Aggod-Fekó A. (2007)- Önkormányzatok direkt és indirekt állami támogatásának szabályozása az EU-ban In: http://gtfk.nyf.hu/uj/files/publikaciok/Inv2007_Aggod-Feko_Adrienn_76-84.pdf letöltve: 2009.04.14, 78. p
- [2.] Barr, N. (2009): A jóléti állam gazdaságtana. Akadémiai Kiadó
- [3.] Council of Europe (2011): Local government in critical times: Policies for Crisis, Recovery and a Sustainable Future. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1920863&Site=DG1-CDLR>.
- [4.] Halmosi P.: A gazdasági válság hatása az OECD országok önkormányzataira. Pénzügyi szemle, 2013. (58. évf.) 3. sz. 296-309. old.
- [5.] Loughlin, J. (2001): The United Kingdom: From Hypercentralization to Devolution. Megjelent: Loughlin, John (szerk.): Subnational Democracy in the European Union, Oxford University Press, Oxford, 37- 59. old.
- [6.] Loughlin, J. – Seiler, D.L.(2001): France: Between Centralization and Fragmentation. Megjelent: Loughlin, John (szerk.): Subnational Democracy in the European Union, Oxford University Press, Oxford, 187-210. old.
- [7.] OECD (2010): Fiscal policy across levels of government in times of crises. OECD Network on Fiscal Relations across Levels of Government.
- [8.] OECD (2012): Reforming fiscal federalism and local government. Beyond the zero-sum game. OECD fiscal federalism studies. www.oecd.org. Letöltve: 2013. november 15.
- [9.] Prud'homme, R (2006): Local Government Organization and Finance: France. Megjelent: Shah, Anwar (szerk.): Local Governance in Industrial Countries. The Worldbank, Washington, DC 83-115. old.
- [10.] Sajtos L. – Mitev A. [2007]: SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv - Alinea Kiadó

- [11.] Vigvári A. (2011): Önkormányzati pénzügyek. Hazai kihívások és nemzetközi példák, ÁSZKUT, Budapest
[12.] 1997. évi XV. törvény - a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájáról

Szerzők:

Hegedűs Szilárd

Tanszéki mérnök

Szent István Egyetem

Üzleti Tudományok Intézete

hegedus.szilard@gtk.szie.hu

Gácsi Roland

PhD hallgató

Szent István Egyetem

Üzleti Tudományok Intézete

gacsi.roland@gtk.szie.hu

BÁTONYTERENYEI ÉS HEVESI KISTÉRSÉGEK VÁLLALKOZÁSAINAK PÉNZÜGYI TÍPUSJELENSÉGEINEK ELEMZÉSE

HIDASI ADRIENN
NAGY SZILVIA
BARANYI ARANKA
TARALIK KRISZTINA

Összefoglalás

Kutatásunk alapkérdése volt a bátonyterenyi és hevesi kistérségben működő vállalkozások 5 éves mérleg és eredmény kimutatás kiemelt adatai alapján annak vizsgálata, hogy milyen gazdasági-társadalmi állapot jellemző rájuk, illetve, hogy az ország struktúráját figyelembe véve, milyen pozíciót foglalnak el. Célkitűzésünk, hogy a kutatás során kapott elemzés segítségével választ kapjunk az Észak-magyarországi két kistérségben működő vállalkozások pénzügyi helyzetére az elmúlt öt év viszonylatában. A kistérségekben működő vállalkozásokat az elmúlt 5 év adataira támaszkodva, a pénzügyi jellemzőket vizsgáltuk. Elsődlegesen elemzést készítettünk a térségekről külön-külön, hogy lássuk, milyen gazdasági környezetben működnek a vizsgált vállalkozások, majd egymással és az országos adatokkal is összevetettük a kistérségek helyzetét, pozícióját. A gyenge tőkeerősségű társaságok száma minden évben a legmagasabb a hevesi kistérség vállalkozásai esetén. 2008 és 2011 között a 30% alatti tőkeerősségű vállalkozásból van a legtöbb, ezt követik a 70 % felettiak végül a 30 %-70% közöttiek. A gazdasági társaságok átlagos saját tőkéjét összehasonlítottuk az átlagos összes forrással, melyből kiderül hogy az utóbbi években a külső források egyre meghatározóbbak a vállalkozások forrásszerkezetében. Vizsgálatunk kiterjedt a térség két meghatározó társasági formájú vállalkozásaink tőkeerősség vizsgálatára. A stabil tőkeerősséggel rendelkező vállalkozások inkább a betéti társaságok köréből kerülnek ki.

Kulcsszavak: kistérség, elemzés, hátrányos helyzet, területfejlesztés, összefogás
JEL: G00

ANALYSIS OF FINANCIAL SHAPES OF HEVESI AND BÁTONYTERENYEI COUNTRYSIDES

Abstract

The study includes the overall financial analysis of the ventures of the countryside of Heves and Bátonyterenye based on 5 years data of Balance Sheet Earnings. Our purpose was to discover the economic characteristics of the examined countryside, and their positions according to the structure of our county. We would like to define the position of the two north-Hungarian countryside based on the data of the last 5 years. We analysed the financial features of the ventures running in the examined countryside based on the last 5 years data. Firstly we analysed the countryside separately to discover the economic environment of the ventures. In the next step we compared characteristics of the countryside to each other and with the characteristics of the country in order to discover their position.

The number of the ventures with weak capital strength was the highest in the Heves sub-region in each of the examined years. Between 2008 and 2011 the number of the ventures with 30 % capital strength was the highest.

We have compared the average equity of the ventures with the average total sources. This analysis showed that the weight of the external sources was raised within the source structure of the ventures. We examined the capital strength of the two most significant legal forms of the ventures in this sub-region. The ventures with stable capital strength were mainly between the limited partnerships.

Keywords: sub-region, analysis, disadvantaged, region development, cooperation

Bevezetés

„A globalizáció alapjaiban változtatta meg a világgazdaságot, létrehozva a győztesek és vesztesek csoportját. Az országon belüli és az országok közötti egyenlőtlenségek csökkentése, valamint egy még több mindent magában foglaló globalizáció megteremtése jelenünk legfontosabb fejlesztési kihívása.” – (Kemal Denis, 2007/b)

Az MTA RKK által számított szegénységi kockázatot jelző érték legmagasabb fokozatát (9-10) „csak” három település (Nagybárcány, Lucfalva, Márkháza) éri el. Igaz, további hat községben (Kisbárcány, Mátramindszent, Mátraterenye, Mátraverebély, Nagykeresztúr, Sámsonháza) magas (7-8) a szegénységi kockázat. Viszont a kistérségi központban és másik három faluban átlagos (5-6) a szegénységi kockázat mutatója. A vállalkozási aktivitás legalacsonyabb fokát (vállalkozási sűrűséget) az Észak-Magyarországi régióban figyelhetjük meg. A régióon belüli legalacsonyabb mutató Nógrád megyében tapasztalható. A megyén belül pedig a Bátonyterenyei Kistérségben találjuk az 1000 lakosra számított legkevesebb vállalkozást (Béhm, 1998). Ebben döntő szerepet játszhat, hogy nem kedvezett a kistérség bányászatra és ipari „nagytechnológiákra” épülő foglalkoztatása a vállalkozói képességek, mentalitás kialakulásának. A kigyűjtött adatsorból kiderült, hogy a Bátonyterenyei kistérségben összesen 212 vállalkozás működik, a Hevesi kistérségben pedig 186 ami megfelel a vizsgálat kritériumainak. Az általunk vizsgált vállalkozások jelentős része működési idejét tekintve a 10 évet nem haladja meg, meglehetősen fiatal vállalkozások jellemzik a kistérségeket, melyek sérülékenységet fokozta az elmúlt években kialakult pénzügyi-gazdasági válság.

Anyag és módszer

Kutatásunk alapját a Közigazgatási és Igazságügyi Minisztérium által elektronikusan közölt beszámolók összegyűjtése, rendszerezése majd feldolgozása adta, amelyet hosszú kutatási munka előzött meg. Az eredmények hitelességét és pontosságát mi sem bizonyítja jobban, minthogy több mint 300 vállalkozást elemezve jutottunk el a kívánt eredményhez. Cél az érintett kistérségek területén működő vállalkozások kikeresése majd az információ gyűjtés során a 2008-2012 között, legalább 3 évnyi adattal rendelkező gazdasági társaságokat vizsgálata. A több mint 1000 vizsgált cég 60%-a kiesett a rostán, hiszen egy részük már felszámolás alatt áll, a másik részük pedig jogutóddal szűnik meg. Kutatásaink során a vállalkozások mérleg és eredmény kimutatásait, alapításuk évét és a tevékenységi körüket gyűjtöttük ki, melyek alapul szolgáltak az eredmények eléréséhez. A vizsgálat magában foglalja a vagyon illetve

eszköz struktúra, tőkestruktúra, eladósodottság, tőkeellátottság és a pénzügyi helyzet értékelését [Korom (2005)]. Az eredményesség vizsgálata során a vállalkozás jövedelemképző vagy termelő képességét figyelhetjük meg. Az eredmény kimutatásból hozam- teljesítmény- és eredménymutatók számíthatók. (Kozma, 2001).

A statisztikai számításokat az SPSS rendszerben végeztük, hogy többféle módszerrel is tanulmányozhassuk a kapott eredményeket.

Eredmények

Az Észak-magyarországi régió Magyarország észak-keleti részén helyezkedik el. Területén három megye található: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye. A régiót északon Szlovákia, nyugaton a Közép-magyarországi régió, délen és keleten az Észak-alföldi régió határolja. A régió természeti kincsekben gazdag. Területét barlangok, gyógy-, hévíz- és ásványvízforrások gazdagítják (Banyár, 2002).

Területe 13 430 km², amely az ország teljes területének 14,4 %-a. Az itt élő népesség száma 1 189 441, mely négyzetkilométerenként 88 főt jelent (KSH, 2013). Ez az alacsony szám annak eredménye, hogy a hátrányos helyzet folyamatos migrációt eredményez, tehát az itt élők elvándorolnak olyan helyekre ahol több lehetőség biztosított számukra.

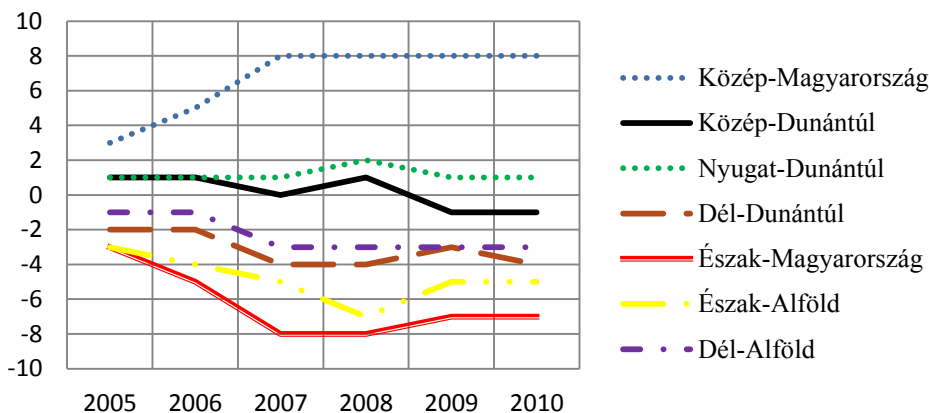
A térség gazdasági helyezte (1. táblázat) jóval kedvezőtlenebb az országos átlagnál. 2011. évi adatok szerint a bruttó hazai termék 27 886 milliárd forint volt, ennek 48%-át Közép-Magyarországon állították elő, ezzel szemben ez a mutató csak 7 % az Észak-Magyarországi régióban, ezzel a régiók sorában az utolsó előtti helyen áll, csak a Dél-dunántúli régiót előzi meg (Ferge, 2002).

1. táblázat: A 15-74 éves népesség gazdasági aktivitása, 2011

Régió	Gazdaságilag aktív	Ezen belül		Gazdaságilag inaktív	Munkanélküli ráta
		Foglalkoztatott	Munkanélküli		
ezer fő					
Észak-Magyarország	464,4	387	77,4	438,2	16,67%
Észak-Alföld	593,7	507,3	86,4	531,1	14,55%
Dél-Alföld	538,4	481,1	57,3	465,4	10,64%
Közép-Magyarország	1362,3	1242,9	119,4	939,4	8,76%
Közép-Dunántúl	493,5	447,4	46,1	348,5	9,34%
Nyugat-Dunántúl	445,1	412,3	32,8	327,5	7,37%
Dél-Dunántúl	382,4	333,9	48,5	345,6	12,68%
Összesen	4279,8	3811,9	467,9	3395,7	10,93%

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján saját szerkesztés

A vándorlás mértéke ebben a térségben átlépte az országos átlagot, így itt a legnagyobb mértékű a népesség csökkenésének üteme [Regional Status Report of Hungary (2010)]

1. ábra: Vándorlás egyenlege 2005-2010-ben (1000 lakosra jutó odavándorlás és elvándorlás különbsége, regionális szinten), 2010

Forrás: Saját szerkesztés, a Központi Statisztika Hivatal adatai alapján

Kistérség fogalmának számos változata megtalálható, melyek lényegüket tekintve hasonlóak, mindösszesen megfogalmazásukban különböznek. Leginkább elnyerte tetszésünket Lukács Gergely Sándor által megfogalmazott. „Egy-egy kistérség olyan földrajzilag is összefüggő települések együttese, amelyek a települések közötti valós munka, lakóhelyi, közlekedési, középfokú ellátási (oktatás, egészségügy, kereskedelem) kapcsolatokon alapul”. (Lukács, 2008).

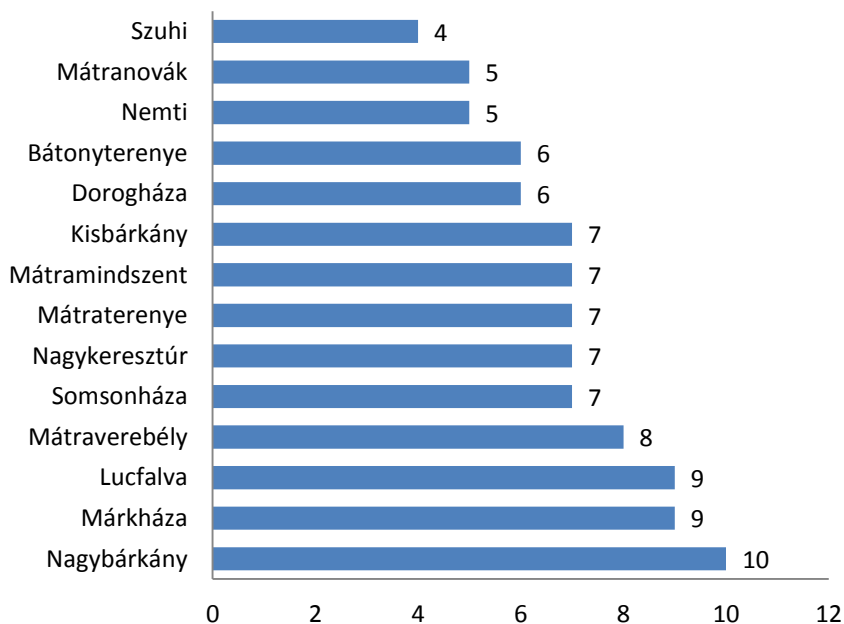
Magyarország kistérségeit egy komplex mutató alapján csoportosítják, mely a gazdasági, infrastrukturális, társadalmi, szociális, foglalkoztatási mutatók összességét jelenti. A kistérségek lehetnek kedvezményezettek, illetve az átlagnál jobb gazdasági helyzetűek. A kedvezményezett kistérségek lehetnek hátrányos helyzetűek, ezen belül leghátrányosabb helyzetűek, melyek között olyan kistérségek is felsorakoznak, ahol a felzárkóztatás érdekében egy komplex program kidolgozására van szükség (Üzleti Élet 2013).

2. táblázat: A kistérségek helyzete régióként

Régió	Kistérségek száma összesen	Hátrányos helyzetű		
		Leghátrányosabb helyzetű		
				Komplex programmal segítettő
Észak-Magyarország	28	6	3	12
Észak-Alföld	28	9	7	8
Dél-Alföld	25	11	3	5
Közép-Magyarország	17	1	0	0
Közép-Dunántúl	27	5	0	1
Nyugat-Dunántúl	25	6	0	0
Dél-Dunántúl	25	9	1	8
Összesen	175	47	14	34

Forrás: 311/2007. (XI. I.) Kormányrendelet 116/2011 (VII.7) Kormányrendelettel módosítva

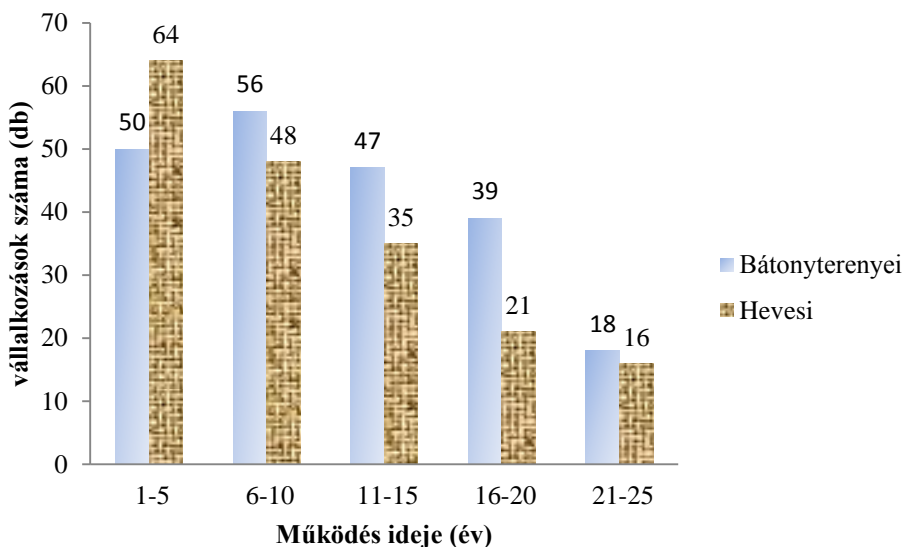
Magyarországon a szegénységet több tényező is befolyásolja, ami nagymértékben jellemző a kistérségre. Ilyen például a gazdasági aktivitás, a gyermekek száma, lakóhely jellege és az etnikai hovatartozás. Ezekből a tényezőkből meghatározhatjuk a szegénységi kockázatot településekre lebontva (Czike, 1996).

2. ábra: Szegénységi kockázat értékének alakulása a Bányaterenyeyi kistérség településein

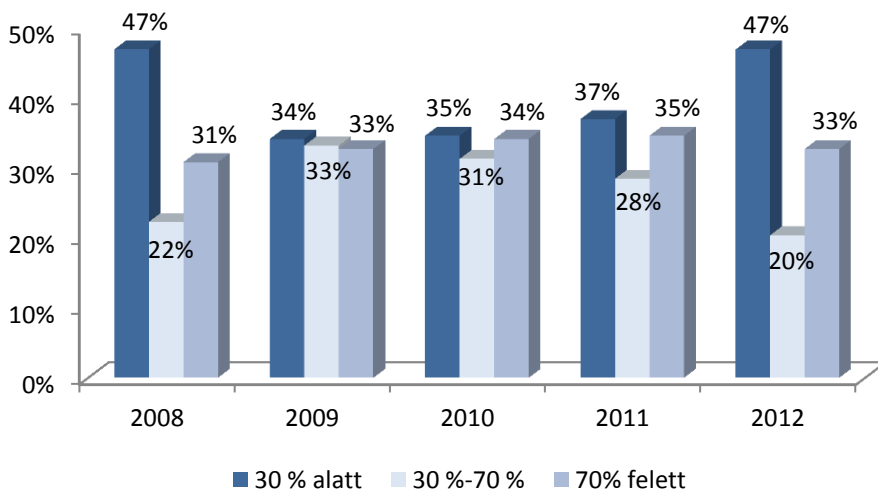
Forrás: MTA RKK, 2007

A vizsgált vállalkozásokat elsőként a tevékenység jellege és társasági forma alapján vizsgáltuk. Bányaterenyeyi kistérségben működő és vizsgált 212 vállalkozás 63%-a Korlátolt Felelősségű Társaságként működik, 31%-a pedig Betéti társaságként. A maradék 6% a többi gazdasági forma között oszlik el, de annyira csekély, hogy szinte alig észrevehető. A Hevesi kistérség területén, 73%-os a Korlátolt Felelősségű Társaságok aránya, azonban Betét Társaság már csak 25%-ban van jelen. A fennmaradó 2% nagyobb része pedig Erdőbirtokos Társaság. A két térség vállalkozásainak tevékenységét 16 csoportba osztottuk. A legkiemelkedőbb kategória a kereskedelem, hiszen a térségekben működő vállalkozások 27% foglalkozik kereskedelemmel, 18%-a építőiparral, míg turizmussal 10%, majd alig 8% végzi munkáját a mezőgazdasági szektorba holott a területi adottságok meglennének hozzá. A maradék 38% oszlik el a többi szektor között, így azt a tanulságot szűrhetjük le, hogy hatalmas elmaradások vannak ezekben a térségekben, hiszen mind az oktatás, mind az egészségügy a sor végén áll az adatok tekintetében. Ezek a területek nagyfokú figyelmet igényelnek és nagyobb volumenű fejlesztésre szorulnak.

3. ábra: Bátonyterenyei és Hevesi kistérség vállalkozásainak működési idejének összehasonlítása

Forrás: Saját szerkesztés, az összegyűjtött adatok alapján

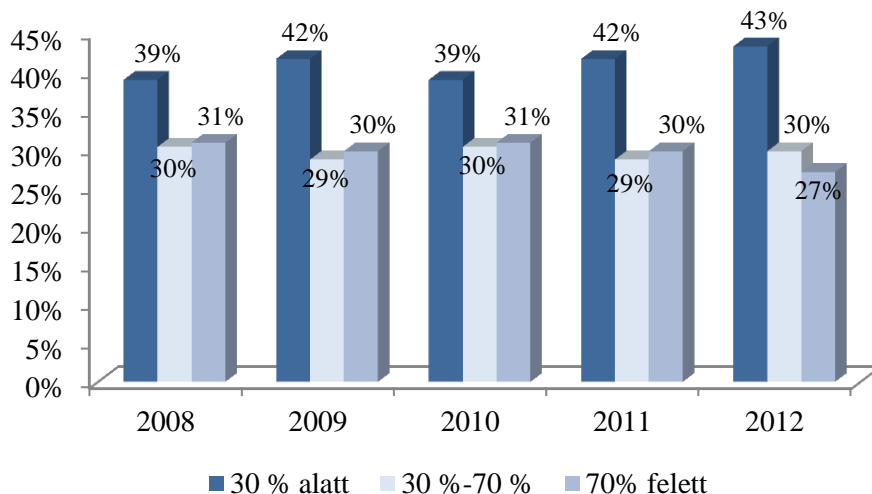

4. ábra: A tőkeerősség alakulása a Bátonyterenyei kistérségben

Forrás: Saját szerkesztés az összegyűjtött adatok alapján

A vállalkozások többségénél 30 % alatti a tőkeerősség, mely gyenge jövedelmezőségre enged következtetni, ezen vállalkozások nem tudnának sikerrel indulni egy hitelkérelem esetén. A vizsgált időszak alatt leginkább a 30% alatti és a 30-70% közötti kategóriába eső vállalkozások összetétele változott, a 70 % feletti

változása az vizsgált időszakban nem számottevő. 2009 és 2011 között a kategóriák aránya hasonló, de 2012-re ismét megnövekedett az alacsony jövedelmezőségűek száma 37%-ra. Ezt a jól jövedelmezőek 33%-kal követik, majd a középkategóriába 20% tartozott.

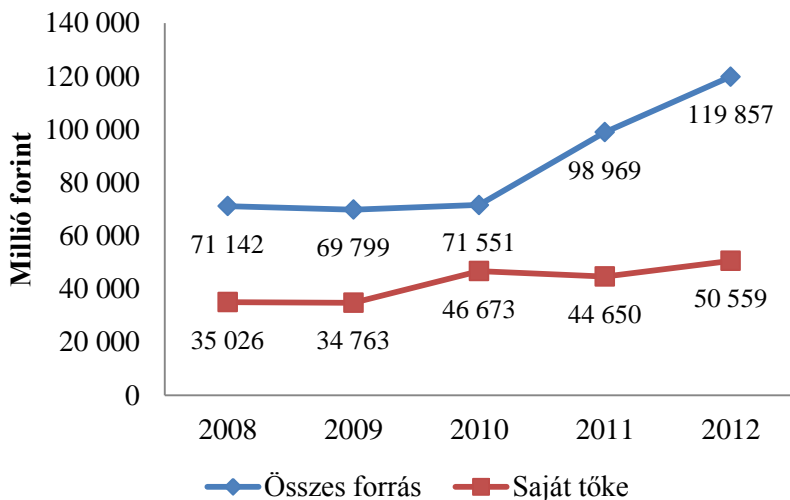

5. ábra: Hevesi kistérség vállalkozásainak tőkeerőssége

Forrás: Saját szerkesztés az összegyűjtött adatok alapján

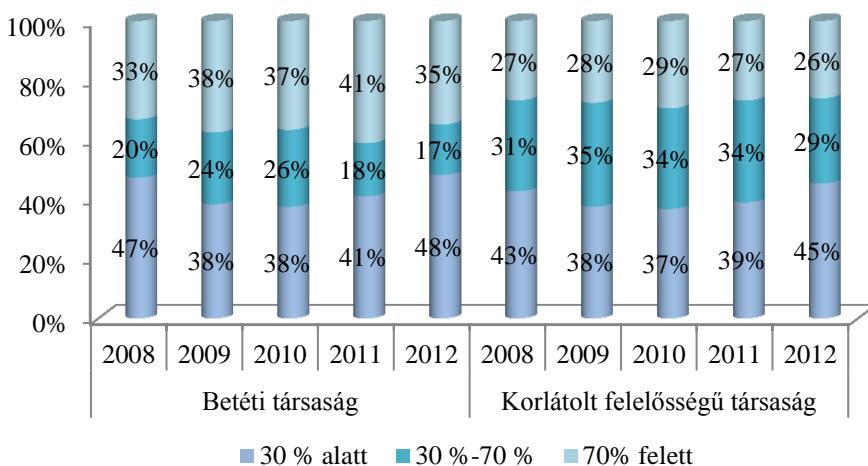
A gyenge tőkeerősségű társaságok száma minden évben a legmagasabb a hevesi kistérség vállalkozásai esetén. Azonban a másik két kategóriában az összetétel változása minimális. 2008 és 2011 között a 30% alatti vállalkozásból van a legtöbb, ezt követik a 70 % felettiek végül a 30 %-70% közöttiek. 2012-re ez annyiban változott, hogy a tőkeerősebb vállalkozások számát meghaladta a közepes erősségű mutatóval rendelkezők száma. Sajnos ezen térség vállalkozásainak jelentős része sem tudna fejlődni további hitelekből, csak saját erőből valamint támogatásokból. A gazdasági társaságok átlagos saját tőkéjét összehasonlítottuk az átlagos összes forrással, melyből kiderül hogy az utóbbi években a külső források egyre meghatározóbbak a vállalkozások forrásszerkezetében. A vizsgált vállalkozások összes forrása növekszik, azonban ez az eladósodottság növekedésével magyarázható.

Vizsgálatunk kiterjedt a térség két meghatározó társasági formájú vállalkozásaink tőkeerősség vizsgálatára. A stabil tőkeerősséggel rendelkező vállalkozások inkább a betéti társaságok köréből kerülnek ki, ennek oka lehet ez lemult évek jogszabálymódosítási körülményei is, mely jelentős csökkenést idézett elő a kötelező jegyzett tőke mértékét illetően a korlátozott felelősségű társaságok esetén.

6. ábra: Gazdasági társaságok átlagos saját tőkéjének összehasonlítása az átlagos összes forrással

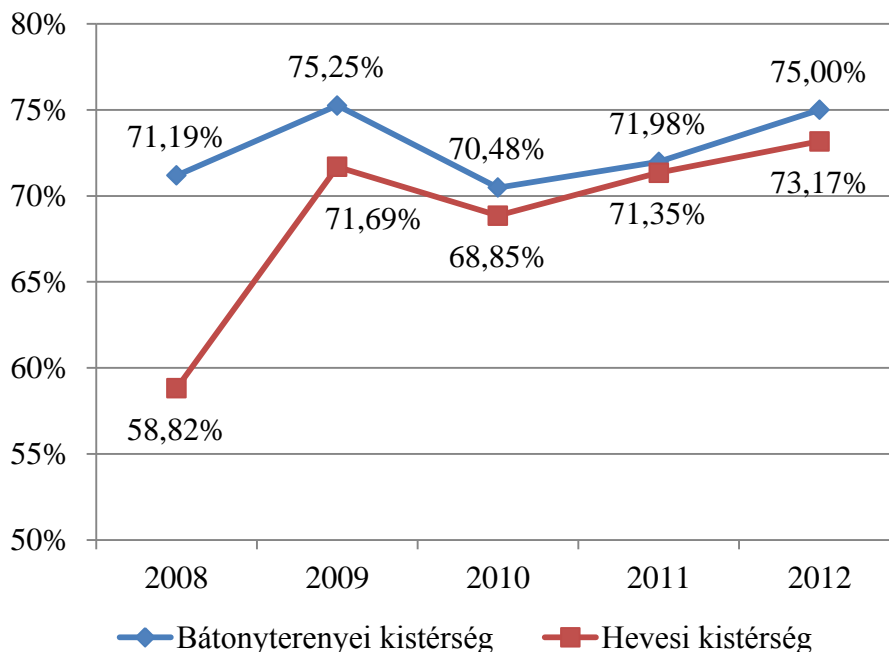
Forrás: Saját szerkesztés az összegyűjtött adatok alapján

7. ábra: A betéti és a korlátolt felelősségű társaságok tőkeerőssége

Forrás: Saját szerkesztés az összegyűjtött adatok alapján

Vizsgálataink során rámutattunk, hogy az összes forrás növekedése mögött a kötelezettségek arányának emelkedése áll. A vállalkozások eredményessége nem tette lehetővé az érdemi forrásbővítést, ezt bizonyíthatja többek között a tőkearányos jövedelmezőség alakulása is. Mindkét kistérségben 70% fölötti azon vállalkozások aránya ahol a 30%-t nem éri el a jövedelmezőség.

8. ábra: A Bányterenyei és a Hevesi kistérség 30% alatti ROE mutatójának 2008-2012 közötti változása

Forrás: Saját szerkesztés az összegyűjtött adatok alapján

Következtetések, javaslatok

A fent említett kistérségek lemaradó kategóriába tartoznak, rossz helyzetben vannak, mind gazdasági, mind társadalmi szempontból. Elkészítettük a 2 kistérségre jellemző SWOT- analízist. A hátrányos helyzetű kistérségek számára fontos a tervezés, hiszen a jövőben az erősségekre kell hangsúlyt fektetni és jelentős eredményeket is elérhetünk, ha figyelembe vesszük a lehetőségeket. Egy komplex térségi fejlesztési program kialakítása az egyes kistérségek sajátosságaira támaszkodva akár megoldást is nyújthat. A gyengeségek is fokozott figyelmet igényelnek, melyen kiküszöbölése szintén eredményes lenne. Ez után a konkrét térségfejlesztés programok megfogalmazására kell, hogy sor kerüljön, ezek lehetnek egyrészt gazdaságfejlesztési, másrészt humán erőforrás programok.

A térségi információs rendszer működtetése szintén segíti a tréséget a pontosabb statisztikai adatok kezelésére. A folyamatban a legfontosabb a térségi koordináció és a hálózatépítés. Ezt meg lehet valósítani a térségi vállalkozói csoportok közötti kapcsolat ok erősítésével, a települési önkormányzatok közötti konzultáció támogatásával.

Közös projektek, programok, pályázatok megvalósítása és a hatékony összefogás szintén javíthatna a térségek helyzetén.

3. táblázat: Bátonyterenyei és Hevesi kistérség SWOT- analízise

ERŐSSÉGEK	GYENGESÉGEK
<ul style="list-style-type: none"> • védett természeti értékek • kedvező földrajzi adottságok • fejlett mezőgazdaság • nyugodt, csendes falusi életmód 	<ul style="list-style-type: none"> • fogyó lakosság, előregedő, idős társadalom • rossz infrastrukturális szerkezet • alacsony képzettségi szintű lakosság • nem megfelelő intézményi hálózat
LEHETŐSÉGEK	VESZÉLYEK
<ul style="list-style-type: none"> • falusi turizmus továbbfejlesztése • térségi adottságok jobb kihasználása • erősebb együttműködés a környező térségekkel • nemzetközi kapcsolatok 	<ul style="list-style-type: none"> • országosan csökkenő gazdasági növekedés • országos szintű foglalkoztatási projekt hiánya • fokozódó munkanélküliség • segítség nélkül leszakadás, elszegényedés mélyülése

Forrás: Saját szerkesztés, Philip Kotler: Marketingmenedzsment könyve alapján

- A kistérségek kedvező földrajzi adottságait figyelembe kell venni, ami az idegenforgalom fellendítésében nagy szerepet kaphatna. Ehhez természetesen megfelelő idegenforgalmi beruházások és tervek kellene.
- A turizmus fejlesztésére is nagyobb hangsúlyt kellene fektetni, amivel más ágazatok bevonása is lehetővé válik. Ilyen például a Tisza-tó kiépítése, hiszen itt az építőipar nagy segítség lenne és persze új munkahelyeket teremtenék vele.
- A térség nagy múltú mezőgazdasággal rendelkezik, ezért újraélesztését támogatásokkal célszerű segíteni.
- A környezetvédelem fokozottabb megjelenése nélkülözhetetlen a vállalkozások esetében is, ezért korszerűsíteni kell a meglévő technológiát.
- A megfelelő információs technológia kialakításával könnyebbé válna az ügyintézés, az információ-átadás. A legtöbb apró faluban nincs internet hálózat kiépítve, ami a 21. században már elengedhetetlen.
- A térségben élő nagyszámú romák helyzetén is változtatni kell, mind egészségügyi ellátásuk, mind a képzettségük fellendítése terén.
- Egy előre megfontolt stratégia alapján kellene a pályázati támogatásokat igényelni.
- A kistérségben élők összefogása és szemléletváltása fontos ahhoz, hogy hátrányos helyzetük javuljon.

Összességében elmondható, hogy az Észak-magyarországi régió hátrányos helyzetű kistérségei jelentősen elmaradtak az ország kedvezményezett régiótól és az európai átlagtól is. Versenyképességét tekintve jelentős a lemaradás, de úgy gondoljuk ez közép és hosszútávon javítható lenne.

Hivatkozott források

- [1.] Banyár L. - Csathó P. - Molnár S.(2002) :Régiók 2002, A Regionális Fejlesztési Holding Rt kiadványa, Budapest
- [2.] Béhm I.(1998): Vállalkozások megítélése, Perfekt Gazdasági Kiadó, Budapest
- [3.] Czike K. -Tausz K. (1996): Gyorsjelentés a szegénységről., Szociális Szakmai Szövetség, 8. oldal, Budapest
- [4.] Ferge Zs. -Tausz K. - Darvas Á. (2002): Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen.-1. kötet- Esettanulmány Magyarországról., International Labour Office, Budapest
- [5.] Korom E. - Matukovics G. - Pucsek J. - Sándor L. - Simon Sz.- Szántó I.(2005): Számviteli elemzés, Perfekt Gazdasági Kiadó, Budapest
- [6.] Kozma A. (2001): Vázlatok a számvitel tanuláshoz, I. kötet (Általános számviteli és könyvviteli ismeretek), Keletlombard Kft, Budapest
- [7.] Lukács G. S. (2008): A hátrányos helyzetű kistérségek felzárkóz(tat)ása az Észak-magyarországi régióban, Budapest
- [8.] Kotler P. - Keller K.L. (2006): Marketingmenedzsment, Akadémiai Kiadó, Budapest
- [9.] UNDP (2007/b): Marketing Globalization Work for All. Annual Report, United Nations Development Program, New York
- [10.] Regional Status Report of Hungary 2010, Ministry for national development and economy, VÁTI Nonprofit Ltd,
- [11.] Üzleti Élet (2013/2 IV. évfolyam 2. szám 13. oldal
- [12.] <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/gdpter/gdpter11.pdf> (letöltve:2013.10.18.)
- [13.] <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/debrecefnogl munk.pdf> (letöltve: 2013.10.18)
- [14.] http://www.ksh.hu/teruleti_atlasz_kistersegek (letöltve: 2013.10.18.)
- [15.] <http://e-beszamolo.kim.gov.hu/kereses-Default.aspx> (letöltve: 2013.08.02)

Szerzők:**Hidasi Adrienn,**

Pénzügy-Számvitel szak, IV. évfolyam

Károly Róbert Főiskola

dreee91@hotmail.com**Nagy Szilvia**

Pénzügy-Számvitel szak, IV. évfolyam

Károly Róbert Főiskola

n.szilvia@postafiok.hu**Dr. Baranyi Aranka PhD**

főiskolai docens

Károly Róbert Főiskola

abaranyi@karolyrobert.hu**Dr. Taralik Krisztina PhD**

főiskolai docens

Károly Róbert főiskola

ktaralik@karolyrobert.hu

MONOPOLISZTIKUS KÖRNYEZETBEN MŰKÖDŐ SZERVEZETEK TANULMÁNYOZÁSA A STRATÉGIAALKOTÁS ÉS ANNAK VÉGREHAJTÁSA ÁLTAL

KATONA NORBERT

Összefoglalás

Jelen cikk egy olyan kutatáshoz szolgált megközelítéseket, amely monopol piacon tevékenykedő gazdálkodószervezetek stratégia-alkotással kapcsolatos motivációit vizsgálja. A kutatás azt célozza, hogy feltárja milyen „lágy” és „kemény” menedzsment eszközöket, módszereket alkalmaznak, az érintett szervezetek stratégiájuk megalkotása és megvalósítása során. A cikkben, a kutatás nélkülözhetetlen elemeként vizsgálom a piaci szerkezeteket, a monopóliumokkal összefüggésben. A feltárt jellegzetes monopolisztikus piaci-szerkezeti összefüggéseket felhasználva, arra építve, ezt követően meghatározom azokat a szervezeti és működési jellemzőket, amelyek lényeges dimenzióit adják a további vizsgálatnak. A cikk végén rámutatok arra a rejtett, ugyanakkor jól kitapintható változásmenedzsment összefüggésre, amely a korábban számba vett piaci-szerkezeti, illetve szervezeti megközelítés alapján egyértelműen alkalmas keret-modellként szolgálhat a további vizsgálódások esetén; ez a modell az ún. „kongruencia-modell”.

Kulcsszavak: piaci szerkezetet, monopóliumok, szervezet, szervezeti tényezők, stratégia, hatóerők

JEL: L12

Study on Monopolies by Strategy-Creating and Implementing Practices

Abstract

This review study acts as an integral and basic part of a research aiming investigation on motivation factors and drivers of organizations operating in the field of monopolistic markets. This planned research is aiming to scrutinize the question, what kind of „hard” and „soft” management tools are to be used by monopol organizations by investigating strategy-creating and implementing practices. As an indispensable root of the research, in this study I took a close look at the market-structure indicators concerning monopolistic operations. Following the outcome of this survey on the market-structure focused on monopolistic patterns, I found crucial to outline all the organizational dimensions, that has been found critical for a next narrow-platformed investigation. Finally I did match the hidden change-management interdependences concerning the aim of the planned research, and the summed up the details and indicators by checking all the inevitable dimensions by use of frame modell called for „correlated organizational modulation”.

Keywords: market-structure, monopolies, organizations, organizational-factors, strategy, indicators

JEL: L12

Bevezetés

Az elméleti közgazdaságtan modellezési gyakorlatában a *vállalat fekete dobozként* jelenik meg, amelynek nem ismerjük belső szerkezetét, folyamatait, emberi tényezőit. Ez a modellezési gyakorlat nem koncentrálna másra, pusztán az input és output folyamatokra, eredményekre (Kopányi, 1997). Két éve írt szakdolgozatom egy adott monopolisztikus piacon működő szervezet kapcsán vizsgálta a stratégia szükségességét, az arra ható tényezőket illetve az azzal kapcsolatos folyamatokat. A kérdés különösen élesen, de közelről sem kizárólag állami tulajdonviszonyok között működő szervezetek, illetve monopol-piacon piacon tevékenykedő vállalatok esetén vetődik fel, de megfigyelésem szerint ott jelentkezik a leginkább élesebben a gyakorlatban. Az időközben felerősödő gazdaságkörnyezeti változások azt bizonyítják számomra, hogy határozott stratégiai, illetve taktikai válaszokkal kell rendelkeznie még a monopol piacon működő cégeknek is a kihívásokra, hiszen minden szervezet elemi érdeke, és természetes magatartása a változásokra való reagálás, illetve ennek a képességnek a fenntartása. Saját megfigyelés az is, hogy egyes, jól behatárolható szervezeti dimenziók mentén, más módon működik egy kompetitív piacon és megint másként egy monopolisztikus piacon tevékenykedő vállalat, még akkor is, ha eredményességi kritériumaik közel hasonlóak.

Anyag és módszer

A fent leírtak kapcsán, a témában olyan kutatási programot tervezek megvalósítani, amelynek terminális célja egy keretrendszer összeállítása, amely egyfajta térképet ad a változás irányítói számára a kiváltó okok és a változási hajtóerőkre adható válaszok összetett, dinamikus világában. A keretrendszerbe olyan eszközök, módszerek, jó gyakorlatok kerülnek beillesztésre, amelyek támogatják egy monopol piacon működő gazdasági szervezet eredményes működését is. A kutatás eredményeképpen létrejövő struktúrát *stratégiai hatóerők és reakciók mátrixának* nevezem. Hipotézisem az, hogy jól strukturálható, homogén változási hatóerők működnek a monopol piacokon is, így egyértelmű menedzsment-eszközök állnak rendelkezésre egy monopol piacon működő szervezet számára is – azzal a megkötéssel, hogy az eszközöket esetenként más módon szükséges alkalmazni a szervezet működése miatt. A témaválasztás aktualitását bizonyítja az is, hogy – részben politikai okokból – ma hazánkban újra napirenden van egyes szolgáltatók (újra)államosítása, illetve erősebb állami kontrol érvényesítése. Mindez persze összefüggésben van azzal a terjedő nézettel is, hogy az államtól ma inkább várják azt, hogy a növekedési fókuszról elmozduljanak az egyensúly fókusz felé, amely erős központi politikát és stabil kormányzatot igényel (Hsu, 2013). Ezzel párhuzamosan megfigyelhető globális fejlemény az is, hogy a kérdéskör egyre inkább teret hódít a gazdasági közbeszédben: ma már széles körben ismert az *államkapitalizmus* terminológiája, amelyet Kína és Oroszország esetén rendre hivatkoznak a gazdasági szféra elemzői (The Economist, 2012). Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a gazdasági és kulturális térben végbement globalizációs folyamat egyre több részterületen az oligopolisztikus piaci struktúrák jellemzőit mutatja: a verseny kiterjedt és megállás nélkül globalizálódik (Reketye, 2004), amelynek eredményeképpen nem csökkent a multinacionális vállalatok hegemóniája. A fentiekén túl, a téma jelentőségét az is alátámasztja, hogy még jelenleg sincs stabil politikai és gazdasági válasz a 2008-ban, banki, pénzügyi krízisként kezdődött recesszióra, a közvélemény egyre inkább fenntartásokkal fogadja a bankszektor állami dotációját, és általában megkérdőjelezi a

bankok stratégiai szerepét egy gazdaság működtetése során, ezzel párhuzamosan az állam szerepe ismét előtérbe kerül.

A monopol-piacszerkezet elméleti megközelítése

A piaci szerkezetek elméleti megközelítése esetén olyan alapvető összefüggésekkel, kérdésekkel találkozunk, mint az ármeghatározó vagy árelfogadó magatartás, az árdiszkrimináció kérdése, vagy a differenciálás eszközrendszere, az erőfölény, a kartell problematikája, valamint a trösztellenes törvények, mint szabályozási eszközrendszer természetes része. Mindezen meghatározások értelmezése zéruspontja a kutatási munka lefolytatásához, hiszen ezen összefüggésekre épülő erőkből származnak azok a környezeti hatások, amelyek egy adott szervezet válasz-kényszerét indikálják. Carlton és Perloff (2003) az alábbi módon foglalta össze a különböző piaci rendszereket:

1. táblázat: Piaci struktúrák alapvető jellemzői

Piacszerkezet:	Eladók, illetve vevők száma:	Belépési korlát:
Verseny	sok eladó	nincs
Monopólium	koncentrált kínálat (egy eladó)	van
Monopszónium	koncentrált kereslet (egy vevő)	van
Oligopólium	koncentrált kínálat (kevés eladó)	van
Oligopszónium	koncentrált kereslet (kevés vevő)	van

Forrás: saját szerkesztés, Carlton és Perloff munkája alapján

A verseny sokféle lehet, ennek értelmezése külön elméleti munka tárgyát képezheti. Anélkül, hogy itt ennek részleteit vizsgálánánk, az alábbiakban néhány alapvetést összegzek a szakirodalom alapján, megjegyezve, hogy a verseny sokkal inkább folyamat, mint sem statikus kép (Heyne, 2004). A „vegytisztá”, tökéletes versenynek természetes, *rendszerbe kódolt korlátai vannak*; ezek egyrészt az elosztás egyenlenségére, a különböző komperatív és kompetitív előnyökre, illetve a rendelkezésre álló piacbefolyásolás eszközökre vezethetők vissza, de mindenképpen leszögezhető, hogy a monopóliumok léte végső soron az *alternatívák hiányát* jelenti (Friedman, 1996). Lényeges ismérv az, hogy monopólium esetén az ár meghatározása torzul a klasszikus versenypiaci modellhez képest, hiszen egy monopólium szabadon maximalizálja nyereségét, úgy, hogy az árat lényegében saját önköltsége határozza meg. Ebben az esetben a végső fogyasztói ár könnyen eltérhet a piaci mértéktől, lényeges különbség keletkezik a keresleti és a kínálati ár között. Ezt a különbséget a fogyasztók fizetik meg, amely jelenséget a szakirodalom *holtteher-veszteségnek* nevez. A monopolista környezet fenntartását objektív tényezők is befolyásolják, ezek közé sorolja az elméleti közgazdaságtan az ismeretek által nyújtott előnyöket, amely alapvetően az adott vállalat korábbi, széleskörű piaci jelenlétből származik. A klasszikus osztályozás szerint ugyanakkor léteznek úgynevezett *természetes monopóliumok* is, amelyről akkor beszélünk, ha magának a piacnak is kedvez az „egy eladó-struktúra”: egyes piacokon hatékony megoldás lehet ugyanis, ha csupán egyetlen vállalat adja a teljes kibocsátást, ellenkező esetben magasabb termelési költségek, így magasabb fogyasztói árak keletkeznének. Vannak olyan helyzetek is, amikor a piacon domináns, úgynevezett „versenyző szegéllyel” rendelkező gazdasági szervezetek tevékenykednek -

megjegyzendő ugyanakkor, hogy domináns vállalatok azért maradnak fent, mert ők olcsóbban termelnek. Az olcsóbb termelési költségeknek több oka lehet, ilyen a hatékonyság (szakmai, piaci, vezetői), a tapasztalati görbe és annak kedvező hatása, a méretgazdaságossági optimum, valamint a kormányzati preferencia is. Leszögezhető ugyanakkor, hogy a létező és jó kitapintható piaci kudarcok (externáliák-kezelése, mérethatékonysági kérdések, nem tökéletesen működő piacok) okán szükséges egyes esetekben a piaci működésbe való beavatkozás eszközével élni (Szentés, 2011), amely beavatkozás mindenképpen aktív szereplőként érinti magát az államot is.

Az állam kitüntetett szerepe a piaci struktúrákban

A monopolista tevékenység, struktúra magából az állam működéséből is közvetlenül következhet. Klasszikus megjelenése ennek az állam bevétel-maximalizáló működése, amelyet *jaradékvadászatnak* nevez a szakirodalom. Megjegyzendő, hogy az állam – küldetése okán - monopólium létrehozása és fent tartása mellett teoretikusan a saját fogyasztói érdeke alapján dönt és a struktúra fenntartását alapvetően még a történelmi időkben gyökerező technikákkal oldja meg, ilyenek az adóztatás, a vámok illetve a szabadalmaztatás intézményei. Kiemelendő, hogy olyan kifinomult technikai megoldások is fellelhetők az eszközök között, mint a belföldi illetve külföldi monopóliumok fenntartása (gyakran torzított árak alkalmazásával), illetve a kormányzatok harcolhatnak a külföldi, hazai érdekeket sértő monopóliumok ellen exportvámok, kvótát, exporttámogatások rendszerbe állításával is, mindezt ugyanakkor inkább a stratégiai-kereskedelempolitika részeként kezeli a szakirodalom. Egyes iparágak esetén beazonosítható a pozitív, illetve negatív externáliák kapcsolata, amely nem más, mint a társadalmi határhaszon és a határköltség összeütközésének frontja. A jóléti közgazdaságtan stratégiájának központjában éppen a vállalatok „büntetése”, illetve jutalmazása áll, azzal összefüggésben, hogy a tevékenység milyen pénzben ki nem fejezhető hatást gyakorol másokra (Arrow, 1979). A kormányzat döntését ugyanakkor *torzító hatások* befolyásolják, amelyek központjában a vélt vagy valós *piaci tökéletlenségek* elleni küzdelem áll. A szakirodalom ún. *zsákmányelméletnek* nevezi azt, amikor maga az iparág, illetve egy adott monopolista társaság befolyásolja eredményesen a kormányzati magatartást. Mindez a *döntésemélet* összefüggéseire hívja fel a figyelmet, amely kapcsán kiemelendő a közösségi döntéseknél megfigyelhető racionális tájékozatlanság tényezője is (Johnson, 1999), amelynek gondolatisága maradandó hatással bír a közösségi szinten születő gazdasági döntések területére, mind e mellett egyes opportunistá viselkedési-, illetve döntéshozatali-modellek is beemelhetők a kérdés alapos vizsgálatába. A fenti ismertetés is azt a tényt támasztja alá, hogy nincs alapvető módszer, amely egyértelműen definiálná, hogy a magánmonopólium, állami monopólium és állami szabályozás lehet az üdvözítő, általános értelemben egy-egy meghatározott piaci elégtelenség kezelésére, ellensúlyozására (Friedman, 1996).

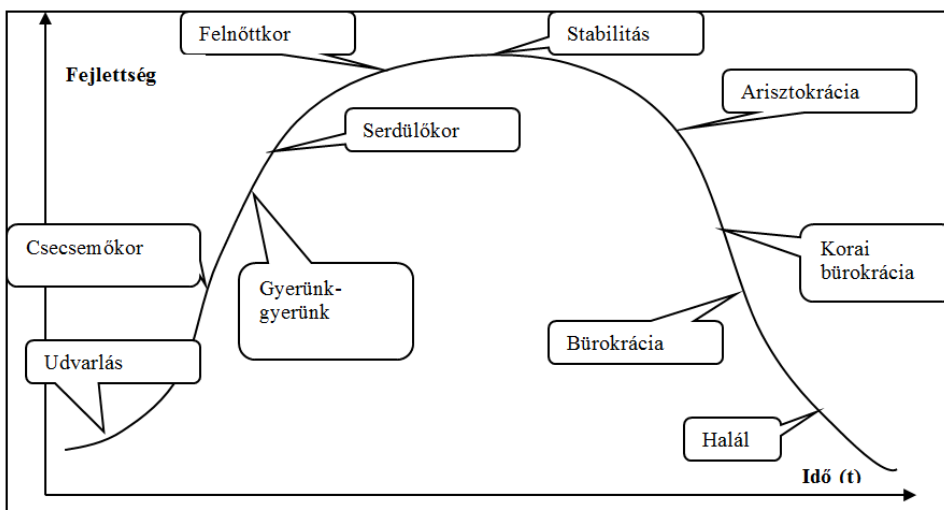
Stratégia-alkotási és megvalósítási tevékenység, mint a kutatási „trójai faló”

Jól érzékelhető tehát a piaci szerkezetek, a tulajdonosi struktúra és az az által közvetített eredményességi elvárások hatása egy-egy szervezetre, így e szempontok - mint környezeti hatóerők - kutatásba történő beemelése indokolt annál is inkább, mert a szervezetek nem önmagunkban, hanem környezetükbe ágyazva végzik tevékenységüket, érik el eredményeiket. A stratégia megalkotása és megvalósítása folyamán nagyon lényeges a belső illetve a külső környezet folyamatos monitorozása, a hatások

mérlegelése: fontos gyakorlati kérdés a *belső adottságok és a külső feltételek összehangolása*, amely jelentős menedzselési feladatként jelentkezik a mindennapi vezetői munka során. Gyakorlati szempontból kiemelendő, hogy, akár a hibás stratégia is eredményesebb lehet, mint a tudatos vezetés hiánya (Hoványi, 2002). A külső környezet elemzése esetén természetesen megkülönböztetünk makro, illetve mikro hatásokat, amelyekhez rendre széles körben elterjedt eszközök tartoznak (Bartók, 2007): a környezetből származnak egyrészt a társasági működést meghatározó technikai, jogi, társadalmi alapvetések, feltételek, ugyanakkor a vevői igény, az adott cég által a piacon működtetett, szerencsés esetben irányított verseny keretei és terepei is. Általános megközelítésben a stratégiai tervezés olyan módszertanilag megalapozott eljárás, amely biztosítja a jelenlegi szervezetek jövőbeli sikerét, miközben választ ad a környezet kihívásaira és lehetőségeire, segíti a vállalatnak a *környezeti mozgásokhoz való aktív, dinamikus alkalmazkodását* (Barakonyi, 1999). A stratégia alkotás szempontjából ugyanakkor a környezeti tényezők nem jelentik feltétlenül az egyetlen dimenziót: a vállalati működésre a kultúra, a szervezetben gyökerező jellemzők és magatartási, feladat-megoldási sémák is lényeges hatást fejtenek ki, ezért a következőkben a szervezeti indikátorok kérdésére fókuszálok. A monopolista és kompetitív piacon működő szervezetek átfogó vizsgálatához, a működési, szervezeti különbségek tettenérésének kutatási céljához a fentiek alapján *jól illeszkedik a stratégia-alkotás és megvalósítás*, mint komplex vezetési, szervezeti tevékenység alapos vizsgálata.

A vállalat, mint élő szervezet

Közismert tény, hogy a gazdasági szervezetek működés nehezen feltérképezhető, nehezen modellezhető mintázatokat mutatnak. A *vállaltok életciklusai-modell* (Adizes, 1992) az eltelt idő, illetve ennek kapcsán megszerzett tapasztalat tükrében bekövetkezett fókuszváltások dimenziójában mutatja az egyes szervezetek jellemző működését. A modell a szervezetek érettségének megállapítására, illetve beazonosítására szolgál, amely alapvető irányt ad annak az elemzésnek, hogy az adott szervezet milyen fázisban, vállalati életciklusban van. Mindennek a feltérképezése pedig jó megközelítést adhat a megfelelő stratégia válaszok szervezeten belüli megvalósításának tervezésére, illetve lebonyolítására.

1. ábra: Vállalatok életciklusai

Forrás: saját munka, Adizes munkája alapján

Könnnyen belátható, hogy a serdülőkor kíváncsiságtól túlfűtött szakasza, vagy az arisztokrácia visszafogottsága más és más szervezeti keretrendszer, attitűdöt ad egy adott válaszstratégia megvalósításához. Empirikus adatok alapján azonosíthatóvá válik egy adott szervezet vállalati életciklusa, sőt egy-egy ciklus jellemzője hozzárendelhetővé válik a monopolista, monopolisztikus vállalatok viselkedési sémáihoz is, így a kérdés további vizsgálata indokoltnak és megalapozottnak bizonyul a kutatás keretein belül. A szervezeti kultúra vizsgálata, az adott szervezetek jellemzőinek azonosítása, a pusztán monopol piacon működő szervezetek sajátosságainak azonosítása során megkerülhetetlen és lényegi az ismert kultúra-dimenziók vizsgálata is, azzal a megkötéssel, hogy most nem nemzetközi, hanem hazai minta szolgál a vizsgálat alapjául. A szervezeti kutatók alapvetően a következő négy, széles körben ismert fő jellemző mentén vizsgálják a szervezet kultúráját, viselkedését: *hatalmi távolság* és a *bizonytalanságkerülési indexek*, illetve az *individualizmus-kollektívizmus*, és a *férfias-nőies értékek* kontextusa (Hofstede, 1979). Tapasztaltok alapján jól érzékelhető, hogy egy monopolista, monopolisztikus környezetben tevékenykedő vállalat működésére és az azt támogató szervezeti modellre erősen jellemző a *bizonytalanság-kerülés*, a hatalmi szintek erős elválasztása és a szervezetet, valamint annak működését befolyásoló kollektív tudat, az értékrend. Ezen értékek és indikátorok kutatás tárgyán belüli vizsgálata szintén megalapozottnak bizonyul a fentiek tükrében.

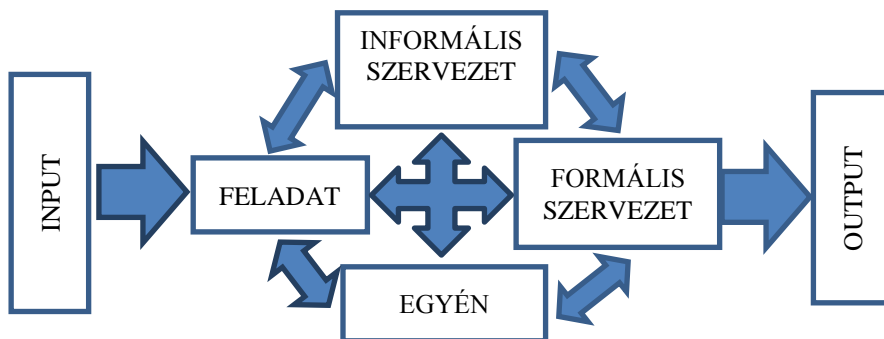
Megkülönböztető attribútum: az alkalmazkodóképesség

Vállalati működéssel kapcsolatos hasznos megfigyelés az, hogy egyes monopol szervezetek jellemzően jól olajozott gépezetként működnek amennyiben a megszokott környezetükben, illetve tempójukban kell teljesíteniük, ugyanakkor változási helyzetben ez a fajta működés a reagálás lassulásához, akár kudarchoz is vezethet. A Corvinus Egyetem versenyképesség-kutató központja által végzett összehasonlító felmérés (Chikán és társai, 2010) alapján elmondható, hogy jelenleg hazánkban a vállalatok

versenyképességét számos, egymással szorosan összefüggő hatások és tényezők befolyásolják. Leszögezhető, hogy a hazai vállalatok esetén a stratégiai gondolkodás és a korszerű módszertani apparátus használata fejlődött, ugyanakkor még mindig nem tekinthetőek általánosnak. Lényeges, hogy a stratégiák változásai megfelelnek a válsághelyzet logikájának - mindazonáltal továbbra sem vonják le a szervezetek a stratégiából következő szervezeti következményeket, a vállalatok tevékenységi funkciói és folyamatai lassú fejlődést mutatnak, míg egyre kedvezőbb képet mutat a vállalatok közötti együttműködési hajlandóság. Észlelhető, hogy a gazdasági környezet gyors változása miatt ma már rövidebb távú stratégiák kialakítását preferálják a szervezetek, sőt ez az időtáv is egyre csökken. Az alkalmazott stratégia típusában is jelentős változások történtek: a vállalati stratégiák a korábbi növekedési, majd a stabilitási stratégiából a defenzív irányba tolódtak el. A felmérés sarkalatos eredménye, hogy a profitszerzésen és a fogyasztói igények kielégítésén túl a szervezetek alapvető céljai közé került a válság túlélése. Kitapintható, hogy a stratégia megvalósítása igen kritikus a hazai szervezetek esetén is, különösen azért, mert nincs minden helyzetre megfelelő kész terv, így a stratégiákkal kapcsolatban ma már egyre lényegesebb szempont a szervezetek *alkalmazkodóképessége*; ennek okán a mérhető, eszköz-jellegű tényezők mellett jelentősen felértékelődik a munkavállalók alkotó tevékenységének és magának a vezetésnek (leadership) a szerepe és jelentősége is. Mindez azért lényeges az adott kutatás szempontjából, mert az alkalmazkodóképesség, rugalmas reagáló-képesség dimenziói mentén erősen kitapintható a működésbeli különbség a versenypiaci és monopol piacokon működő szervezetek között.

Eredmények

A fent vázolt logikai ív mentén átgondolva, meglátásom szerint, egyenes út visz egy olyan vizsgálati modellben való gondolkodáshoz, amely nagyban épít a változásmenedzsment megközelítésére, illetve eszközrendszerére. A változásmenedzsment módszertani lehetőségei között számtalan alkalmazható modell létezik, amelyek nagyobb, monopol piacon tevékenykedő szervezetek esetén is alkalmazható. Mindegyik kapcsolódó modell valamilyen szinten a szakértelem és erőforrások allokációja, a struktúra és rendszerek valamint a kultúra, stílus és értékek szervezeti dimenziói mentén közelít a kérdéshez (Bowman, 1999). A szintetizálás érdekében a következőkben jómagam az ún. *kongruencia-modell* (Farkas, 2005) segítségével tekintem át a stratégiai kényszereket és az arra adott szervezeti válaszokat, összefüggéseket, különös tekintettel a monopolpiacon működő társaságok jellemzőire, amely téma kutatásom fókuszában áll.

2. ábra: Kongruencia-modell

Forrás: saját szerkesztés, Farkas ábrája alapján

A kongruencia-modell hasznos keretet ad annak elemzésére, hogy egy adott feladatot ellátó szervezet, hogyan tervezi és valósítja meg stratégiáját és végső soron, milyen *belső áttételeken, dimenziókon* keresztül működik. A modell hat fő összetevője az input-hatás (amely a környezeti hatásokból, az erőforrásokból és az előtörténetből táplálkozik), a feladat, az egyének, a formális és az informális viszonyok, valamint a transzformációs folyamat eredőjeként megjelenő teljesítmény, output. Az ábra összefüggéseit megvizsgálva, és azokat monopolisztikus viszonyok között működő szervezetre alkalmazva, jól láthatjuk az alábbi trendeket.

Az input elemek vizsgálta során megállapítható, hogy a környezeti kényszer hatásán felül nagyon meghatározó az erőforrások kezelése (pl. kompetenciaazonosítás és -fejlesztés), valamint erős hatást fejt ki a szervezet előtörténete (korábbi működési mintái és eredményei) is a végső, piacon megmértetésre kerülő teljesítmény szempontjából. Kiemelendő, hogy a feladat, amelynek „olajozott” működésére az adott szervezet berendezkedett, pusztán az egyik elem a hatékony válaszadáshoz szükséges összetevőkből. A tényezők között kulcsfontosságú az *informális viszonyrendszerek* hatása: bár a nagy szervezetek rendkívül hierarchizált viszonyokat tudhatnak magukénak, óriási – gyakran ki nem mondott, és nem megfelelően kezelt – erőt képviselnek az informális kapcsolatok, azok határozottan erős hatású tényezőnek bizonyulnak egy adott változás irányítása esetén. Ennek kapcsán ma már egyre több vállalat esetében megfigyelhető a *belső kommunikáció* tudatos menedzselése, beleértve a véleményvezérek feltérképezését, irányítását is. Ezzel párhuzamosan kiemelendő az egyén erősödő szerepe is, különösen izgalmas és lényeges terület a *generációk közötti különbségek* szervezet érdekében történő mozgósítás, dinamizálása. Az egyén egyrészt a formális csatorna részeként fejt ki hatását, másrészt pedig az informális viszonyrendszereken keresztül bír jelentékeny befolyással a szervezet működésére.

Következtetések, javaslatok

Amennyiben a monopolisztikus feltételt, piaci viszonyokat adottnak veszi egy szervezet, az – a fent ismertetett kongruencia-modell szerkezetét követve - egyfajta nehezítő tényezőként jelentkezik majd egy szükségszerűen adandó piaci válasz, például egy szükséges stratégiai váltás esetén. A váltásra vonatkozó döntés megszületése után ugyanis éppen a végrehajtásban szükséges szervezeti működési sémák, egyéni, informális kapcsolódások és a szervezet eddigi működése, előtörténete fékezheti a stratégia taktikai szintű megvalósítását, véső soron pedig a hatékony reagálást. Persze e tényező mértéke, tehetetlensége nem független a vállalat méretétől. Mindezek a következtetések pedig igazolják azt, hogy a kongruencia-modell adta dimenziók alkalmasak arra, hogy általa megvizsgálhatóvá és beazonosíthatóvá váljanak egy monopol piacon működő gazdálkodó vállalat szervezeti és működési jellegzetességei. Mindez pedig feltétlenül szükséges ahhoz, hogy speciális versenypiaci jellegzetességek között tevékenykedő szervezetek és vezetők számára is jól alkalmazható tudástárat állítsak össze: és megalapozott módon elkészüljön a stratégia hatóerők és reakciók mátrixa, a kutatási munka tervezett végterméke.

Hivatkozott források:

- [1.] Adizes, I. (1992): Vállalatok életciklusai. Budapest, HVG Kiadó.
- [2.] Arrow, K.J. (1979): Az externalitások politikája. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- [3.] Barakonyi K., (1999): Stratégiai tervezés. Budapest, Nemzeti Könyvkiadó.
- [4.] Bartók I. (2007): A környezet elemzése, In: Könczöl, E. (szerk.): Vállalati stratégia. Budapest, Alinea Kiadó.
- [5.] Bowman, C. (1999): Stratégia menedzsment. Budapest, Panem Kiadó.
- [6.] Carlton, D. - Perloff, J. (2003): Modern piacelmélet. Budapest, Panem Kiadó.
- [7.] Chikán A. és társai: Vállalati versenyképesség válsághelyzetben, Letöltés dátuma: 2010. október 10, forrás: www.edok.lib.uni-corvinus.hu
- [8.] Farkas F. (2005): Változásmenedzsment. Budapest, Akadémia Kiadó, 128-132. o.
- [9.] Friedman, M. (1996): Kapitalizmus és szabadság. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- [10.] Heyne, P. (2004): A közgazdasági gondolkodás alapjai. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- [11.] Hofstede, G. (1979): Hierarchical power distance in forty countries. In: Lammers, C., J., Hickson, D., J.: Organisations Alike and Unlike. London, Routledge and Kegan Paul
- [12.] Hoványi G. (2002): Menedzsment Meditációk. Budapest, KJK-KERSZÖV.
- [13.] Hsu, S. (2013): Financial Crises, from 1929 to the Present. Cheltenham (UK), Edward Elgar Publishing Ltd.
- [14.] http://edok.lib.uni-corvinus.hu/391/1/TM27_Mandjak_Wimmer_Juhasz.pdf
- [15.] Kopányi M. (szerk.) (1997): Mikroökonómia. Budapest, KJK-KERSZÖV.
- [16.] Pulay A (2009): Az állam célszerű gazdasági szerepvállalása a XXI. Század elejének globális gazdaságában. Budapest, Állami Számvevőszék Kutató Intézete.
- [17.] Rekettye G. (2004): Marketingelmélet a gyakorlatban. Budapest, KJK KERSZÖV.
- [18.] The rise of state capitalism = The Economist, 2012. január 21, 47 o.
- [19.] Johnson, D.B., (1999): Közösségi döntések elmélete. Budapest, Osiris Kiadó.

Szerző:

Katona Norbert

PhD-hallgató

Debreceni Egyetem

Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola

katonanorbert@freemail.hu

A FELSŐOKTATÁSI EXPANZIÓ ALAKULÁSA ROMÁNIÁBAN A RENDSZERVÁLTÁST KÖVETŐ IDŐSZAKBAN

KATONA PÉTER
KOCS IZABELLA

Összefoglalás

Az 1989. decemberi rendszerváltás Romániában is, mint más posztkommunista országban az oktatási rendszer reformjával kecsegtetett az értelmiségi elit szemszögéből. Utólag derült ki, hogy a modernizálódás útjára lépett országban a rendszerváltásban résztvevő politikai elit legfontosabb tevékenysége a hatalom átmentés és identitáskeresés volt a 90'-es évek első felében. A feltornyosult továbbtanulási igények és a globalizáció az ajtón kopogtatott már, de a politikum nem nyitott ajtót időben, mivel nem ismerte fel a kopogtatót. Ebből kifolyólag a hátsó és oldalajtókon próbálkoztak a kopogtatók, és végül az ajtó kinyílt.

A legitimitásválságot kihasználva gombamód szaporodtak a felsőoktatási vállalkozások és semmitől nem riadtak vissza. Tudták, hogy mit akarnak, és találtak is rá törvényes utat. A kormánynak évekbe tellett, amíg válaszolni tudott a folyamatra, majd felismerve az előnyöket a szolgálatába állította a folyamatot.

Tanulmányomban a felsőoktatás helyzetfeltárására teszek kísérletet a rendszerváltást követő időszakra. Az eltelt időszakban a globalizálódás hatására a felsőoktatásba is jelentős változások következtek be Romániában, ahol még mindig van tennivaló főleg a kisebbségi felsőoktatási intézmények falain belül.

Kulcsszavak: felsőoktatási expanzió, hallgatólétszám, diverzifikáció, felsőoktatási intézmények, oktatásfejlesztés.

JEL: M41

The Development of the Expansion of Higher Education in Romania After the Transition Period

Abstract

The new political regime after the revolution in 1989 in Romania, as in other post-communist countries, promised reform of the educational system from the point of view of the intellectual elite. As it later turned out, in the early 1990's, the most important preoccupation of the political elite which played an important role in the transformation of the political regime in the country set on the path of modernization was preservation of political power and search of identity. The ever-growing need for higher education and globalization was knocking on the door, but politics did not answer in time, because it didn't recognize the knocker. That is why knockers tried side doors until the door finally opened.

Taking advantage of the lack of legal boundaries, the private institutions of higher education appeared one after the other and nothing scared them off. Their owners knew what they wanted and they always found legal ways to do it. The government took years to react to this process and recognizing its advantages, to turn it to its own service.

In our study we make an attempt to present the expansion of higher education in Romania in the period following the change of the political regime in 1989. Since then there have been significant changes in higher education due to the effects of

globalization. The educational system has gone through many changes, but there is still a lot to do, especially within the walls of Higher Education institutions of the minority.

Keywords: *expansion of higher education, number of students, diversification, higher education institutions, educational development*

Bevezetés

A versenyképes és fejlődni akaró gazdaságok számára fontos, hogy oktatási rendszerük eredményesen működjön. Ennek érdekében a mindenkori kormányzatoknak érdeke lehet, hogy az oktatási rendszer egészéről információkat gyűjtsön, az eredményeket megvizsgálja és mindezek függvényében fejlesztéseket eszközöljön bizonyos területeken (Lannert, 2010).

Kozma Tamás 2004-ben a *Kié az egyetem?* című könyvében választ találunk többek között arra is, hogy miért növekedett meg az igény a felsőoktatás kutatásra. Tömören felsoroljuk ezeket az indítékokat a szerző gondolataira támaszkodva (Kozma, 2004).

1. Az oktatási rendszer átfogóvá válik. Az oktatásügy növekszik, kiterjed, tágul, így fokozatosan az egész oktatásügy a kutatás tárgyává válik..
2. Közösségi szerep: megnövekszik a felsőoktatás közösségszervező- és térszervező hatása. Megnövekszik a felsőoktatás szimbolikus (hagyományteremtő, önazonosító) hatása.
3. Politikai szervezőerő. Az egyetemnek kiemelt szerepet szentelnek az egykori diákmozgalmak résztvevői, szervezői, akik mára bekerültek a politikába, és politikai, kulturális, tudományos, kutatási prioritás a rendszerváltás óta a hely, ahol felnőttek: az egyetem.
4. Kétségkívül az oktatás és napjainkban a felsőoktatás meghatározó gazdasági szervező- és hajtóerő (innováció, turizmus, kereskedelem).

A felsőoktatási expanzió társadalomtörténeti oktatásügyi és tudománypolitikai folyamat, amely a középfokú oktatás és szakképzés expanziójára épül rá (Kozma, 2003).

Fuller és Rubinson (Fuller – Rubinson, 1999 a, idézi: Polónyi, 2013) két elmélettel magyarázza a felsőoktatás tömegesedését.

- (1) A társadalmi hovatartozás újratermelésének elmélete szerint az oktatás elsődleges feladata a társadalmi osztályok újratermelése. A poszt szocialista országokban robbanásszerű jelenség volt a kiszélesedő középrétegek természetes törekvése gyermekeik diplomához juttatásáért.
- (2) A státuszkonfliktus elmélet szerint az oktatás fő feladata, hogy felvértezze az egyént az álláskeresésre (tudás, képesség stb.). Az egyes társadalmi csoportok versengenek versenytársaikkal, hogy magasabb iskolázottságot érjenek el. Ez oktatási expanziós spirált eredményez. A gazdaság igényei a felsőoktatás struktúrájára is jelentős hatást gyakorolnak. Ehhez hozzáadódik napjainkban a továbbtanulási igény, amely a tömegesedést ösztönzi (Polónyi, 2000).

A kutatások azt igazolják, hogy napjainkban az oktatás nemcsak gazdasági célokat szolgál (Polónyi, 2013).

Meyer (Meyer, 1980 idézi Kozma, 1994) azt mondja, hogy a különböző államok oktatási rendszerei úgy közelednek egymáshoz, mint a ahogy termelési és politikai rendszereik globalizálódnak.

Meyer feltételezései (Meyer, 1992, idézi: Kozma, 1994) később be is következtek, miszerint a globalizálódás egyik összetevője az expanzió, és ez valamennyi társadalom

jellemző magatartásává fog válni, amely a kormányzatokat nyomás alá helyezi, hogy az iskolázást és az oktatásügyi ellátást egyre hosszabb időszakra terjessze ki.

Kozma szerint az iskolázási igények növekedését hasonlóan más társadalmi magatartásformák változásaihoz a nyújtott S-görbével lehet ábrázolni és három szakaszt különböztetünk meg: stagnálás (szórványos iskolázási igények), ugrásszerű növekedés (a jelenség politikai közbeszéd tárgya) és telítettségi szinten való stagnálás. Újdonságnak számít a különböző iskolafokok iránti igények közötti összefüggés, éspedig a különböző fokozatok iránti igények gerjesztik egymást. A kormányzat reagálása az igények kielégítését célozza meg, amellyel a különböző iskolafokok expenzióját segíti elő. Az oktatás tömegesedése ott valósul meg, ahol a teljes oktatási rendszert kiépítik (Kozma, 1998).

Az alfabetizáció, majd később a szakképzés kiterjesztése a fejlődődő országokban a globalizáció hajtóereje, amely folyamatosan a felsőoktatásra is kiterjed. A technikai fejlődés maga után vonja a tudást igénylő ágazatok kiterjedését, ami az oktatásra is kihatással van. Kozma szerint az expanzió nem önmagáért van (Kozma, 1994).

A felsőoktatási tömegesedésének okait Polónyi István a következőkben látja (Polónyi, 2013). Ezek elsősorban közgazdasági szemszögből figyelnek a folyamatra. A továbbtanulás egyéni és társadalmi haszon. Az egyének mindaddig racionális felsőfokon továbbtanulni, amíg ebből kifolyólag magasabb jövedelemhez jut, mint alacsonyabb iskolázottsággal, és ez az eredmény meghaladja a diploma megszerzéséhez szükséges ráfordításokat.

Az államnak azért éri meg az expanziót támogatni, mert attól olyan externális hozamokat remél, amelyek magasabbak a ráfordításoknál. Szociológiai és politológiai magyarázat miszerint a feleslegessé váló ifjúsági munkaerő számára helyet kell biztosítani az oktatási rendszerben (Polónyi, 2013).

Kiegészítő vagy ezzel vitakozó értelmezésnek bizonyul az a tény miszerint Európában a 60'-as és 70'-es évek fordulóján számos országban kormányra került szociáldemokrata politikai irányzat célkitűzései között a közös iskolák megvalósítása is szerepel, amely az általános és egyenlő iskolázás színterévé válik (Kozma, 1998, Polónyi, 2013).

Továbbtanulási igényeket gerjeszthet az anyanyelv használat, politikai érdekképviselet, amely többszörözi a regionális/lokális elit mögötti hatalmi nyomatókat. A továbbtanulási igények és a kisebbségi joggyakorlás összekapcsolódhat a lokális/regionális fejlesztés igényeivel is. Ezeket képviseli a lokális/regionális elit, amelynek törekvései a felsőoktatási intézmények felé mutatnak, vagyis ezek az intézmények válnak a politikai törekvés központjává és helyszínévé. Mindez sajátos politikai felhajtóerőt képez. A helyi értelmiségiek az elit fontos csoportjai, akik nélkül elképzelhetetlen az intézményfejlesztés és tervezés (Kozma, 2003).

Kiegészítő magyarázatnak minősül Polónyi István szerint az iskolázás iránti igények tömeges mérete és korlátlan látszó növekedése, amely a jóléti állam eredménye: túltermelési válság az igények területén. A középosztályosodás tipikus velejárója az iskolázás túlfogyasztása, ami Európát a 60'-as évektől jellemzi. Ehhez hozzájárulnak még az egyes kisebbségi csoportok, a nők bekerülése az oktatásba (Kozma, 1998, Polónyi, 2013).

A felsőoktatási expanziót a XX. század közepétől a gazdasági igények, a háború utáni fellendülés (1945-1950), a tudományos és technikai forradalom (1960-1980) és a tudásgazdaság szívo hatása (1990-2000) eredményezték (Polónyi, 2013).

Jónasson és Kozma 2004-ben (Kozma, 2006) az expanzió fő okaként a tömegesedést nevezi meg, amely társadalmi igénynövekedéseként az oktatáspolitikára gyakorolt hatásával kikényszeríti a hálózat szélesítését, átalakítja a rendszert.

Gábor és Dudik szerint a nyugat-európai országokban a felsőoktatás expanziója a 60'-as évek végén indult meg szoros összefüggésben társadalmi közeposztályosodásával, amelyek közül a legfontosabb tényezők a technikai átalakulás, a humán erőforrások előtérbe kerülése, a jövedelmek és az életszínvonal kiegyenlítődése a munkásosztály és a hagyományos közeposztály között. Ezt továbbá a reálbérek nagyarányú növekedése és ebből kifolyólag a fogyasztási struktúra nagyarányú átalakulása követte.

Megváltozik a települések ökológiai szerkezete, jellemzővé válik a szuburbanizáció, ahol a szomszédok válnak a családok modelljévé, a nagycsalád és rokonság szerepe háttérbe szorul. Ebben az új környezetben eltűnnek az osztályok közötti különbségek. Az életstílus változása a fogyasztói struktúra és a települések ökológiai szerkezetének változása maga után vonja a családtervezésbeli és továbbtanulás terén is az igények megváltozását a munkásosztály részéről is (diploma a gyerekeknek). Ezt segítette a gazdasági szerkezetváltozás, ahol nő a diplomások iránti igény (Gábor – Dudik, 2000).

A poszt-szocialista társadalmakban 1989-ig csak előpolgárosodásról beszélhetünk (Kemény, 1991 idézi: Gábor – Dudik, 2000).

„Az oktatási rendszer és különösen a felsőoktatás a demokratikus államokban nem a gazdaság igényeihez, sem a munkaerőtervekhez, hanem elsődlegesen a szolgáltatást igénybevevők preferenciájához igazodik.” (Lukács., 2002).

Coombs szerint (Coombs, 1968, idézi: Lukács, 2002) az oktatás iránti kereslet a második világháború óta nem igazodik a gazdaság elvárásaihoz, sokszorosan felülmúlja a rendelkezésre álló forrásokat, ugyanakkor az államok nem képesek ellenállni a kereslet növekedésének. Lukács szerint a helyzet az óta csak méreteiben változott, alapjában nem.

A felsőoktatás iránti kereslet növekedésének okai között említhető, hogy növekszik azon polgárok száma, akik gyerekeiknek felsőfokú diplomát szeretnének és ezt meg is tudják fizetni. Pénz és szabadidő kérdése, hogy valaki diplomát szerez vagy nem, még ha nem is a neki megfelelő pályán fog elindulni, vagy egyáltalán el sem indul a pályán. Ehhez mindenkinek joga van egy demokratikus országban (Lukács, 2002).

Timár és Polónyi, 2001-ben tett megállapítása, hogy a tudásgyárak papírgyárrá alakulnak akár a központi munkaerő-tervezés nem vált be Lukács szerint, mert a népgazdasági igényt nem sikerült soha jól kiszámítani (Lukács, 2002).

2013-ban Polónyi már átalakult tudásgyárról ír és megállapítja, hogy az expanzió elsősorban nem gazdasági célokat szolgál, hanem a felsőoktatási szolgáltatást igénybevevők opciójában múlik (Polónyi, 2013).

A probléma Lukács szerint nem a tömegekkel van. A probléma az, hogy a rendszernek is alkalmazkodnia kellene a változásokhoz, ami az óta meg is történt.

A felsőoktatási rendszerek diverzifikált és differenciált intézményei képesek az igénybevevő hallgatók széleskörű elvárásainak eleget tenni. Ezek az intézmények az expanzió hatásának vannak kitéve, ezért alkalmazkodniuk kell a megváltozott társadalmi-gazdasági feltételekhez és a szolgáltatást igénybevevők igényeihez (Vlăsceanu – Hânceanu, 2012).

Számos kutató szerint (Kozma, 1998, Lukács, 2002, Polónyi, 2013) az expanzió világjelenség, nem politikai akaratok függvénye, azaz állam nem gerjesztője a keresletnek, ez a jelenség a mindenkori kormányok elhatározásától függetlenül, akár azok ellenére is megindulhat. Ez a folyamat társadalmi kihívás, amelyre a kormányoknak így vagy úgy válaszolniuk kell.

A globalizáció hatása a felsőoktatásban új kihívásként, lehetőségként jelenik meg (oktatás, kutatás, innováció, mobilitás stb.). Ugyanakkor a globalizációt támadásként is felfoghatjuk a nemzeti kultúra és autonómiaellen (Altbach et al., 2009).

A felsőoktatás kiterjedése régiókban késve a nemzetközi mintákat követve valósult meg (Kozma, 2003).

A felsőoktatás klasszikus főszereplői az állami bürokrácia, az akadémiai oligarchia és a piac (Mandel, 2005; Teichler, 2008).

Az aktorok száma fokozatosan bővül a rendszer komplexitásának függvényében: menedzserek, külső érdekcsoportok v. stakeholderek stb. jelennek meg (Mandel, 2005).

Régiókban az 1989-1990-es rendszerváltás óta a tét a felsőoktatás irányítása: ki irányítsa a felsőoktatást az állami bürokrácia vagy az akadémiai oligarchia. A mérleg nyelve hol ide, hol oda billen (Mandel, 2005).

Véleményünk szerint az oktatásfogyasztók és a munkaerőpiac igényeit mindenkor szem előtt kell tartani, hogy ez az egyensúlyhelyzet fenntartható legyen.

Anyag és módszer

Jelen tanulmány célja, hogy a felsőoktatási expanzió folyamatát vizsgálja a rendszerváltás utáni időszakban, Romániában. Ehhez szükségesek a felsőoktatás kiterjedését megelőlegező folyamatok feltárása. Gondolunk itt az általános és középiskolázás általánossá tételére, amelyre a felsőoktatási expanzió épül rá természetszerűleg. Az oktatáspolitikai válaszok figyelembevételét úgyszintén fontosnak tartottuk górcső alá venni.

A tanulmány megvalósítása céljából számos oktatáskutatással kapcsolatos kiadvány elemzésére került sor. A hazai (magyarországi) kiadványok mellett román és angol nyelvű oktatáskutatási eredményeket is elemeztünk.

A romániai Nemzeti Statisztikai Hivatal¹ kiadványai: a statisztikai évkönyvek.

Eredmények

A felsőoktatás kiterjedése Romániában a rendszerváltás utáni időszakban

1989-ben az ország nagyon rossz helyzetben volt, amit a gazdasági válság, a nép elszegényedése és a politikai rendszer demokratizálódásának hiánya jellemzett. Mindez többek között a totalitárius ideológiának megfelelő antidemokratikus kormánypolitikának volt köszönhető. A kormányzat kisebbségpolitikája nagyon mély szintre süllyedt, mivel a nemzetiségi homogenizáció érdekében minden eszközt bevetett. A leghatékonyabb eszköz ezek közül a nemzetiségek kultúrájának, ezen belül az anyanyelvi oktatásnak az elsorvasztása volt, amit már a 70-es években Ceaușescu neosztalinista tézisei hirdettek (Böröcz, 1992).

A helyzet kilátástalansága vezetett el az 1989-es, decemberi véres rendszerváltáshoz, ami sokak szerint csak rendszerváltás volt, mert a hatalom átmentése sikeresen megtörtént a szemfüles politikai elit által. A történetek hatása az ország gazdaságának mélyrepülésében és a demokratizálódás sikertelenségében nyomon követhető napjainkig, mindannak ellenére, hogy jelentős változások történtek a rendszerváltás óta eltelt években (pl. NATO és EU-tagság).

A felsőoktatás kiterjedése a fejlett demokratikus államokban jóval előbb a 60-as években elkezdődött, amit most Kozma szerint (Kozma, 2004) foglalunk össze.

A felsőoktatás tömegesedése és a felsőoktatási expanzió összekapcsolódó fogalmak, amelyeket ritkán választanak külön a kutatók, mivel nehéz az egyik hatást

¹ Institutul Național de Statistică=INS, továbbiakban NSH

megkülönböztetni a másiktól. A folyamattal kapcsolatban két fogalmat kell tisztázni mindjárt az elején: a tömegesedés (massification angolul) a folyamat társadalmi összetevője, míg a tágulás kiterjedés, expanzió az intézményekre vonatkozó folyamatot jelöli.

Általánosságban elmondható, hogy a felsőoktatás kiterjedése a globalizáció hatása és az expanzió a globalizálódás hajtóereje.

Véleményünk szerint a felsőoktatás tömegesedése főként a továbbtanulási igények megnövekedésével magyarázható ilyen vagy olyan okokból, amit már a bevezetőben tárgyaltunk. Az oktatáspolitikai kontinentális oktatási rendszerekben az intézményeken keresztül válaszol ezekre a kihívásokra, ami a legtöbb esetben az intézményrendszer vertikális és horizontális tágulását eredményezi.

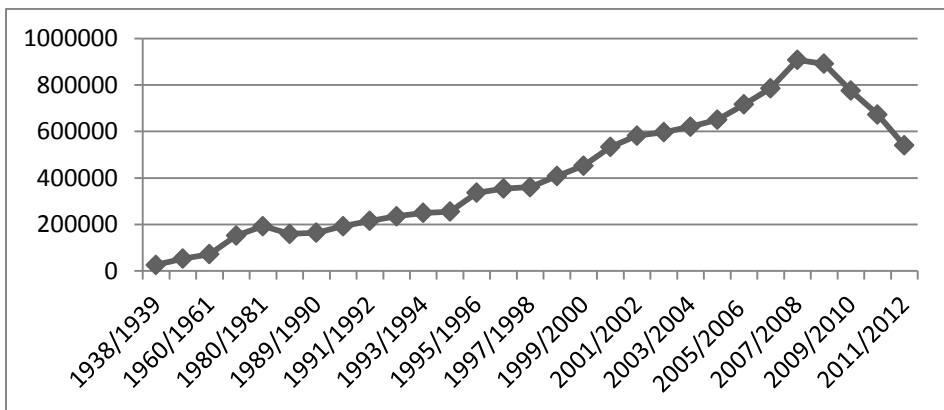
Ezt számos kutató is megerősíti. Hrubos (Hrubos, 2002) azt jegyzi meg, hogy: „a felsőoktatás tömegessé válását kísérő strukturális változások egyik alapvető eleme az intézményrendszer differenciálódása és diverzifikálódása. A felsőoktatás ilyen típusú átalakulással kívánt alkalmazkodni a gazdaság és a társadalom igényeihez: az egyre heterogénebb összetételűvé váló hallgatói tömeg motivációi, előképzettségei, karriertervei, a korábbinál változatosabb munkahely kínálat mind erre ösztönözték”.

Ennek ellenére 1990 előtt Közép- és Kelet-Európában a felsőoktatási expanzió trendje nem követte a fejlettebb Nyugat-Európát ebben a tekintetben. Ez abban is meglátszik, hogy a továbbtanulás iránti igények a volt kommunista blokk országokban, így Romániában is az 1990 előtti időszakban megnövekedtek, amit a helyek függvényében a többszörös túljelentkezés is jól jelzett (Reisz, 2009).

A szocialista kormányzat 1989 előtt a gazdasági válsággal volt elfoglalva, a 80-as években épp a kultúra és ezen belül az oktatás finanszírozásának elmaradása jelentett problémát. Az értelmiségi réteg ellehetetlenítése, sakkban tartása volt a politikai rendszer demokratizálódásának fékezése. A 70-es években megindult hallgatói létszámnövekedés a 80-as években megtorpan, sőt csökkenés tapasztalható (1980/1981-es tanévben 192.769 hallgatóról 159.798 hallgatóra csökkent az 1985/1986-os tanévben).

A rendszerváltás után közvetlenül a kormányzat a hatalomátmentéssel, identitáskereséssel volt elfoglalva, és nem volt érdekelt az expanzió finanszírozásában, annak ellenére, hogy a társadalom részéről az oktatási rendszerre hatalmas nyomás nehezedett a felgyülemlett továbbtanulási igények miatt. Generációk jelentős tömegei maradtak ki a rendszerváltás előtti években a felsőoktatásból, többen a már ismertett okok miatt. A túljelentkezés az állami felsőoktatási helyekre jelentős volt a 90-es évek elején és az is maradt számos tudományterületen még hosszú ideig (pl. 1997-ben a Kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetem Földrajz Karán, a magyar vonalon a felvételizők a meghirdetett 20 helyre összesen 157-en jelentkeztek, Katona megjegyzése).

A magánszektor ezt az óriási igényt próbálta kielégíteni a rendszerváltás utáni években, ahol nem mindig a minőség volt a fő szempont. Ez sok kritikát szült úgy a kormányzat, mint az oktatáskutatók részéről. Az időszak magánegyetemeit az a kritika érte, hogy elsődleges céljuk volt a profit megteremtése a tulajdonosok, az adminisztrátorok és a tanárok számára. Elgondolkodtató, hogy az 1990-1993 közötti időszakban 66 magán felsőoktatási intézmény jött létre, amiből ma már csak 25 létezik, amikor a magánegyetemek száma 51 (Reisz, 2009).

1. ábra: A hallgatólétszám növekedése Romániában 1938-2013 között

Forrás: Rădulescu 2006, NSH, 2010 (Anuarul Statistic al Romaniei) alapján kiegészítve Katona, 2013 szerkesztése

Az állami szektor oktatói másodállásban hozták létre a magánszektort a felsőoktatásban, amely 1992-re az egyetemi karok 50,1%-át, a hallgatók 14,6%-át tette ki (Reisz, 1992 idézi Setényi, 1992). Geigert idézi Setényi, amikor azt írja: „ahol az állami felsőoktatás kiterjedtsége és befogadóképessége korlátozott ott a magánszektor elégíti ki a felsőoktatás iránt megnövekedett társadalmi igényeket. Ahol az állami és magánintézmények megegyező jogállással bírnak, ott a két szektor párhuzamossá válik. Ahol a társadalom kulturális csoportjainak hatalmukban áll elkülönült, és a többivel egyenlő felsőoktatási intézmények felállítása, ott a magánszektor a kulturális különbözőség hagyományait jeleníti meg (Geiger, 1992 idézi Setényi, 1992).

Ez a három megállapítás jellemző a román felsőoktatásra a rendszerváltás utáni időszakban. Úgy látjuk, hogy a magánegyetemek gyors megjelenése a 90-es évek első felében a leirtaknak megfelelően ment végbe. Ezt követte az állami kontroll megerősödése az akkreditáció bevezetése és a piaci viszonyok térnyerése (tandíj az állami helyeken is), ami részben a nemzetközi bankintézetek sugallatára történt az oktatás könnyebb finanszírozása érdekében. A harmadik kisebbségekre vonatkozó megállapítás a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem alapítását előlegezi meg, miután a romániai magyar képviselőnek nem sikerült hatékony nyomás gyakorlás által önálló állami magyar nyelvű felsőoktatási intézmény létrehozása. „A posztkommunista államok felsőoktatási gyakorlata pedig azt mutatja, hogy a privatizációs állami politikák késleltetése vagy elnyújtása spontán privatizációs folyamatokat indíthat be az intézményi szférában (Setényi., 1992).” Setényi ezt a folyamatot spontán privatizáció balkáni modelljének nevezi. Ez az idézet rávilágít a 90-es évek elejének Romániájára, ami a magán-felsőoktatási intézmények létrejöttét illeti. Setényi robbanásszerű fejlődésről beszél, ami a romániai magánegyetemek esetében 3 év alatt, 1990-1992 között nulláról 14,6%-ra való növekedést jelent (Setényi, 1992). A törvényi hiátust kihasználva a magán felsőoktatási intézmények gombamód szaporodnak és egymással versenyeznek a hallgatókért. Ezek az intézmények nem az állami intézményeket tekintik versenytársaiknak, hanem egymást (Setényi et al., 1992). A magánegyetemeket az állam nem ismeri el, annak ellenére, hogy jogi személyek. Ellenőrzés sem létezik az állam részéről, ez a folyamat csupán tűzvédelmi és fiskális téren jelenik meg. A magánegyetemek tulajdonosai között állami cégek is vannak, oktatóik állami egyetemek

professzorai, akik másodállásban dolgoznak: Az állami támogatás mértékét pontosan nem lehet kimutatni (Setényi et al., 1992). A magánegyetemek létrejöttét az 1990/54 sz. törvényerejű rendelet gyakorlati normáit jóváhagyó 1990/201 sz. határozat I melléklete teszi lehetővé, amely a gazdasági tevékenységeket szabályozza és a szolgáltatásokhoz tartozó oktatási tevékenységet jelöli meg (<http://www.legex.ro/Decretul-lege-54-1990-1122.aspx/>. Letöltve: 2013.12.07.). Mindehhez nem szükséges az Oktatási Minisztérium jóváhagyása. Alapítványok is létrehozhatnak egyetemeket az 1924/21 sz. törvény értelmében ([www.lege-online.ro/Ir-LEGE-21-1924-\(8\).html/letolte](http://www.lege-online.ro/Ir-LEGE-21-1924-(8).html/letolte) 2013.12.07.). Az 1990/1991-es és 1991/1992-es egyetemi évben még mindig magas azon hallgatók aránya (56 illetve 53,4%) az országban, akik műszaki és agrártudományokat tanulnak a nyugat-európai országokkal ellentétben, ahol a hallgatók nagyobb arányban hallgatnak gazdaságtudományokat, jogot, pedagógiát és más humántudományokat. Az állami intézményekkel ellentétben, amelyek konzervatív álláspontot képviselnek hosszú ideig a 90-es években, a magánegyetemek a piac igényeihez igazodnak és rugalmasak: programdiverzifikáció és sokszínűség jellemzi őket. 1991/1992-es egyetemi évben a magánegyetemek hallgatóinak 80,9%-a tanult gazdaságtant és humántudományokat, a műszaki és agrártudományokat hallgatók aránya jóval alacsonyabb (Reisz, D.R., 1992). Az állami és magánszektor intézményeire vonatkozó 1989-1996 közötti időszak adataiból kiolvasható: az állami szektor, alig, míg a magánszektor hatalmas lépésekben fejlődik. Az 1993. évi akkreditációs törvény (www.edu.ro/index.php/legaldocs/1269/2013.12.07) elfogadása és alkalmazása normalizálta a helyzetet és az alapítványi egyetemalapítás vált jellemzővé 1993 után (Reisz, 1997). Ehhez kapcsolható még az 1995. évi új tanügyi törvény, amely a jogi keret megteremtésével a magánegyetemek presztízsét is emelte azzal, hogy elismerte azokat. A tandíjat kezdetben elutasító állami egyetemek fokozatosan hozzászoktak a gondolathoz és mára általánossá vált a tandíjköteles helyek jelentős bevételekhez juttatják az intézményeket, amelyek így módon a szűkre szabott állami költségvetésből kimaradó anyagi háttérrel teremtik meg a fejlesztésekhez. Fontos megemlíteni, hogy a Világbank és a Nemzetközi Valutaalap (IMF) a romániai oktatás fő finanszírozói, akik az anyagiakkal együtt stratégiát is kölcsönöztek Romániának a rendszerváltás után főleg, amikor a neoliberális ideológián alapuló gazdaságpolitika jellemzi a demokratikus és szabad államokat, így Romániát is, ami az oktatási rendszer működését szabadpiaci elvekre helyezi (Kozma, 2004, Szolár, 2007).

Számos magánegyetem által bevezetett újítást (a 3 éves felsőfokú képzést és a felvételen alkalmazott teszt módszert) később az állami egyetemek is alkalmaznak, olyannyira, hogy ma már természetes és általánosan elfogadottnak számítanak (Reisz, 2009).

Az expanzió hajtóereje lehet még a kisebbségi csoportok tömeges részvétele a felsőoktatásban.

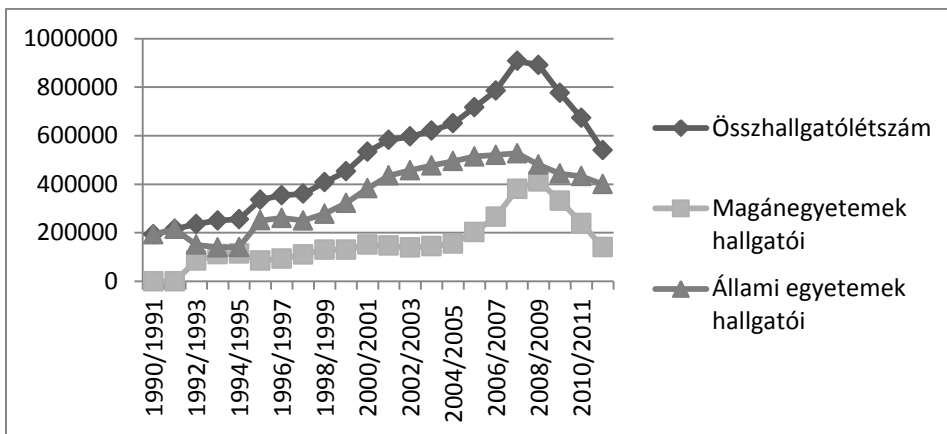
Az 1995/84 sz. tanügyi törvényt módosító 1997/36 sz. (www.legex.ro/OUG-36-1997-11452.aspx/letolte:2013.12.01) kormányrendelet a kisebbségi oktatást is jelentős levegővételhez juttatta.

1. táblázat: Az állami- és magánegyetemek számának alakulása 1989-1996 között Romániában

Év	Állami intézmény	Magán intézmény
1989/1990	44	0
1990/1991	48	17
1991/1992	48	30
1992/1993	48	53
1993/1994	48	66
1994/1995	49	65
1995/1996	50	40 ²

Forrás: Reisz, 1997 alapján, Katona, 2013

A felsőoktatásban, a gyakorlatban is engedélyezik a magyar vonalak létrehozását, ami a rendszer tágulását eredményezi az elkövetkező évek hasonló intézkedéseivel: Bolognai Szerződés aláírása, multikulturális egyetem megteremtése stb.

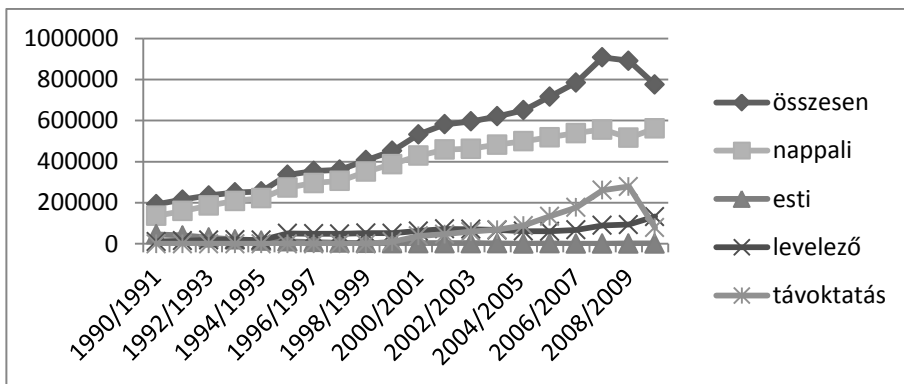
2. ábra: A hallgatólétszám alakulása Romániában 1990-2013 között

Forrás: a NSH (Anuarul Statistic al Romaniei 2010, kiegészítve) Katona P., 2013 számítása és szerkesztése

A demográfiai hullám átvonulása, a középiskolázás tömegesedése, a munkaerőpiaci helyzet és az igények inflálódása Romániában is hozzájárult ahhoz, hogy a hallgatólétszám rövid idő alatt meghaladja a 900 ezret és megközelítse az 1 millió főt az új évezred első évtizedének a végére, ha figyelembe vesszük a még nem akkreditált intézmények hallgatóit is. A hivatalos adat 907353 hallgató a 2007/2008-as egyetemi évben. A tömegesedésre az intézmények főleg differenciálódással és program diverzifikációval válaszoltak.

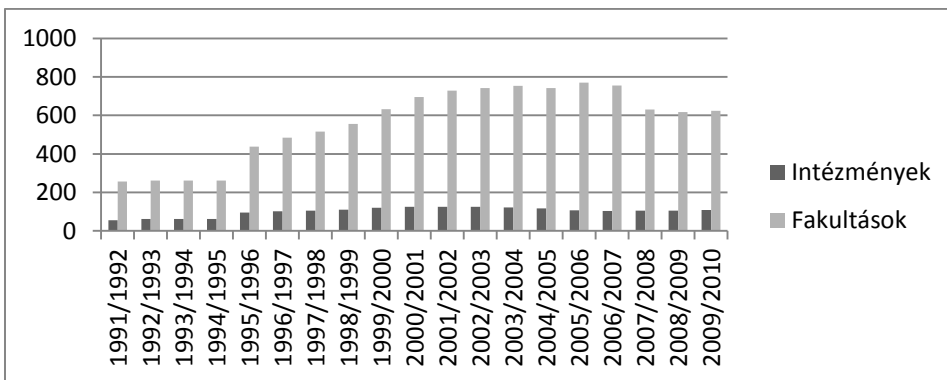
² Engedéllyel rendelkező intézmény az akkreditációs törvény értelmében

2008 után a hallgatólétszám csökkenést a felsőoktatásban a demográfiai okokon kívül főleg a magánegyetemek hallgatóinak a kiesése (gazdasági válság) és a kiegészítő képzések alulfejlesztése okozta. A nappali képzésben résztvevő hallgatók száma nem csökkent számottevően.

3. ábra: A hallgatólétszám alakulása Romániában képzési formák szerint 1990-2011 között

Forrás: a NSH (Anuarul Statistic al Romaniei 2010, kiegészítve) adatai alapján Katona P., 2013 szerkesztése

4. ábra: felsőoktatási intézmények és fakultások száma Romániában 1991-2010 között.

Forrás: a NSH (Anuarul Statistic al Romaniei 2010, kiegészítve) adatai alapján Katona P., 2013 szerkesztése

Érdekes a helyzet a másodrangú központok felsőoktatásában, ahol a hallgatólétszám nem csökkent jelentősen 2008 után, amit a lokalitás erősödésével és a magyar kisebbségi felsőoktatás jelenlétével magyarázunk (pl. Marosvásárhelyen a 11000 körüli hallgatólétszám állandósult az utóbbi 10 évben 2003-2013 között)

Következtetések, javaslatok

A felsőoktatási expanzió Romániában megkésve a rendszerváltás utáni időszakban jelentkezik spontán privatizáció formájában. A magánegyetemek száma az időszak elején robbanásszerű növekedésnek indul, ami gyors reagálás volt az igények kielégítésre és a gyors profitszerzésre. Mindez a felgyülemlett továbbtanulási igények következtében a törvényi hiátus és az állami egyetemek rugalmatlanságával is összefüggésbe hozható. A kormányzat elsősorban 1993-ban az akkreditáció bevezetésével, majd a 1995-ben az új tanügyi törvénnyel megzabolazza ezt a folyamatot, aminek következtében a helyzet normalizálódik. A hallgatólétszám rohamosan növekedésnek indul és a 2007/2008-as egyetemi évig töretlenül felfele ívelő pályán halad. Közben a kisebbségi felsőoktatási törekvések is eredményt érnek el, ami az oktatási rendszer egészére jó hatással volt (expanzió) főleg az 1997 utáni időszakban. A Bolognai Szerződés aláírása 1999-ben új fejezetet nyit a román oktatáspolitikában, ami lényegesen javítja a felsőoktatás modernizálódási fokát és a román felsőoktatásnak az európai felsőoktatási térhez való csatlakozását erősíti meg. A Nemzetközi Valutaalap, a Világbank és az Európai Unió segíti a kormányzatot a reformok megvalósításában, ebben az időszakban, ami többek között azt jelenti, hogy a globalizáció teljes egészében átítatja a román oktatási rendszert. Ez felfogható akár a globalizálódás győzelmének a nemzeti érdekek rovására is, mivel a neoliberais ideológia hatása nyilvánvaló úgy a gazdaságban, mint az oktatásban.

A többlépcsős felsőoktatási képzés bevezetését a Bolognai Szerződésnek megfelelően 2004-ben fogadja el a parlament és a 2005/2006-os egyetemi évtől alkalmazzák a gyakorlatban is, kivételt képez néhány tudományterület, ahol nem bizonyult szakszerűnek ennek bevezetése (orvosképzés pl.).

Említésre méltó, hogy a romániai magyar kisebbséget képviselő politikai elitnek mindeddig nem sikerült elérni az önálló állami magyar nyelvű egyetem létrehozását, ami a továbbiakban is jelentős aspiráció a nemzeti kultúra, identitástudat megközzése és a jövőépítés érdekében. 2001-ben e célból indul el a képzés a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetemen, amely mára már a romániai felsőoktatási hálózat részévé vált törvény szerint is, aminek alapján megilletnék az állami költségvetési források, amelyeket alapvető jogként a közeljövőben akár számon is lehetne kérni a kormányzattól. Jelenleg a kisebbségi érdekérvényesítés nehézségekbe ütközik helyi szinten, és nemzetközi szinten épp nem aktuális téma a magyar kisebbség alapvető jogainak biztosítása (pl. magyar nyelvű elméleti és orvosképzés biztosítása úgy az elméleti, mint gyakorlati képzés biztosítása).

A felsőoktatási expanzió Romániában jelenleg stagnál, a kiegészítő felsőfokú képzési formák fejlesztését javasoljuk, hogy azok a csoportok is hozzáférjenek felsőfokú képzéshez, akiknek munka mellett van csak lehetőségük erre. Célként fogalmazzuk meg ugyanakkor az élethosszig való tanuláshoz való hozzáférést is minél nagyobb társadalmi rétegek számára, amely a felsőfokú képzés általánossá tételéhez vezethet hosszú távon.

Hivatkozott források

- [1.] Altbach, P.G. – Reisberg, L. – Rumbley, E.L. (2009): Trends In Global Higher Education: Tracking an Academic Revolution. A Report Prepared for the UNESCO 2009 World Conference on Higher Education. Executive Summary. <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001831/183168e.pdf>, letöltve: 2013.11.13.
- [2.] Böröcz J. (1992): Kettős függőség és tulajdon vákuum: társadalmi átalakulás az államszocialista félperiferián. In: Szociológiai Szemle 1992/3. pp. 3-20.

- [3.] Csepreghy M. (2009): A lavírozó királyi külpolitika kudarca, nagy-Románia bukása 1940-ben. In: *Hadtudományi szemle* 2009/4. pp. 32-38.
- [4.] Gábor K. – Dudik É. (2000): Középosztályosodás és a felsőoktatás tömegesedése. In: *Educatio* 2000/1. pp. 95-114.
- [5.] Kozma T. (1994): Nemzetközi trendek. In: *Educatio* 1994/1. 3-13.
- [6.] Kozma T. (1998): Expanzió. – In: *Educatio* 1998/1. 5-18.
- [7.] Kozma T. (2000): Kisebbségi oktatás Közép-Európában. In: *Educatio* 2000/2. pp. 221-238.
- [8.] Kozma T. (2003): Változások hordozói. In: *Educatio* 2003/1. pp. 65-78.
- [9.] Kozma T. (2004): Kié az egyetem. A felsőoktatás nevelésszociológiája. – Új Mandátum Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest. 202 p.
- [10.] Kozma T. (2010): Expanzió, tények és előrejelzések 1983-2020. – In: *Educatio*, 2010/1, Tavasz. pp. 7-18.
- [11.] Lukács P. (2002): Piaccá lett felsőoktatás. In: *Élet és Irodalom* 2002/6. pp. 9-10.
- [12.] Mandel K. (2005): A román felsőoktatás-politika változásai 1990-2003 között (Ph.D. értekezés), Debreceni Egyetem.
- [13.] Polónyi I. (2000): Egyre többet, egyre kevesebért. In: *Educatio* 2000/1. pp. 43-61.
- [14.] Polónyi I. (2013): Az aranykor vége – Bezárnak-e a papírgyárak? Gondolat Kiadó, Budapest. 284 p.
- [15.] Rădulescu, D.C. (2006): Învățământul românesc 1948-1989 – între derivă și recuperare instituțional-funcțională. – In: *Calitatea vieții - Revistă de politici sociale*, Anul 17, nr. 3-4/2006. București. pp. 307-318. <http://www.iccv.ro/letoltve:2013.12.01>.
- [16.] Rădulescu, D.C. (2003): Învățământul public din România în secolul XIX-lea. Evoluție și consecințe sociale. In: *Calitatea Vieții XIV*. nr. 2/2013. pp. 1-11. <http://www.iccv.ro/oldiccv/romana/revista/rcalvit/pdf/cv2003.2.a03.pdf>, letöltve: 2013.12.06.
- [17.] Reisz, R.D. (1997): Private Higher Education in Romania. A second look. In: *Tertiary Education and Management* volume 3, Nr. 1/1997. pp. 36-43.
- [18.] Reisz, R.D. (2009): Why Adverse Selection is Not Possible in the Central and Eastern European Private Higher Education Sector. In: *Kié az oktatáskutatás*
- [19.] Setényi J. – Drahos P. - Reisz, R.D., Chobanov, P. (1992): Magánegyetemek. In: *Educatio* 1992/2. pp. 283-314.
- [20.] Szolár É. (2007): Ki finanszírozza a romániai közoktatást? In: *Magyar Pedagógia* 3/2007. pp. 205-231.
- [21.] Szöllösi Á. (2009): A Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem 1945-2005. Mentor Kiadó, Marosvásárhely. 253 (+ mellékletek).
- [22.] Teichler, U. (2003): Az európai felsőoktatási reformok főbb kérdései. In: *Educatio* 2003/1. pp. 3-18.

Szerzők:

Katona Péter

PhD-aspiráns
Debreceni Egyetem
Földtudományok Doktori Iskola
katona.peter1975@gmail.com

Kocs Izabella

Pszichológus, gyógypedagógus
Áprily Lajos Főgimnázium, Brassó
kocsizabella@yahoo.com

A VADÁSZAT ÉS VADGAZDÁLKODÁS TÁRSADALMI ELFOGADOTTSÁGÁNAK VIZSGÁLATA A FIATALSÁG KÖRÉBEN

KORCZ ROLAND
TÓTH LÁSZLÓ
BABOCSAY GERGELY
CSERNÁK JÓZSEF

Összefoglalás

A vadászattal szembeni ellenérzések ugyan nem új keletűek, de napjainkban a gyors információáramlás világában ezek a negatív előítéletek egyre jobban felerősödnek. Munkánk célja kérdőíves felmérés alapján, többváltozós statisztikai módszerekkel feltárni és megválaszolni azokat a problémákat, amik a mai fiatalok vadásatról kialakított képét negatív irányba befolyásolják, annak érdekében, hogy módszereket lehessen kidolgozni a vadászat, vadgazdálkodás társadalmi elfogadottságának hosszú távú javítása érdekében. Munkánkban online kérdőíves felmérést végeztünk fiatalok körében. A kérdések a vadászat és a vadgazdálkodás általános ismeretére, a természetvédelem és a vadgazdálkodás kapcsolatára és vadhúsfogyasztási szokásokra irányultak. A megkérdezettek 78,9 %-a sem markánsan üzletnek, sem hivatásnak nem tekinti a vadászatot, 52,6 %-uk inkább rekreációnak látja. Az általános iskolai végzettségűek körében jobb a vadászat megítélése, mint a középfokú végzettségűek körében. A felsőfokú végzettségűek véleménye kiegyenlítettebb. A nők 15 %-a, míg a férfiaknak csak 1,7 % érzi úgy, hogy nincs szükség vadászatra. A megkérdezettek többsége nem lát ellentétet a vadgazdálkodás és a természetvédelem céljai között. A városiak inkább tartják a vadhúst bioételnek, mint a falusi lakosság. Eredményeink arra utalnak, hogy vadászat és a vadgazdálkodás megítélése viszonylag jó a megkérdezettek körében, de a valós ismereteik meglehetősen hiányosak. A vadgazdálkodók tehát úgy javíthatják a laikusok viszonyulását a szakmájukhoz, ha több információt közvetítenek munkájukról a közvélemény felé

Kulcsszavak: Vadászat, Természetvédelem, Rekreáció, Vadhús, Információ,
JEL: R23

A Study of Social Acceptance of Hunting and Wildlife Management among Young Peoplengol cím

Abstract

For the last five years We have had a close relationship with hunting and wildlife management and I often have to answer my friends' and my acquaintances' questions: how can you shoot an innocent creature? To give an unequivocal answer is not easy, in a few words it is perhaps impossible. Hard to explain what hunting means for hunters, because as each person is different, so this created imagine can differ. If we ask the ordinary people what they know or think about hunting, they mostly have an unclear image often based on negative news (for example: hunting accidents). In fact, they do not know the work of hunters and often they do not even know the name of game species. In our work I made an online survey among young people. 221 people filled in the questionnaire. The questions oriented to the general knowledge of hunting and wildlife

management, contact of conversation and wildlife management and venison consumption habits. 78.9 % of the people who replied did not regard hunting as business and do not regard the hunting as a profession, 52.6 % considered it as leisure. The judgement is better among people with primary school education than among people with secondary school education. Opinion of people with higher education is more balanced. 15% of women while only 1.7% of men think there is no need for hunting. The majority of the people who replied did not see difference between intents of wildlife management and conservation. Those who live in cities consider venison more as an organic food than those living in villages.

According to my results hunting and the wildlife management is viewed positively but people are fairly under informed about game management and hunting. Game managers should improve the knowledge of the public by providing correct information on their own activities.

Keywords: *Hunting, Nature, Recreation, Wild game meat, Information,*

Bevezetés

A vadászattal szembeni ellenérzéseknek messzire nyúlnak vissza a történelmi gyökerei. Európában, a középkorban és az újkor első századaiban a vadászat királyi vagy nemesi privilégium volt. Magyarországon egészen a 15. század elejéig minden szabad embernek joga volt a vadászathoz. Ezen először II. Ulászló 1504. évi 5. dekrétuma változtat, ami arra hivatkozva tiltotta meg a vadászatot, hogy a parasztságot elvonja a mezőgazdasági munkáktól (Frey, 2009). A legtöbb népi felkelés vagy szabadságharc követelése közt is megtalálhatjuk a vadászati jog felszabadítását, kiterjesztését (Mess, 2012). Hazánkban az 1848-as szabadságharc, majd az 1883-as vadászati törvény hatályba lépése után javult a társadalmi megítélés. A XX. század második felében az akkor csak lappangó vadászatellenes hangulatnak nem természetvédelmi- vagy gazdasági-, hanem elsősorban politikai gyökerei voltak (Buzgó, 2008).

A művészeteknek egyik első, inspirálója ugyancsak a vadászat volt. (Faragó, 2006). Tehát a vadászat nem egy új keletű elfajult, szadista sport, hanem az emberiség egyik legősibb alapvető tevékenysége (Mess, 2012). De mik lehetnek a vadászatellenes érzelmeknek a kiváltó okai? Általában ellenérzést vált ki az emberekben a fölényeskedő, a tudatos vagy nem tudatos lekezelő magatartás (Mess, 2012). A vadászat nagy ellenzői közé tartoznak egyes, ugyancsak szélsőséges erdő- és mezőgazdálkodók. A vadkár kérdés ma a vadgazdálkodás negatív megítélésének egyik legfőbb, legvitatottabb oldala (Náhlík, 2002). Erről azonban már számos konferencia vitatkozott hazánkban és külföldön egyaránt. Legtöbbször a vadászok által kóbor, vagy kóbornak vélt állatok elejtése robbantja ki a vitát, amelyet később igen nehéz csillapítani. Itt főként nem a természetvédők és vadászok közti viták és ellentétek jelennek meg, hanem sokkal inkább a magukat állatvédőnek beállítók kezdenek időről időre harcot a vadászat, mint tevékenység ellen (Punk, 2011). Azonban, ha visszaemlékezünk, a középkorban a vadászatot szabályozó első törvényekben, III. Károly 1729. évi III. dekrétuma „A vadászat és madarászat szabályozásáról” elsősorban a vadászati tevékenységet szabályozta, ugyanakkor a törvény nagy jelentősége abban mutatkozott, hogy kíméleti idő bevezetését tette kötelezővé a vad szaporodása idején. Ha jól belegondolunk, lehet, hogy ez az egyik első olyan jogszabály, ami a jelenkori természetvédelem-állatvédelem egyik alappillére lett később (Vadászati Információs Portál, 2005).

A korábbi fejezetben már említettük, hogy a vadászat a magyar történelemben mindig nagy szerepet játszott. Meghatározó volt a vándorlások során, Pannónia felkutatásában, megtalálásában, amelyet a ma is emlegetett „Csodaszarvas legendája” bizonyít (Nagy, 2008). Ezt tanúsítja Anonymus is a Gesta Hungarorumban: „... ifjak majdnem minden nap vadászaton voltak, aminek következtében azon időktől fogva máig a magyarok a legjobbak vadászatban, megelőzve más nemzeteket.” (Lakatos, 1980). A vadgazdálkodás gazdasági fontosságát mutatja, hogy a magyar vadászati ágazatnak éves szinten több mint 20 milliárd forint a bevétele nem beszélve a közvetett (turizmus, vendégéjszakák száma) részesedéséről.

Az ország területén mintegy 1400 vadászatra jogosult társaság gazdálkodik, a vadászterületek átlagos nagysága több mint 6,5 ezer hektár és 3600 fő hivatásos vadász áll alkalmazásban a vadászatra jogosult társaságoknál (Györffy, 2013). Jelenleg ötvenezer főre teszik a Magyarországon vadászengedéllyel (vadászjeggyel) rendelkező személyek számát. Mindez köszönhető annak, hogy hazánk kedvező adottságokkal rendelkezik a vadállomány tekintetében, amelyet megfelelő befektetés, gondozás és marketing mellett hosszú távon is sikeres tevékenységként tarthatunk fent. Magyarországon a vadászat rendkívül népszerű a külföldi vadászok körében, amely elsősorban a magyar vadászati kultúrának köszönhető (Nagy, 2008). Az országnak olyannyira egyedülálló vadállománya van, hogy pl. a Nemzetközi Vadászati és Vadvédelmi Tanács (CIC) által vezetett világranglistán a gímszarvas (*Cervus elaphus*) trófeák között az első tíz helyből 5-ön Magyarországról származó trófea áll. Ugyan csak a CIC általi ranglistán a dámszarvas (*Dama dama*) trófeákat illetően az első tízből 5 hazánkból származik és jelenleg is magyar agancs vezeti a világranglistát. A vadkan ranglistán az első ötben 2 magyar agyar is helyet kapott, amikből az egyik jelenleg is listavezető.

Anyag és módszer

Minta meghatározása

A téma tervezése során olyan csoportot igyekeztünk képezni, melyet a későbbiekben több szegmensre bontva tudunk elemezni. Ez a megcélzott réteg a mai 10-30 éves korosztály, amely vadászattal kapcsolatos attitűdjének vizsgálata volt a cikk fő célkitűzése. A megkérdezettek csoportja azonban sem az országos lakosságot tekintve, sem pedig a megkérdezett csoporton belül nem tekinthető reprezentatívnak. Bár a lehetőségeim és a döntésem következtében a minták és így az eredmények nem tekinthetők reprezentatívnak, ennek ellenére az eredmények várakozásunk szerint iránymutató szinten értékelhetők lesznek. A vizsgálat során kvantitatív, primer kutatást készítettünk. Az adatgyűjtést egyszeri, kérdőíves módszerrel végeztük, internetes megkeresés útján. A vizsgálat során 221 válaszadó töltötte ki a kérdőívet. A kérdések a fontosabb demográfiai adatok rögzítése mellett arra irányultak, hogy a válaszadóknak milyen vadászattal kapcsolatos ismereteik vannak, illetve hogyan vélekednek a vadászatról, vadgazdálkodásról. A kérdőív szerkesztése során meghatároztunk 6 + 1 csoportot a kérdések témája szerint. Ezek a csoportok a következők:

- Vadászattal, vadgazdálkodással kapcsolatos általános kérdések (9) melyeket szűrőként használva szét tudtam választani a vadászatban jártasabbak (a szakemberek) és a laikusok csoportját.

- Vadhússal kapcsolatos kérdések (2)
- Magyar vadászati hagyományokat és szakjog rendszer ismeretei felmérését szolgálták A vad és a vadászati jog című csoport kérdései (3).
- Vadgazdálkodás és természetvédelem társadalmi megítélésére irányuló (5) kérdéskör.
- Az utolsó csoport a vadászattal kapcsolatos információforrások és a személyes vadászatra irányuló kérdések köre volt (14).

Végül pedig az egész alapjául szolgáló demográfiai adatok lekérdezésével zárult a kérdőív.

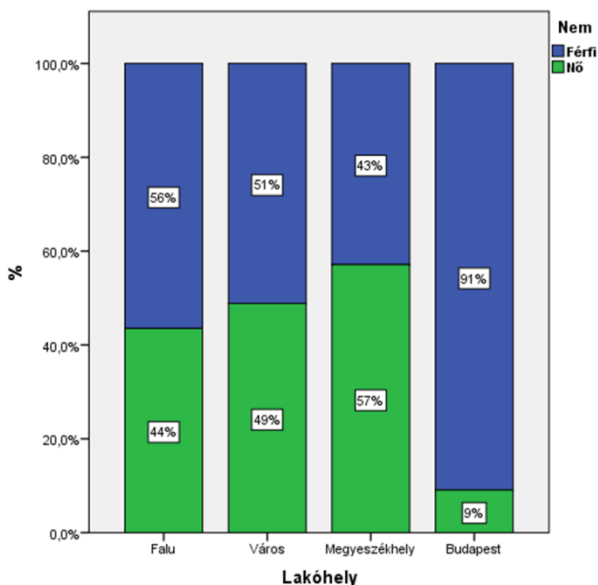
Kiértékelés módszerei

A célunk az volt, hogy az egyes kérdésekre adott válaszokból lehet-e utalni az egyes kitöltők vadászattal kapcsolatos gondolkodásmódjára. A kapcsolat kimutatásához keresztábra elemzést végeztünk. A keresztábra elemzés esetében, ha veszünk két változót, akkor azok kapcsolatának meglétét tudjuk vizsgálni, illetve annak erősségét. A tanulmányban a változók közötti kapcsolatot Pearson féle Khí-négyzet próbával igazoltam vagy cáfoltam. Minden olyan esetben kapcsolatot véltünk felfedezni két változó között (vagyis elvettem a H_0 hipotézist), amikor a Khí-négyzet próba szignifikancia szintje a természettudományok területén is elfogadott 5% alatt volt. A keresztábra elemzést tovább folytatva a Cramer V. asszociációs együtthatót használtam az adatok közötti kapcsolat erősségének vizsgálatára. A Cramer V. mutatót akkor használjuk, ha két kategorikus változó egymásra hatásának az erősségét akarjuk vizsgálni. (Székelyi – Barna, 2002). Az értéke 0 és 1 között mozog, ha a mutató a 0-hoz tart, akkor gyenge, ha az 1-hez tart, akkor erős kapcsolatról beszélhetünk.

A Likert-skálán adott válaszokon faktoranalízist végeztünk. A faktoranalízis lényege, hogy a megnevezett változókat redukálja, illetve összesítse őket, és segítségével olyan összetett tényezőket (faktorokat) hozzon létre, melyek több tartalommal bírnak, és ezáltal jellemzik a mintát, mivel a faktoranalízis olyan többváltozós statisztika módszer, melynek célja a változók csoportosítása, és a változók számának redukálása (Sajtos – Mitev, 2007). A kapott eredményeket felhasználva klaszteranalízissel csoportosítottuk a mintában lévő válaszadókat a faktoranalízis által kapott faktorok alapján. A klaszteranalízissel az a célom, hogy kérdőív kitöltőit csoportosítsam és a csoportosítás első lépésként egy matematikai alapot adjak, és csak utána vizsgáljam szakmai szempontból a kapott eredményt. A változók elemzése az SPSS 20 statisztikai programcsomaggal történt.

Eredmények

Az eredmény a kitöltők tekintetében várakozásnak megfelelően alakult, mert a válaszadók többsége (76%) a 16-25 éves korosztályból került ki. A 15 év alatti, illetve a 25 év feletti válaszadók aránya összesen csak 24% volt. Megfelelőnek véltük az eloszlást a nemek tekintetében is. A válaszadók 55%-a férfi, míg 45%-a nő volt.

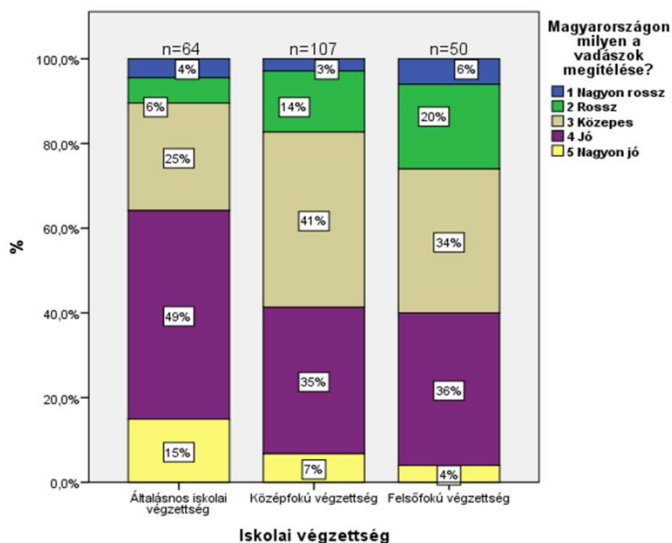
1.ábra: A válaszadók nem és lakhely szerinti megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés

Azonban némi torzulást fedeztem fel a tekintetben, hogy a városi kitöltők között elenyésző arányban szerepeltek a nők.

Keresztábra elemzés segítségével vizsgáltam a magyar vadállomány megítélése és az iskolai végzettség közötti kapcsolatot.

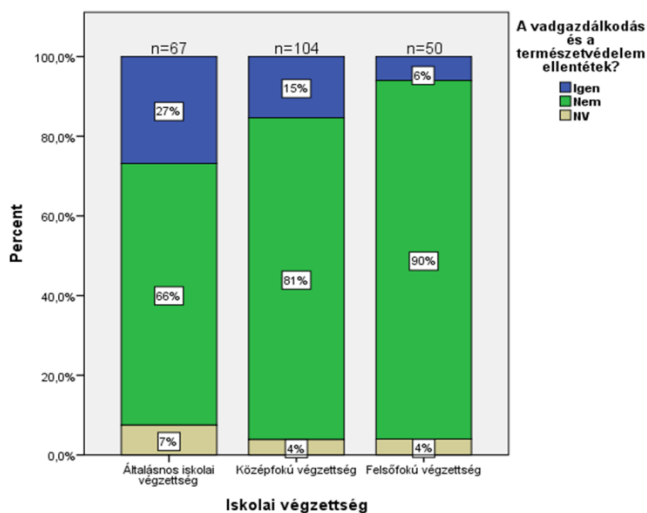
Az eredmények azt mutatják, hogy minél magasabb a kitöltők iskolázottsága annál jobban és reálisabban ítélik meg a magyar vadállományt. A kapott eredmény nem egyenesen arányos képet mutat, de szignifikáns különbség állapítható meg az általános és a felsőfokú végzettségűek között is. Ugyancsak a magyar vadállomány nemekkel való összevetésekor erős különbséget mutattak a nők és a férfiak. Vizsgálatomban nemcsak a vadállományról alkotott képet, de magáról a vadászatról gondolt attitűdöt is elemeztem az iskolai végzettséggel összevetve. Ebben az összevetésben megállapítottam, hogy mennél magasabb az iskolai végzettség, annál rosszabb a vadászok általános megítélése. Nagy véleménykülönbséget tapasztaltam abban a kérdésben is, hogy a vadhús bioétel-e?

2.ábra: A vadászok megítélése a különböző iskolai végzettséggel rendelkezők körében (n=221).

Forrás: Saját szerkesztés

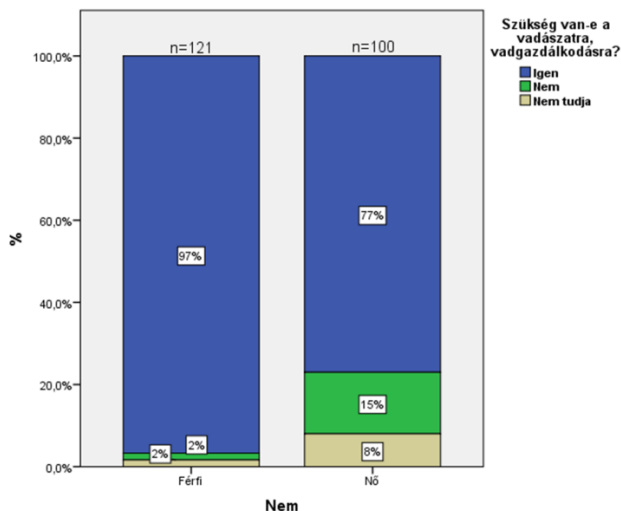
A kérdést nemek tükrében elemeztem. A férfi és női vélemények teljesen reciprokjai egymásnak, míg a nők nagy része nem tartja a vadhúst bioételnek, addig a férfiak jelentős hányadának meggyőződése az ellenkezője. Vadhús tekintetében még érdekes képet mutat a lakhely szerinti vizsgálat is, ahol egyértelműen látszik, hogy a vidéki emberek nagy része szerint a vadhús nem bioétel.

3.ábra: A válaszadónak a vadgazdálkodás–természetvédelem kapcsolatáról alkotott képe iskolai végzettségük szerint (n=221)

Forrás: Saját szerkesztés

A városokban élők viszont többségében annak tekintik. Manapság a legnagyobb feszültséget keltő téma a vadgazdálkodás és a természetvédelem ellentéte. Ezt a kérdést iskolai végzettség tükrében vizsgáltuk.

4. ábra: A vadászat szükségességéről alkotott kép a nemek között (n=221)

Forrás: Saját szerkesztés

Egyértelmű tendencia látszik arra, hogy mennél magasabb az iskolai végzettség annál nagyobb azon kitöltők aránya, akik úgy gondolják a két szakág nem ellentétei egymásnak.

A tanulmány egyik alapkérdése, hogy szükség van-e vadászatra? Erre a kérdésre kerestem a választ úgy, hogy összevetettük a férfi és női kitöltők véleményével.

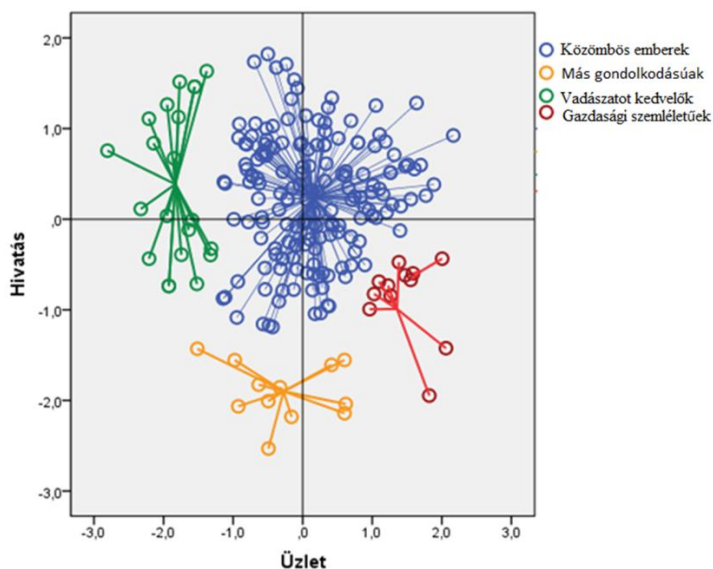
1. táblázat: faktorok elnevezése: A faktoranalízis során a kérdésekből képzett faktorok. (Magyarázatot a szövegben.)

Faktor	Állítások	1	2	3	4
Hivatás faktor	vadgazdálkodásra? [vadállomány tervszerű fenntartása]	,729	,251	,031	,252
	vadgazdálkodásra? [hivatás, foglalkozás, munka]	,701	,337	,184	,059
	vadgazdálkodásra? [orvvadászat megakadályozása]	,682	-,037	-,195	,051
	vadászatra? [hivatás, foglalkozás, munka]	,582	,497	,129	-,049
Agresszió faktor	vadgazdálkodásra? [ökoszolgáltatások]	,564	,049	,246	,417
	vadászatra? [kegyetlenség, agresszió kiélésének eszköze]	-,130	-,859	,190	-,123
	vadászatra? [állatok értelmetlen lelővése]	-,172	-,837	,197	-,163
Üzlet faktor	vadászatra? [szenvedély]	,218	,288	,257	,254
	vadgazdálkodásra? [pénzszerzés, üzlet]	-,105	,067	,811	,136
	vadászatra? [pénzszerzés, üzlet]	-,033	-,122	,781	,011
Rekreáció	vadászatra? [úri passzió, státuszszimbólum]	,218	-,180	,676	-,010
	vadászatra? [sport]	,049	,101	,058	,814
	vadászatra? [szórakozás, kikapcsolódás]	,088	,488	,133	,643
	vadgazdálkodásra? [természetvédelmi feladatok ellátása]	,486	-,010	-,092	,607

Forrás: Saját szerkesztés

Közel azonos a nemenként kitöltők száma, azonban a férfiak közel száz százaléka úgy gondolja, hogy a vadászat az szükséges dolog, ezen a véleményen van a női kitöltők nagy része is, azonban a nőnemű válaszadóknál jelentősebb számban vannak olyanok, akik a „Nem” választ részesítették előnyben, de több női válaszadó bizonytalan e kérdést illetően. Munkámban nem csak keresztábra elemzés és összehasonlítás szerepelt, hanem klaszter- és faktoranalízist is végeztem.

Négy csoportra osztottuk a válaszadókat annak függvényében, hogy mennyire látják hivatásnak, illetve üzletnek a vadászatot.

5.ábra: A klaszteranalízis alapján a válaszadói csoportok megoszlása (n=221)

Forrás: Saját szerkesztés

A legnagyobb csoport a „Függetlenek” csoportja, ennek a csoportnak a nagysága eredhet érdektelenségből, ismerethiányból és laikusságból is. A másik jelentős méretű csoport a „Vadászat kedvelők” nevet viseli, pontosan azért, mert ők azok, akik hivatásnak vélik a vadászatot. Ez persze főként azzal indokolható, hogy ők maguk is vadásznak vagy esetleg vadászati körökben mozognak, esetenként laikusok, csak jelentős ismeretekkel bírnak a vadászatot illetően. A minta nagysága alapján a következő csoport a „Természetet nem kedvelők” nevet kapta, abból kifolyólag, hogy ők egyáltalán nem gondolják a vadászatot hivatásnak, de még üzletnek sem, és erről véleményüket markánsan ki is fejezték. A „Sznob hatás” címet választottam annak a kitöltői csoportnak, melyek hivatást egyáltalán nem, ellenben nagymértékű üzletet látnak a vadászatban és csak hozzárendelt érték nélküli gazdasági megközelítésben tudják definiálni a vadászat tevékenységét. A vizsgálat eredményei tükrében elmondható, hogy sok esetben a sekélyes ismeretek ellenére és egyes, radikális nézeteket valló csoportokat leszámítva, a fiatalok vadászatról alkotott képe nem tekinthető negatívnak, sőt, túlnyomó részt közömbösnek és ugyancsak egyes esetekben pozitívnak tekinthető.

Következtetések, javaslatok

A felmérés legfőbb következtetése, hogy a fiatalság ismeretei a vadászattal kapcsolatban, sok esetben felszínesek és bizonytalanok. Viszont koránt sem annyira negatívak, mint amennyire a vadászattal kapcsolatos sajtó ezt mutatja. Azonban ezen a bizonytalan, közömbös megítélésen javítani szükséges a vadászat nagytömegek általi elfogadottságához. A cikket annak jegyében készítettük, hogy a fiatalok vadászatról kialakított képét negatív irányba befolyásoló tényezőket feltárjuk, és ezekre megoldási javaslatokat tegyünk. A legnagyobb mértékben a vadászat megítélésére negatív tényezőként a közmédia és a vele szorosan együttműködő „sötétzöld” természetvédelmi és politikai kampányok hatnak, akik a vadászatot öldöklésként, az állatok vadászhatóvá tételét pedig a fajok kiirtásaként definiálják. Azonban nemcsak külső okok befolyásolják a megítélést, hanem a vadásztársadalom egyes - ugyan kisebbségbe lévő - de annál nagyobb hangú rétege is, akik az egész vadásztársadalmat rossz színben tüntetik fel. Ahhoz hogy pozitív társadalmi szegmensként tekintsenek a vadászatra, először a vadászoknak kell némi változáson átesni és bentről megreformálni önmagukat, hogy javítsák a közvéleményt. Ezen felül létre kellene hozni egy egységes arculatot és kampánytervet a vadászat szükségességéről. A média negatív híreire gyors és hatékony reagálásra, esetenként cáfolatra van szükség, ezért egy szóvivőt kellene alkalmazni. Mivel dolgozatomban a fiatalság véleményét tudtam meg a vadászatról, ezért számukra dolgoztam ki javaslatokat, amelyekkel véleményem szerint jelentősebb sikereket lehetne elérni hosszútávon a vadászatról kialakított kép és megítélés javítása érdekében. Első lépésként javasoljuk egy országosan egységes pedagógiai program kidolgozását, ami nemcsak hatékony természet és környezet nevelést, hanem komplex ökoszisztéma szemléletű gondolkodást is kialakít a felnövő generációban, ezáltal nemcsak azt látnák a gyerekek, hogy lelőtték a vadászok az állatot, hanem azt is hogy miért lőtték le. Nagyobb hangsúlyt kell fektetni emellett az iskolán kívüli ismeretterjesztésre családok bevonásával, akár vezetett túrák, tanulmányi kirándulások, erdészeti, vadászati nyílt napok szervezésével és a nagyközönség számára nyitottá, illetve ingyenesé tételével. Ismeretterjesztő vándor előadásokat kellene országszerte tartani már egészen óvodás kortól, ennek érdekében korosztályoknak megfelelő előadás anyagokat és módszereket kellene kialakítani. Ha ezeknek a javaslatoknak csak részeit is sikerülne megvalósítani, már reménykedhetnénk, hogy a felnövekvő generációk nem romboló erőként, hanem az ökoszisztémák egyik tervszerű fenntartójaként gondolkodnak és viszonyulnak majd a vadászokhoz.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm konzulensemnek, Tóth Lászlónak, hogy a dolgozat alapos átnézésével, a szakmai és stilisztikai hibák javításával is segítette munkám. Külön köszönöm külső konzulensemnek, Babocsay Gergelynek az ösztönzést, valamint az építő kritikáját, mellyel segítette dolgozatom létrejöttét.

Köszönöm tanáromnak, Csernák Józsefnek a statisztikai elemzésekben nyújtott segítségét. És végül köszönöm a családomnak a kitartó támogatást, tanácsait és türelmüket.

Hivatkozott források

- [1.] Boda A. (2012): Tények és tévhit a vadászatról. Vadászélmény, 50-54
- [2.] Faragó S.(2000): A vadgazdálkodás és a természetvédelem kapcsolatrendszere Magyarországon
- [3.] Frej D. - Hadas M. - Faragó S. - Buzgó J.-, Mjtényi Gy. - Rác A. (2009): Vadászat Magyarországon. Rubicon 7-8
- [4.] Hejel P. (2010): A vadgazdálkodás helyzetértékelése
- [5.] Kókai M. (2011): Vuk, Hú, Csiri, Karak, Kalán. Vadászlap, 4:252-253
- [6.] Lakatos E. (SZERK.) (1980): Vadászat Magyarországon, Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, Budapest, pp. 6-10.
- [7.] Malhotra, N. (2008): Marketingkutatás. Budapest: Akadémia Kiadó.
- [8.] Mara Á. (2003): Mi a vadászat? Erdélyi Nimród Archivum
- [9.] Marques de Sá, J. (2007): Applied Statistics Using SPSS, STATISTICA, MATLAB and R (Second Edition. kiad.). Heidelberg: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- [10.] Nagy M. (2008): A Gímszarvas-gazdálkodás statisztikai vizsgálata a Dél – Dunántúli Régióba, Doktori (PhD) Értekezés, Kaposvár
- [11.] Pechtol J. (SZERK.) (2004): Vadászévkönyv, Dénes Natúr Műhely Kiadó, Budapest, pp. 29-47.
- [12.] Sajtos L. – Mitev A. (2007): SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv. Budapest: Alinea Kiadó.
- [13.] Székelyi M. – Barna I. (2002): Túlélőkészlet az SPSS-hez. Budapest: Typotex Kiadó.
- [14.] Tárki (2004): A vadászat megítélése a felnőtt magyar lakosság körében,
- [15.] Wallendums P. (2009): Hit, vallás-hitvallás Vadászlap, 12:79-81

Internetes források:

- [16.] Fáczányi ZS. (2009): Én így csinálom
- [17.] <http://verteserdo.hu/hirek-aktualitasok/reszletek/en-igy-csinalom/>
- [18.] Györfi B. (2013): Sikeres Magyarországon a vadgazdálkodás
<http://www.agraroldal.hu/siker-es-vadgazdalkodas.html>
- [19.] Anonymus (2013): Hunters find favour with Luxembourgers
<http://www.wort.lu/en/view/hunters-find-favour-with-luxembourgers-525c2260e4b0127de7dda66a>
- [20.] Wikipedia (2013): Vadászat fogalma:
<http://hu.wikipedia.org/wiki/Vad%C3%A1szat>

Áttekintett irodalom:

- [21.] Faragó S. (2006): Magyar Vadász Enciklopédia, Totem Plusz kiadó, Budapest
- [22.] Rác Fodor G. (2011) Népszerűtlen-e a vadászat?
- [23.] Csépanyi P. (2011) Vadgazdálkodás és természetvédelem kapcsolata és lakossági megítélése a Pilisi Parkerdő Zrt területén
- [24.] Pellinger A. (2011) Vadgazdálkodás és természetvédelem kapcsolata és gazdálkodói- lakossági megítélése a Fertő-Hanság Nemzeti Parkban
- [25.] Kovács E (2011) A sajtó, mint negyedik hatalmi ág: Kezelve-e a vadászatellenes közhangulat?

- [26.] Gretna G. (2012) Zöldek kontra vadászok?
[27.] Bruno B. A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek, Corvina Kiadó Kft, Budapest
[28.] Mircea E. (2006) Vallási hiedelmek és eszmék története, Osiris Kiadó

Szerző:

Korcz Roland

Vadgazda mérnöki szak
IV. Évfolyam
Károly Róbert Főiskola
korcz.roland@gmail.com

Konzulensek:

Dr. Tóth László

Főiskolai tanár
Agrár- és Környezettudományi Intézet
Károly Róbert Főiskola
ltoth@karolyrobert.hu

Dr. Babocsay Gergely

Muzeológus
MTM Mátra Múzeum
gergely_babocsay@yahoo.com

Csernák József

Tanárségéd
Üzleti Tudományok Intézete
Károly Róbert Főiskola
csernak@karolyrobert.hu

A KÁROLY RÓBERT FŐISKOLA HALLGATÓINAK UTAZÁSI ÉS REKREÁCIÓS SZOKÁSAI

MAJOR DOMINIKA
BUJDOSÓ ZOLTÁN
CSERNÁK JÓZSEF

Összefoglalás

Napjaink „élménytársadalom” és „élménygazdaságtan” korszakában helyet foglaló tanulók mind a turizmusban, mind a hétköznapiak során megvalósuló szabadidős célú vizsgálata egy lehetséges kutatási terepet biztosított ahhoz, hogy még árnyaltabban megismerjük döntéseiket, motivációjukat, rekreációs módjukat. Tanulmányunk középpontjában egy főiskola nappali tagozatos hallgatói állnak, akik szerves részét képezik az őket befogadó városnak, a helyi társadalomra fontos hatást gyakorolnak. Vizsgálatunk jelentősége a téma aktualitása mellett abban áll, hogy a hallgatók utazási és rekreációs szokásainak feltérképezése nemcsak az őket befogadó intézménynek, de a turisztikai szolgáltatóknak is hasznos lehet.

Kutatásunkhoz primer és szekunder jellegű adatok járultak hozzá. A szakirodalom feldolgozása mellett számos információt kaptunk az adott felsőoktatási intézmény sportfelelősétől, egy mélyinterjú keretében. Primer kutatásunk másik eszköze a standardizált kérdőív volt. Az adatokat SPSS 20 statisztikai programcsomag segítségével dolgoztuk fel, melynek során egy- és többváltozós elemzéseket (faktoranalízist, klaszteranalízist, keresztábra-elemzést) is készítettünk. A kutatás alapján többek között megállapítható, hogy milyen eltérések és hasonlóságok fedezhetők fel a fiatalok turisztikai érdeklődése és motivációi között. Vizsgálatunk során 4 különböző turistatípust sikerült létrehozni, melyek elemzése marketing szempontból és hatásvizsgálati aspektusból is fontos. Kiderült az is, hogy a hallgatók nagy része aktívan tölti el szabadidejét, viszont nem használja ki az intézmény és a város által nyújtott rekreációs lehetőségeket.

Kulcsszavak: utazási szokások, hallgatók, Károly Róbert Főiskola, klaszteranalízis, rekreáció,

JEL: L83

Travel and Recreational Habits of Students at Károly Róbert College

Abstract

In today's "experience society" and "experience economy" era of occupying students both in tourism and testing carried out during the weekdays pleasure a possible research stage to put in even more nuanced know their decisions, their motivations, their way of recreation. Our study focuses on a full-time college students, who are an integral part of their host cities, to the local community have an important impact. Our study is important in addition to the topic that students travel and recreational habits of mapping not only their host institution, but the tourism service providers can be useful.

We contributed primary and secondary type of data to our research. In addition to treatment of literature we received information about a number of higher education institutions in charge of sports, within the framework of an in-depth interview. Another

primary research tool was a standardized questionnaire. The data were processed using SPSS 20 statistical software package, which the univariate and multivariate analysis (factor analysis, cluster analysis, crosstabs - analysis) are made. Based on the research include, among others stated that what differences and similarities can be discovered in the tourist's interest and motivation of young people. In this study four different types of tourists managed to establish which aspects of marketing analysis and impact assessment is an important aspect. It also turned out that most of the students are actively spend their free time, but it does not take institutional and recreational opportunities offered by the city.

Keywords: habits of traveling, students, Károly Róbert College, cluster analysis, recreation,

Bevezetés

A 21. század élményalapú társadalmában a fiatalok erőteljes fogyasztás-orientáltságának lehetünk tanúi. Nap mint nap tapasztaljuk, hogy „élményparkba” látogatnak, „élménypizzériában” étkeznek, „élményfesztiválon” vesznek részt. Életkori sajátosságaikból fakadóan jellemzi őket az élményorientáltság, az élményekre való nyitottság (Schulze, 1992).

Nem elhanyagolandó az a tény, hogy nemzetközi viszonylatban az ifjú turisták jelentik a turizmus keresleti oldalának 20 százalékát. Ez évente 160 millió utazást és 136 milliárd dolláros turisztikai piacot tesz ki (WYSE-TC, 2008).

Az Egészségügyi Világszervezet felmérése szerint a felnőttkori betegségek kialakulása mozgásszegény életmódra vezethető vissza (Mozgásvilág, 2009).

Munkánk célja, hogy megvizsgáljuk a Károly Róbert Főiskola hallgatóinak utazási és rekreációs szokásait. Fontosnak tartjuk bemutatni, hogy üdülésük alatt és a hétköznapiak során milyen szabadidő-eltöltési módokat preferálnak, valamint elvárásaik, utazási döntéseik mennyire felelnek meg a velük szemben támasztott sztereotípiáknak. Mivel a hallgatók nagy része nappali tagozatos, így vizsgálatunk során olyan kérdéseket is meg tudtak válaszolni, amelyek arról tanúskodnak, hogy gyakrabban látogatják a főiskola létesítményeit, ezáltal volt benyomásuk annak szabadidős szolgáltatásairól.

A turizmus és rendszere

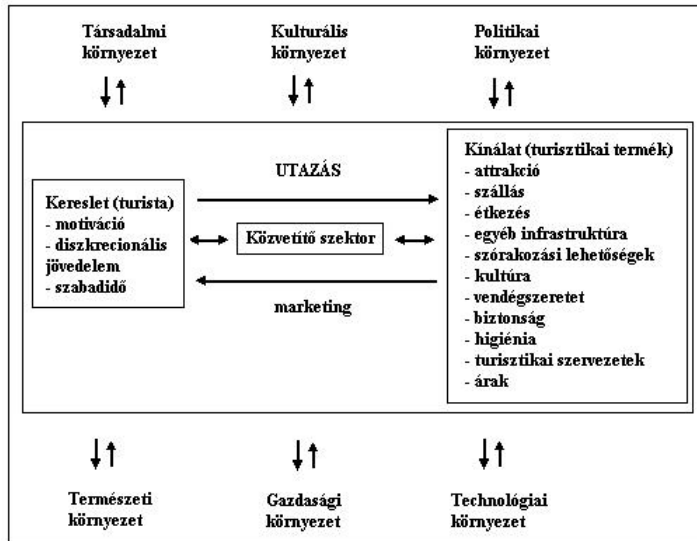
A turizmus mindennapjaink legmeghatározóbb gazdasági és társadalmi jelensége, mely magába foglalja a személyek lakó- és munkahelyen kívüli minden szabad helyváltogatását, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat (Lengyel, 2004).

A legmodernebb turizmusdefiniáció Michalkó (2004) nevéhez köthető, mely szerint „A turizmus lényege a személyek élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybevételére kerül sor.”

Az 1. ábra alapján megállapítható, hogy a turizmus rendszerének két alrendszere: kereslet és kínálat között a kapcsolatot a fogadó területről a turista felé irányuló marketing, a közvetítő szektor (utazásszervezők, utazási ügynökségek) tevékenysége, valamint a turistának a küldő területről a fogadó területre történő utazása hozza létre.

A turizmus rendszere dinamikusan változik és nyílt rendszerként kölcsönhatásban áll környezetének alkotóelemeivel (Lengyel, 2004).

Az alábbi ábráról leolvasható a turisztikai kereslet elemei, úgymint a motiváció (cselekvésre ösztönző belső hajtóerő), diszkracionális (szabadon felhasználható) jövedelem és a szabadidő.

3. ábra: A turizmus rendszere

Forrás: Lengyel M.: A turizmus általános elmélete alapján

http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0051_Turizmus_es_kozlekedes/Image/s/1.png

2013. 12. 12.

Bármely formáját vizsgáljuk a turizmusnak, lényege az állandó környezetből való kiszakadásban rejlik, mely történhet szabadidőben (szabadidős-turizmus) vagy munkaidőben (hivatásturizmus).

Szakirodalmi feldolgozásunk során az ifjúsági turizmust elhelyeztük a turizmus rendszerén belül a kínálati oldalra. A kínálat legfontosabb eleme a turisztikai termék, melynek három csoportja létezik: tér, tevékenység és csoportspecifikus. A csoportspecifikus terméken belül, a senior turizmus mellett találjuk az ifjúsági turizmust. Ennek alapján dolgoztuk fel a kapcsolódó szakirodalmat. A regionális fejlesztési stratégiákban arról olvashatunk, hogy az aktív turizmus alapszereplője az ifjúságnak. A számukra kialakított aktív kínálat alapján és az egészségügyi helyzetükből kifolyólag kiválóan alkalmasak aktív turisztikai tevékenységek végzésére (Ifjúsági stratégia, 2010).

A turizmussal összefüggésben vizsgáltuk a rekreációt, mint a helyi társadalom aktív, testmozgással járó szabadidős tevékenységét. Hasonlóság, hogy mindkettő környezetváltozással jár együtt. A különbség egyrészt abban áll, hogy a turizmus elsődleges célja a maradandó élmény keresése, a rekreációé viszont az átmeneti, aktív kikapcsolódás, a szervezet felfrissítése. Másrészt a turizmus során kilépünk megszokott térfelületünkből, a rekreáció során nem. Végül a turizmus fogyasztásra ösztönzi a benne résztvevőt, míg a rekreáció gyakran kedvezményes vagy ingyenes áru (Michalkó, 2004).

Anyag és módszer

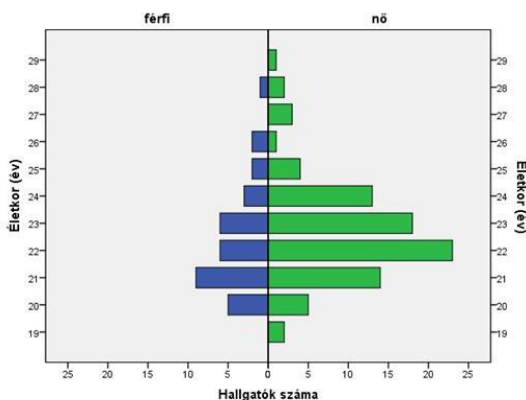
Primer vizsgálatunk során elsőként a Hallgatói Önkormányzat volt sportfelelősével készítettünk interjút, melynek során feltérképezzük a főiskola szabadidős kínálatát, a legfőbb információszerezési forrásokat, adatokat kaptunk a hallgatói aktivitásról is.

A beszélgetés megadta az alapját, hogy kérdőíves vizsgálatot végezzünk 120 hallgató bevonásával. A lekérdezést követően a válaszokat tipizálva és kódolva vittem fel az SPSS 20 nevezetű programba. Több statisztikai szoftver közül az SPSS alkalmas leginkább a gazdaság-és társadalomtudományi elemzések végzésére (Marques de Sá, 2007). Mivel a kérőivünk egyik témakörét (fiatalok turisztikai érdeklődését) sok kérdéssel közelítettük meg, ezért felmerült az igény a változók számának csökkentésére, tehát arra, hogy az eredeti információmennyiséget kevesebb változóval reprodukáljuk.

Előzetesen a kitöltőket arra kértük, hogy 1-6-ig terjedő Likert-skálán fejezzék ki véleményüket, ahol 1 „egyáltalán nem fontos”, míg 6 a „nagyon fontos” kategóriát jelentette. KMO mutató segítségével előszűrést alkalmaztunk, mely alapján a változók alkalmasnak bizonyultak az ún. faktoranalízisre. A faktorelemzés megfelel arra, hogy az általunk megnevezett változókat csökkentsük, illetve összesítsük őket és e folyamat révén komplex tényezőket (faktorokat) hozunk létre, melyek több tartalommal bírnak és ezáltal jellemzik a mintát. A többváltozós módszer célja tehát a változók osztályba sorolása, és a változók számának redukálása. A kapott eredményeket felhasználtuk a klaszteranalízisünkhöz is. A klaszterelemzés esetén az osztályozás matematikai alapokon történik (Sajtos – Mitev, 2007). Célunk az volt, hogy a mintában szereplőket az egyes változók rájuk gyakorolt hatása alapján csoportokba rendezzük.

Eredmények

Kérdőíves kutatásunk mintáját a 19-29 éves korosztály jelentette. Korfánkából világosan kirajzolódik, hogy a nők felülreprezentáltak, a minta 71,66 %-át alkotó női tanulók többsége (26,74 %) 22 éves. A férfiak 28,33%-a képviseltette magát, többségük (26,47 %) 21 éves (1. ábra).

4. ábra: A válaszadók nem és kor szerinti ábrázolása „korfa” segítségével (n=120)

Forrás: Saját szerkesztés

A kérdőívünkben a főiskolások nyaralással kapcsolatos véleményük feltárására az alábbi módon tettünk fel kérdéseket:

Mennyire fontosak számodra a következő dolgok utazás során? Értékelj 1-6-ig terjedő skálán! (1 = egyáltalán nem fontos; 6 = nagyon fontos)

1. ismerkedés	8. azt tenni, amit szeretnék
2. új dolgok tanulása, nyelvtanulás	9. önállóság
3. kikapcsolódás	10. szórakozás
4. más kultúrák megismerése	11. kulturális programlehetőségek
(színház, múzeum, világörökségek)
5. flörtölés	12. természeti környezet megismerése
6. jól érezni magam (a többiekkel)	13. sportolás
7. izgalmas élményeket szerezni, új dolgokat kipróbálni	

A főkomponens-elemzés során elsőként Kaiser-Meyer-Olkin mutatót alkalmaztunk. A KMO mutató 0,5 feletti értéke bizonyítja, hogy a mintán elvégezhető-e a faktoranalízis. A KMO értéke esetünkben 0,768 volt, így a változók megfelelőek voltak a vizsgálat elvégzésére.

Az SPSS program a varimax módszerrel történő faktorrotációja után 3 új változót, ún. faktort hozott létre, melyeket elneveztük. A kapott faktorokat az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat: Varimax módszerrel rotált factorsúlymátrix sorba rendezett eredményekkel

Változók	1. faktor	2. faktor	3. faktor
sportolás	,845	,020	,058
más kultúrák megismerése	,820	,154	,157
természeti környezet megismerése	,796	,011	,198
új dolgok tanulása, megismerése	,652	,580	,054
nyelvtanulás	,471	,380	,098
kikapcsolódás	,466	,209	,370
flörtölés	,013	,848	,098
ismerkedés, kapcsolatépítés	,228	,842	,039
kulturális programlehetőségek	,052	,670	,418
azt tenni, amit szeretnék	,099	,038	,828
szórakozás	,096	,016	,798
jól érezni magam a többiekkel	,236	,145	,740
izgalmas élményeket szerezni, új dolgokat kipróbálni	,515	,309	,519

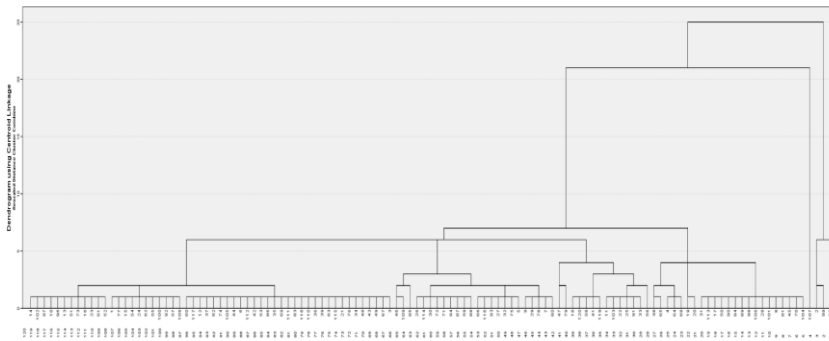
Forrás: Saját szerkesztés

Az első faktor a **nyitott-intellektuális** elnevezést kapta, hiszen e faktorra jellemző a nyitottság új dolgok illetve kultúrák iránt, kedvelt a sportolás, nyelvtanulás, fontos a természeti környezet és pihenés is.

A második faktor (**kontrasztélményeket keresők**) vegyesnek mondható, hiszen szerepel benne az ismerkedés, kapcsolatépítés, flörtölés valamint a kulturális programok iránti érdeklődés is.

A harmadik faktor (**szórakozó-élményszerző**) alapját elsősorban a bulizás, izgalmas élmények megszerzése adja.

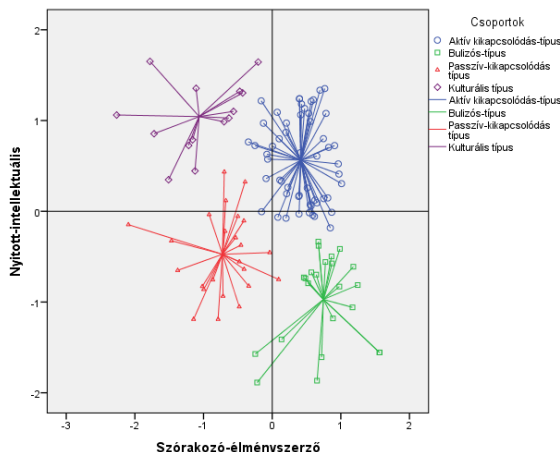
A kapott eredményeket felhasználva klaszteranalízissel csoportosítottuk a mintában lévő válaszadókat. A vizsgálat során centroid metodikát használtunk. A centroid vagy súlyközpontos módszer a klaszterek súlypontjának előzetesen kiszámolt koordinátái alapján határozza meg a klaszterek közötti távolságot (Kata, 2007).

5. ábra: A klaszteranalízis dendogramja

Forrás: Saját szerkesztés

A létrejött dendrogram alapján (3. ábra) arra a következtetésre jutottunk, hogy négy klasztert érdemes meghagyni. Volt néhány hallgató, akiket kivettünk a mintából, hiszen válaszaik elkülönültek, nem érték el a minta 5%-át sem. A végleges csoportokat a következő ábra szemlélteti:

6. ábra: A klaszterelemzés alapján kapott csoportok ábrázolása (n=115)

Forrás: Saját szerkesztés

A 4. ábrán szereplő klasztereket két faktor (nyitott-intellektuális) és (szórakoztató-élményszerző) keresztmetszetében ábrázoltuk, hiszen a legtöbb tényezőt e két faktor tartalmazza.

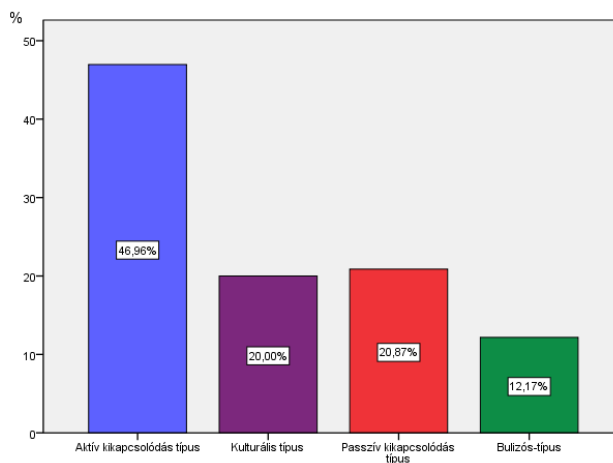
A legnagyobb részt képviselő „**aktív kikapcsolódás-típus**” a minta 46,96%-át teszi ki. A csoporttagok számára fontos a szórakozás, a társasági együttlét, emellett nyitottak az új dolgok iránt is. Nyaralási motivációjuk között szerepel a strandolás, fürdőzés.

Üdülésükre legfőképp a spontaneitás jellemző, szinte előzetes szervezés nélkül indulnak útnak. Szeretnek nyaralásuk során izgalmas élményeket szerezni, új dolgokat kipróbálni. Az ún. „szeretem azt tenni, amit akarok” mentalitás jellemző rájuk. A turisztikai termékek közül az aktív turizmusban lehetnek érdekeltek.

A „**bulizós-típus**” a minta 12,17%-át képviseli. Elsősorban a bulizást, önfelelt szórakozást részesítik előnyben. Az ebbe a csoportba tartozó fiatalság elsősorban a zenés, táncos szórakozóhelyeket, kötöttségektől mentes rendezvényeket keresi. Fontos számukra, hogy jól érezzék magukat a többiekkel. Nyaralásukat részletesen megszervezik, de az spontán elemeket is tartalmazhat.

A „**passzív kikapcsolódás típus**” csoport onnan kapta a nevét, hogy nem vesznek részt a szórakozással összefüggő tevékenységekben, nem elsődleges számukra a nyitottság. Nyaralási céljaik között a pihenés, rokonlátogatás, városlátogatás jelenik meg. Szabadidejükben olvashatnak, kiállításokat tekinthetnek meg. A minta 20,87 %-át alkotják. Üdülésüket részletesen megszervezik, de az spontán elemeket is tartalmaz.

A „**kulturális típus**” a minta egyötödét teszi ki. Nyaralásukra az jellemző, hogy azt nem spontán módon szervezik meg, viszont spontán elemeket is szokott tartalmazni. A szegmens érdeklődésének középpontjában a kulturális és természethez kapcsolódó attrakciók állnak. Szívesen ismerkednek meg más kultúrákkal, örömmel tanulnak új dolgokat. Vonzó program lehet számukra a városlátogatás, bor- és gasztronómiához kötődő események. Emellett részt vehetnek könnyűzenei fesztiválokon, sőt nyelvtanulás érdekében tanulmányi utakon is. Náluk jelenik meg legmarkánsabban a sport, mint motiváció. A csoportok százalékos megoszlását az 5. ábra mutatja.

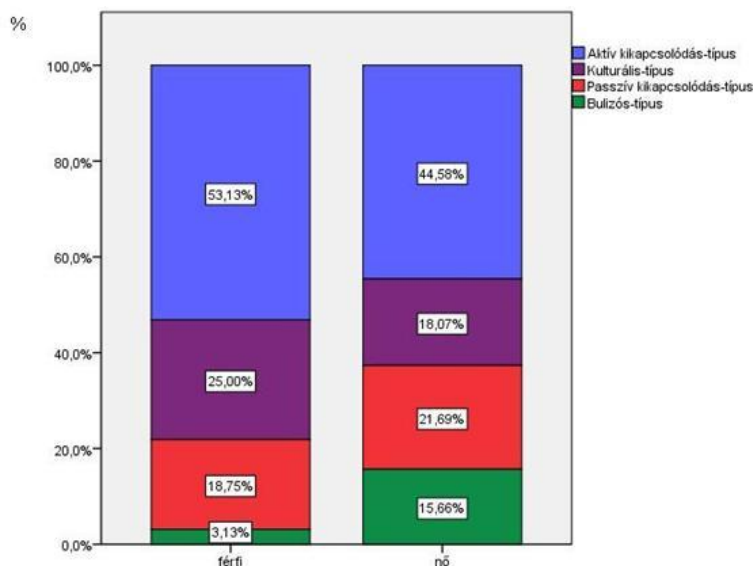

7. ábra: A létrejött klaszterek megoszlása

Forrás: Saját szerkesztés

A kapott klaszterek alapján elvégeztünk keresztábra-elemzést a csoporthoz való tartozás és a főiskolás neme között is. Mivel a chí négyzet próba eredménye magasabb volt, mint a megengedett 0,05-ös érték, így nem alakult ki szignifikáns kapcsolat a kapott csoportok és nemek között. Ez arra enged következtetni, hogy a turisztikai szolgáltatóknak nem szükséges külön-külön megcélozni a női és férfi hallgatókat.

A látványosság kedvéért felnagyítottuk mindkét nem arányát 100%-ra, a 6. ábra jól szemlélteti a nemeken belüli illetve nemek közötti százalékos megoszlásokat.

8. ábra: A létrejött klaszterek megoszlása nemenkénti bontásban (n=115)

Forrás: Saját szerkesztés

Az ábráról az is leolvasható, hogy a nők esetében többen vannak a „bulizós-típusú” hallgatók illetve a férfiak körében nagyobb részt képviselik a „kulturális-típusú” tanulók. Úgy gondoljuk, hogy kutatásunk a fiatalok körében megfigyelhető trendek változásait kitűnően leképezte.

A rekreációs szokásokat is érintettük vizsgálatunk során. Célunk az volt, hogy megvizsgáljuk a hallgatókat befogadó felsőoktatási intézmény és a környék rekreációs formáinak vonzerejét, a hasznos szabadidő-eltöltésben elfoglalt szerepét, a hallgatók elégedettségének tükrében.

Előzetesen kiderült, hogy a minta 80,83%-a ismeri a Főiskola által nyújtott szabadidő-eltöltési lehetőségeket. A teljes mintán belül 53,33% ismeri és egyúttal igénybe is veszi ezen formákat, 46,67% ugyan ismeri, de nem használja ki ezen lehetőségeket. Az alábbi táblázatból látszik, hogy a legnépszerűbbek a szórakozási lehetőségek, a különféle rendezvények. A hallgatók szerényebb érdeklődést mutatnak a sportolás, kirándulás pl. karácsonyi vásár illetve az iskolai szervezésű nyaralás iránt. A sítábor egyáltalán nem tartozik a kedvelt rekreációs tevékenységek közé. (2. táblázat)

2. táblázat: A Főiskola által kínált rekreációs lehetőségek igénybevételének megoszlása a kitöltők körében (n=120)

rekreációs lehetőségek	igénybe veszi (%)	nem veszi igénybe (%)	összesen
nyaralás	33,33%	66,67%	100%
sítábor	0,00%	100,00%	100%
gólyatábor	35,83%	64,14%	100%
karácsonyi vásár	21,66%	78,34%	100%
edzési lehetőségek	31,66%	68,34%	100%
rendezvények pl. Gólyabál	55,00%	45,00%	100%
szórakozási lehetőségek pl. Club Bakar	57,50%	42,50%	100%

Forrás: Saját szerkesztés

Következtetések

Tanulmányunk során kérdőíves megkérdezéssel vizsgáltuk meg a 19-29 éves ifjú korosztály nyaralásuk alatt megnyilvánuló szabadidős jellemzőit. Leginkább az foglalkoztatott bennünket, hogy mit tartanak fontosnak a nyaralásukkal összefüggésben. Az utazással kapcsolatos elvárásokat illetően először különböző komponenseket, faktorokat különítettünk el, melyeket aztán csoportokba, klaszterekbe rendeztünk. Megállapítottuk, hogy a főiskolai hallgatók turista szerepben nem alkotnak homogén közösséget. Primer elemzésünk alapján 4 különböző turistatípust sikerült létrehozunk, melyek még inkább alátámasztják ezeket a különbözőségeket. Klaszteranalízisünk során kiderült, hogy a hallgatók többsége aktív turista, akik utazásaik során változatos programokat és tevékenységeket igényelnek. Azok a turisztikai desztinációk lehetnek versenyképesek, akik komplex, élményközpontú szolgáltatáscsomagot kínálnak részükre.

Ahhoz, hogy a rekreációs lehetőségek vonzerejét feltérképezzük, „választás a listából” technikát alkalmaztunk a kérdőív során. Azt tapasztaltuk, hogy a gyöngyösi főiskola tanulóinak majdnem fele nem használja ki az intézmény és a város által kínált rekreációs lehetőségeket.

Hivatkozott források

- [1.] Az ifjúsági turizmus fejlesztési stratégiája (2010). Veszprém, Pannon Egyetem Turizmus Tanszék, 126 o.
- [2.] Digitális Tankönyvtár (2011): http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0051_Turizmus_es_kozlekedes/Images/1.png
- [3.] Kata J. (2007): Korszerű módszerek a szakképzésben. Pécs, Typotex Kiadó, 336 o.
- [4.] Lengyel M. (2004): A turizmus általános elmélete. Budapest, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft., 524. o.
- [5.] Marques de Sá, J. (2007): Applied Statistics Using SPSS, STATISTICA, MATLAB and R (Second Edition. kiad.). Heidelberg, Springer-Verlag, 506 p.

- [6.] Michalkó G. (2004): A turizmuselmélet alapjai. Székesfehérvár, Turizmus Akadémia, 218 o.
- [7.] Mozgásvilág (2009): Görnyedő nemzedék – a testnevelés hiánya. Megjelenés: 2009.01.30. Letöltés dátuma: 2013. szeptember 20. forrás: www.mozgasvilag.hu: http://www.mozgasvilag.hu/testneveles/hirek/gornyedo_nemzedek_a_testneveles_hiany_a
- [8.] Sajtó L. - Mitev A. (2007): SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv. Budapest, Alinea Kiadó, 402 o.
- [9.] Schulze, G. (1992): Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart. Frankfurt am Main-New York: Campus Verlag, 612 p.
- [10.] WTO (2008): Youth Travel Matters-Understanding the Global Phenomenon of Youth Travel. Letöltés dátuma: 2013. szeptember 20. forrás: World Tourism Organization. http://issuu.com/ldaly/docs/youth_travel_matters_report/9?e=1740888/2859913

Szerzők:

Major Dominika

főiskolai hallgató
Károly Róbert Főiskola
turizmus-vendéglátás szak
m.dominika89@gmail.com

Dr. Bujdosó Zoltán

főiskolai tanár
Károly Róbert Főiskola
Turizmus, Területfejlesztési és Idegennyelvi tanszék
zbujdoso@karolyrobert.hu

Csernák József

tanársegéd
Károly Róbert Főiskola
Üzleti Tudományok Intézete
csernak@karolyrobert.hu

POSSIBILITIES OF LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT (LED) IN LAGGING RURAL AREAS

RITTER, KRISZTIÁN

Abstract

The long-term strategic objectives of the EU Rural Development Policy in the next (2014-2020) programming period are as follows: the competitiveness of agriculture, the sustainable management of natural resources and the balanced territorial development. In this strategy agriculture seems to remain one of the key element as solution for lagging rural areas. However parallel to the decreasing role of agriculture in employment, searching for the possibilities of local economic development (LED) for disadvantaged, peripheral rural settlements suffering from the lack of employment, basic services, infrastructure, and strong local communities is essential as well. Based on LED theories and our primary research in four villages of Nograd county in Hungary firstly the social functions of traditional agriculture based on local resources, the increasing importance of diversification and the labor-intensive products with high added-value have to be emphasized in the new rural policy. However, as main point, besides agriculture the expansion of local economy, strengthening of local communities, development of the infrastructure and the improvement of urban-rural connections are essential for lagging rural areas as well, especially in terms of employment, availability of basic services and allocation of local rural products to urban markets. So LED also means the development of the micro-regional centurms nearby the lagging rural settlements.

Keywords: Agriculture, Local Economic Development, Rural Policy

Jel: O18

Introduction

The significance and actuality of local economic development cannot be questioned regarding the development of the Central-Eastern European regions. The development of micro-regions in Hungary are carried out along the priorities represented by associations of local governments, organizations set up by local players of several settlements to achieve common development and the economic action groups of rural development. The essence of all the efforts is that the aims to be achieved and the related strategy are defined by the local population. The territories require various development strategies due to their special conditions. It is also important which programs can be implemented with the contribution of the local population (G. Fekete, 2000). „*The aim of the local economic development (LED) is to create the economic capacity of an area so that it could provide the future of the economy and the appropriate standard of living for the population. This is a process in which the state, the local government, the private and the business sector work together to create more favourable conditions for the economic growth and the labour market*” (Swinburn G. et al., 2004: 11. p.). The role of the local economic development is gradually increasing, since nowadays the local economies need to face more and more difficulties, such as globalization, economic crisis, national and regional challenges. The aim is to meet the demand of the community, however, the cooperation of the community and the positive attitude to the developments as well as the common responsibility are inevitable (G. Fekete., 1998).

In the next programming period (2014-2020) economic and employment growth is the long term objective of the European Union and Hungary as well. In the meantime, detailed strategic frameworks are also being designed for the development of the rural areas parallel to the debates on the budget of CAP and rural policy. The rural development policy retains the long-term strategic objectives of contributing to the competitiveness of agriculture, the sustainable management of natural resources and climate action, and the balanced territorial development of rural areas in line with the Europe 2020 strategy – Smart, Sustainable and Inclusive growth (see EC, 2010). Based on the economic, social, environmental and spatial challenges of rural areas, these broad objectives of rural development policy 2014-2020 are given more detailed expression through the following six EU-wide priorities (EC, 2011):

1. Fostering knowledge transfer and innovation in agriculture, forestry and rural areas;
2. Enhancing competitiveness of all types of agriculture and enhancing farm viability;
3. Promoting food chain organization and risk management in agriculture;
4. Restoring, preserving and enhancing ecosystems dependent on agriculture;
5. Promoting resource efficiency and supporting the shift towards a low-carbon and climate-resilient economy in the agriculture, food and forestry sectors;
6. Promoting social inclusion, poverty reduction and economic development in rural areas.

While the CAP is being updated, the Government of Hungary passed the comprehensive and long-term strategy of the rural development, namely the National Rural Strategy (NRS) which is going to be in effect in the period 2014-2020. It defines tasks to be carried out in four major fields: agribusiness, rural development, food industry and environment protection. In addition to the major objective (improving the capacities of rural areas to attract and keep population) the Strategy sets five strategic objectives (NRS, 2012):

1. The preservation of natural values and resources,
2. Various and viable agricultural production,
3. Food and nutrition safety,
4. Providing the basis for rural economy, increasing the rural employment,
5. Strengthening of the rural communities, the improvement of the rural standard of living.

The horizontal aspects that need to be taken into account during the elaboration are: sustainability, spatial and social cohesion and the recovery of urban-rural relations. Regarding the latter one, based on the researches and professional literature, especially the employment and service-providing relations between the large centers and their agglomerations are of great importance for the disadvantaged rural areas.

Hinterlands, agglomerations are created around such settlements that have central functions, where the urban and rural relations and the spatial movement of the population create a network of settlements. The central functions and services are often provided in the center (mainly a city), having more significant role than just comprising high number of population in the city. According to Hogart (2005), in today's Europe and in Hungary as well the core issue of investigations on hinterlands is the relation between urban and rural areas. The major conclusion of the author is that the relations become more complex and interdependent.

Material and methods

The Faculty of Economics and Social sciences of the Szent István University signed an “adoption” and cooperation agreement with four villages in Nógrád county in June 2010 after several months of preparation. The above mentioned villages are: Bokor, Kutasó, Cserhátszentiván and Nógrádsipek. According to the agreement, the villages become the research targets of the researchers and students of the Faculty while the Institute of Regional Economics and Rural Development of the Faculty provides help with rural development project proposals. In the framework of the cooperation a survey was carried out in summer of 2012 questioning the local population about their economic and social conditions, the situation of the local communities and their development ideas. In the survey special focus was placed on the investigation of the role and potentials of agriculture, the possibilities of LED and urban-rural connections as well. With random samples, 62 households of the four settlements (10% of all the households), covering 149 people (15% of the total population) were questioned. The primary data was analyzed with SPSS program, and in this study descriptive statistics method has been applied to display the results.

Results and discussion

The settlements in question are located in the center of Nógrád county, which is a disadvantaged area of the country (Figure 1).

Figure 1: Location of the analyzed settlements

Source: own edition, 2013

Nógrádsipek has a central position among the four villages due to its extra tasks in public administration. Although it is close to the other villages on the map, it takes about 45 minutes to get to any of the villages mentioned above on the road. Anyway, the poor accessibility and the peripheral location is characteristic to all the settlements. Nógrádsipek, Kutasó and Bokor are isolated from other settlements, since they have only one road in and out of the village. They are not linked to other settlements. Except for Nógrádsipek, which has stagnating population number since 2000 (673 permanent inhabitants), the settlements have ageing population and negative migration figures. The population of Cserhátszentiván is 143, of Bokor 108 and of Kutasó 111 (in 2011, Source:

Central Statistical Office of Hungary - CSO). Regarding the infrastructure, Nógrádsipek has the most favourable location and it has its own school as well as the public utilities are provided. In the smaller settlements, however, both the infrastructure and the basic services lag behind. The population can use the most important services only in the larger settlements nearby. Due to their poor accessibility, these larger settlements cannot become centers of such areas. It might be the explanation for the fact that households need to face the challenges due to the lack of local jobs and the peripheral location as well (Figure 2).

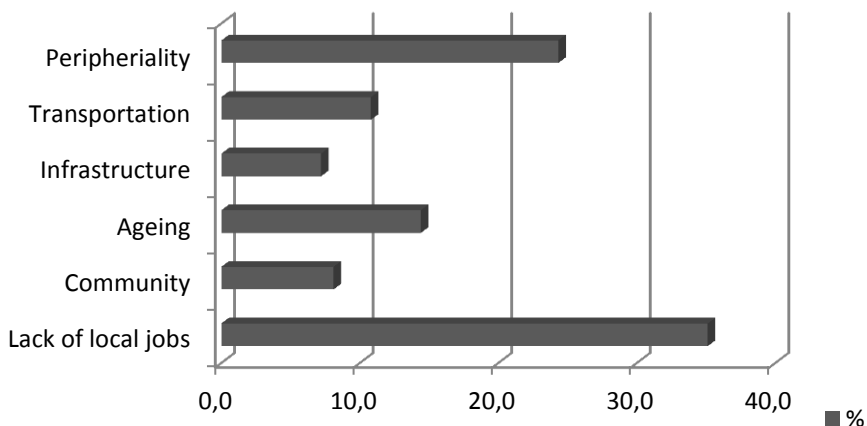

Figure 2: The fields of major problems indicated by the households (% of the asked households)

Source: own edition, 2013

Since there are not enough job opportunities, the active population commutes and works mainly in the larger cities nearby (Pásztó, Szécsény, Hatvan, Budapest - see Figure 3) primarily outside the agricultural sector. The rate of registered unemployment is 10-11%, but the real unemployment is much higher than that figure. The number of businesses is very low and there are even fewer operating enterprises in the area. 54 of the 62 families questioned, none runs business. Out of the 8 operating enterprises 6 deal with agriculture. The full-time farmers work locally and mainly in their own businesses.

Figure 3: Location of larger cities as “workplaces” for local residents of the analyzed settlements

Legend: ■ Analyzed Settlements ■ Budapest ■ Other larger cities nearby
 Source: own edition, 2013

Agriculture, which was an important sector earlier, has miscellaneous roles at the moment. On one hand, due to the natural endowments, the number of full time farmers is not really high (except for Bokor, where there are more people dealing with sheep farming or working in the local cheese factory). On the other hand, the number of household which have market gardens is very high. Berry production and livestock breeding are common, mainly raising poultry and rabbits. Vegetable and crop production is carried out in small scale (excluding the few agricultural businesses), however, nearly 50% of the households responded do not keep animals at all and do not cultivate lands. Agricultural activity provides jobs for two people in the families on average, the households produce primarily for self-sufficiency. Only seven households out of 62 trade with their products - mainly at their homes. There are only three households which rent arable land and only eight families get land-based direct payment from the EU. The research tried to examine what could be the potentials for job creation. According to 50% of the households questioned, the solution for employment enlargement would be agricultural and forestry developments as well as the revival and use of agricultural traditions. Some can see potentials in tourism and the organization of related events as well as in the building of a waste burning facility. According to the respondents, the increase in the utilization of public work could be also a solution.

Several civil organizations work in the settlements, but they are not really well-known among people. Most of them know only the Sport Association and the Wild Rose Traditional Association. This rate is reflected in the opinions of the people questioned while asking them about the activity of the organizations. More than 55% of the respondents think that these two organizations are the most active from the civil associations. However, the rate of participation in civil organizations is very low, only 13%. In the survey it was examined whether the local people attend village forums or not to discuss the situation, the future and the strategy of the community. 50% of those questioned said that they usually participate such events, however, 52% of the

respondents said that they did not have information about the development strategy of the village. Out of those who do not attend the forums, 71% said that they did not know the development plans, while 26% had some basic information about them. Therefore, 97% of those who do not attend such events, are not familiar with the development concepts. However, almost 70% of those who attend such events are familiar with them. The distribution of knowledge about the plans vary: 39% have some information, 21% have adequate information while 9% is very familiar with the development strategies.

Conclusions

In addition to the emphasis on the improvement of competitiveness and efficiency of farms, it is considered really important to improve diversification especially in the disadvantaged rural regions, to encourage the production which needs high live-labour and creates high added value as well as to provide markets for such products. Last but not least, the horizontal and vertical cooperations between the producers and the food chain players should also be promoted and encouraged. The social role of rural development and agriculture should be kept and strengthened as a safety net for the rural population. As an alternative income source the strengthening of local and safe food production of high quality can be also a potential in addition to the self-sufficient production. At the same time, apart from the agricultural potentials (mentioning the fact the agriculture is losing significance), it is extremely important to expand and develop the local economy, the availability of basic services and infrastructure, to create a successful local community which is able to carry out local development with the help of rural development policy. Due to the lack of local employment possibilities, it is inevitable to develop the relationship between the peripheral small settlements and the surrounding centers, to improve the accessibility and the public transport because they all contribute to the expansion of job potentials and the introduction of local agricultural products on the market. In this approach, LED also means the development of the micro-regional centres nearby the lagging rural settlements. Civil organizations cover a wide scope of activities, but they are the results of the cooperation of only a few people. It is an important value that there is a “core” in the settlements which is able to keep the community together and motivate them and can be joined by anyone.

References

- [1.] EC (2010): *Europa 2020 - A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*. Communication from the Commission, COM(2010) 2020 final. Brussels, European Commission
- [2.] EC (2011): *Proposal For a Regulation of the European Parliament and of the Council on support for rural development by the European Agricultural Fund For Rural Development (EAFRD)* COM(2011) 627 final/2. Brussels, European Commission
- [3.] G. Fekete É. (1998): *Bevezetés az alulról vezérelt (bottom up) vidékfejlesztés elméletébe és módszertanába*. Szolnok, Kereskedelmi és Gazdasági Főiskola
- [4.] G. Fekete É. (2000): A siker titkai a kistérségi fejlesztésekben. In Kovács T. (ed.): *Integrált Vidékfejlesztés V. Falukonferencia*, Pécs, MTA RKK, 54-62. p.
- [5.] Hoggart, K. (2005): Convergence and Divergence in European City Hinterlands: A Cross-National Comparison. In: Hoggart, K. (ed.): *The City's Hinterland*:

- Dynamism and Divergence in Europe's Peri-Urban Territories*. Aldershot, Ashgate Publishing, 155-170. p.
- [6.] NRS (2012): *National Rural Strategy of Hungary 2012 - 2020*. Budapest, Ministry of Rural Development.
- [7.] Swinburn, G. - Goga, S. - Murphy, F. (2004): *A helyi gazdaságfejlesztés kézikönyve*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung; London, UK DFID; Washington, D.C., The World Bank

Dr. Krisztián Ritter PhD

associate professor

*Institute for Regional Economy and Rural Development,
Szent Istvan University, Faculty of Economic and Social Sciences
ritter.krisztian@gtk.szie.hu*

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS JAPÁN JÁRMŰKERESKEDELMÉNEK VIZSGÁLATA

SZABÓ ZSOLT
BOZSIK NORBERT

Összefoglalás

Érdekesnek bizonyulhat az a tény, hogy a németek importálnak japán autót, és a japánok is németet, és hogy az e fajta kereskedelmi kapcsolatokat a hagyományos közgazdasági elméletek nem magyarázzák. Az ilyen jellegű kereskedelemre a választ az ágazaton belüli kereskedelemben találjuk, melynek jelentősége az ipari termékek csoportján belül számottevő.

Az európai térség számos autóiipari vállalatnak ad helyet, ahogy Japánban is jelentős gyártók vannak. Az EU térsége, és Japán adja a világ gyártóinak több mint felét, és ezek a gyártók éles versenyben állnak egymással. A japán autók különösen ismertek kedvező árúkról, alacsony fogyasztásukról, praktikus méretükről, amely a '70-es években versenyelőnyhöz juttatta őket, és megjelentek a külföldi piacokon. Európában pedig az autógyártásnak évszázados történelme van.

A dolgozat elemző részében alkalmazásra kerül a már-már klasszikus Grubel-Lloyd index, az egységérték-indexek, illetve a kereskedelemáram mértéke alapján megállapításra kerül a kereskedelem jellege. A Greenaway-Hine-Milner-, Fontagné-Freudenberg – indexek kiszámolásával a kereskedelmi típusok relatív súlyát vizsgáljuk meg. A kapott eredmények tükrében vizsgáljuk az ágazaton belüli kereskedelem lehetséges magyarázó tényezőit.

Kulcsszavak:

autóiipar, nemzetközi kereskedelem, ágazaton belüli kereskedelem, Európai Unió, Japán

Investigation into the vehicle trade between the European Union and Japan

Abstract

The fact that German imports Japanese cars and vice versa, proved to be very interesting, and the traditional economics theories do not explain this type of trade relations. We find the answer if we study the abundant literature of intra industry trade, which has an importance in major industrial products.

The European region hosts a number of automotive companies, and Japan has major manufacturers as well. The Japanese cars are well-known of their reasonable prices, fuel-efficient engines, and small practical sizes, which gave them a competitive advantage in the '70s, when they appeared in foreign markets. In the European region in turn the automotive manufacturing has centuries of history.

In the analysis part of this essay we apply the almost classical Grubel-Lloyd index, and calculate the unit value and trade flow rate to determine the nature of trade. On the basis of Greenaway-Hine-Milner index, and Fontagné-Freudenberg index we examine the relative weight of the trade types. On the basis of the results we can draw proper conclusions and investigate the possible explanatory variables of intra-industry trade.

Keywords:

automotive industry, international trade, intra-industry trade, European Union, Japan

Bevezetés

Az autóipar globalizációjával felmerülhet a kérdés vajon ez milyen irányban hatott a nemzetközi kereskedelemre. A dolgozatban az autóipari ágazaton belüli kereskedelemre koncentráltunk az Európai Unió és Japán között. Ez a két szereplő a világ járműkereskedelmének több mint felét bonyolítja le, és az egymás közti kereskedelmi kapcsolatok is igen jelentősek. A kereskedelem kialakulásának több indítéka is lehet. A klasszikus közgazdaságtan az országok különbözőségével, a komparatív előnyök elméletével (Ricardo, 1815) és a tényezőellátottsággal (Heckscher-Ohlin, 1948) magyarázza a kereskedelmet. Azonban a hasonló, akár helyettesítő viszonyban álló termékek esetében ez a magyarázat nem állja meg a helyét. Az ágazaton belüli kereskedelem éppen az országok hasonlósága miatt alakul ki. Nagyrészt az országok fejlettsége (Flam-Helpman, 1987), a fogyasztók vásárlóereje-ízlése (Krugman, Lancaster, 1980), az elérhető termékváltozatok minősége, a fogyasztók jövedelmének eloszlása (Falvey-Kierzkowski, 1987) a méretgazdaságosság elvei (Krugman-Helpman 1985) határozzák meg. Az autóipar egy olyan iparág, ahol ezek a tényezők különösen érvényesülnek. Az autógyártók helyettesítő viszonyban álló termékeket kínálnak, azonban valamilyen jellemző mentén meghúzhatjuk a határt, amiben különböznek egymástól a kínált termékek (pl. az árfekvés, az autó fajtája, szín stb.) és amiért a fogyasztó valamilyen sajátos szempont szerint megvásárolja őket.

Anyag és módszer

A dolgozat során a 2005-2012-es időszak között vizsgáltuk a kereskedelem alakulását. Fő adatbázisul az Eurostat International Trade SITC 3 számjegyű (Standard International Trade Classification) adatbázisa szolgált. Az autóipari termékek közül a négy legfontosabbra esett a választás: 781 – személygépjárművek, 782 – áruszállításra alkalmas járművek, 784 – alkatrészecskék, 785 – motorkerékpárok.

Az ágazaton belüli kereskedelem mérésére számos mutatószámot kifejlesztettek. Ezek közül a legelső és legközismertebb mérce a Grubel-Lloyd-index. H. G. Grubel és P. J. Lloyd (1971) voltak az elsők, akik explicit módon foglalkoztak az ágazaton belüli kereskedelem mérésének problémáival. Ha az index értéke 0, akkor tökéletes ágazatok között kereskedelem, ha 1, akkor pedig tökéletes ágazaton belüli kereskedelemről van szó.

Az ágazaton belüli kereskedelmén belül elkülöníthetjük a vertikálisan, és horizontálisan differenciált termékek csoportját. Az elkülönítésre legtöbbször az egységérték (unit value) indexet alkalmazzák, így mi is ezzel különítettük el a csoportokat. A kereskedelmet általában akkor definiálják horizontálisan differenciáltnak, ha az export egységértéke az import egységértékéhez viszonyítva 15 százalékos intervallumon belül van az SITC bontásán belül. Ha a relatív egységértékek a fenti sávon kívül vannak, akkor vertikálisan differenciált termékekről beszélhetünk (Fertő 2003).

A Greenaway–Hine–Milner szerzőhármas továbbfejlesztette a Grubel-Lloyd indexet, és alkalmassá vált a horizontális, és vertikális ágazaton belüli kereskedelem elkülönítésére. Annak arányát határozza meg a teljes kereskedelmén belül. A horizontális és a vertikális kereskedelem elkülönítésének másik leginkább elterjedt módszerét Fontagné és Freudenberg (1997) dolgozta ki (FF-módszer). Definíciójuk alapján a kereskedelem akkor kétirányú, ha a kisebb áramlás (például az import) értéke legalább 10 százalékát adja a nagyobb áramlás (például az export) értékének (Jámbor, 2010). Az eddig ismert mutatók mindegyike az ágazaton belüli kereskedelem arányát méri annak

szintje helyett. Erre talált Nilsson (1997) megoldást, miszerint az ágazaton belüli kereskedelem értékét elosztotta a kereskedelemben kerülő termékcsoportok számával, aminek eredményeképpen termékcsoportonként megkapta az átlagos ágazaton belüli kereskedelmet.

Eredmények

A vizsgált időszak alatt az Európai Unió 27 tagországa végig nettó importőre volt a japán autóiipari termékeknek. 2008-tól azonban drasztikus csökkenés tapasztalható a japán járművek importjában, amely mintegy 36%-os csökkenésben csapódott le. Az utóbbi időszakban az elhúzóadó adósságválság hatására jelentősen csökkent a kereslet a japán járművek iránt. Következtethetünk még a yen felértékelődéséből adódó piacvesztésre is, amely relatíve megrágitotta a japán termékeket a 2010-2012-es időszakban. Ezzel szemben az EU27 némileg javítani tudta exportját Japánba, és így kereskedelmi mérlegét. Az EU27 közül a legnagyobb exportőr Németország, az export mintegy 60%-áért felelős a vizsgált időszakban, majd jóval kisebb részesedéssel az Egyesült Királyság, Olaszország és Franciaország következik. Míg a japán járművek legnagyobb importőre Belgium Egyesült Királyság, és Spanyolország volt. A legtöbbet kereskedett termék a vizsgáltak közül a személygépjárművek és az alkatrészek voltak.

1. táblázat: EU27 és Japán közti járműkereskedelem (millió euró)

	2005	2008	2009	2012	2012/2005	2012/2008	2012/2009
Export	6120,36	4790,56	3768,07	7773,97	1,27%	1,62%	2,06%
Import	17296,80	16951,45	12543,71	11144,91	0,64%	0,66%	0,89%
Egyenleg	-11176,44	-12160,89	-8775,64	-3370,94	0,30%	0,28%	0,38%
Export/import	0,35%	0,28%	0,30%	0,70%	-	-	-

Forrás: Eurostat adatai alapján saját számítás

A járműexport kedvező alakulása mindkét fél számára fontos tényező, azonban elmondható, hogy a japánok európai országokból importált jármű mennyisége jelentősen eltörpül az exportált mennyiséghez képest. Ennek okai a piac szerkezetében keresendők, ugyanis az egész japán piac, de különösen az autópiac nagyon zárt. Ennek oka a vámok, és egyéb nem tarifális tényezők, mint például az eltérő szabványok megléte, amely visszafogja az áruk szabad áramlását. Japánban az e féle protekcionista kereskedelempolitika már az '50-es évektől jelen volt a születőben lévő iparágak védelme érdekében. Valamint általában a japán fogyasztók is idegenkednek a külföldi termékek vásárlásától.

A Grubel-Lloyd mutató vizsgálata során nem találkozhatunk kirívóan magas értékekkel. Azonban megállapítható, hogy az ágazaton belüli kereskedelem a nagy jövedelmi szinten álló, vagy nagy autópiaccal rendelkező, esetleg jelentős autógyártással rendelkező országokban magasabb, itt az alkatrészek kereskedelme igen jelentős. Főleg az olyan országok esetében, mint Bulgária, Ciprus, Írország, Görögország, Litvánia, Lettország, Málta a mutató nagyon alacsony értékeket jelez. Ez azért van, mert ezek az országok nem exportálnak sokat – vagy egyáltalán nem – ezekből a termékekből, tehát ezekben az esetekben ágazatok közötti a kereskedelem és egyirányú, így kiegészítő jellegű a kereskedelem.

2. táblázat: EU27 és Japán között járműkereskedelem Grubel-Lloyd mutatói

Ország	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2005-2012
Ausztria	0,645	0,611	0,531	0,416	0,124	0,210	0,300	0,417	0,407
Belgium	0,214	0,117	0,127	0,062	0,082	0,076	0,239	0,200	0,140
Bulgária	0,000	0,001	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000
Ciprus	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,006	0,001
Csehország	0,456	0,612	0,607	0,668	0,407	0,369	0,209	0,249	0,447
Németország	0,602	0,636	0,587	0,571	0,519	0,467	0,414	0,362	0,520
Dánia	0,056	0,149	0,129	0,267	0,315	0,383	0,447	0,757	0,313
Észtország	0,000	0,000	0,000	0,000	0,008	0,009	0,000	0,000	0,002
Spanyolország	0,095	0,069	0,064	0,075	0,099	0,135	0,204	0,348	0,136
Finnország	0,003	0,016	0,008	0,010	0,016	0,029	0,014	0,026	0,015
Franciaország	0,353	0,263	0,301	0,351	0,232	0,399	0,357	0,435	0,337
Egyesült Királyság	0,389	0,358	0,490	0,392	0,342	0,455	0,354	0,518	0,412
Görögország	0,001	0,000	0,001	0,000	0,000	0,007	0,009	0,005	0,003
Magyarország	0,246	0,266	0,192	0,366	0,743	0,855	0,510	0,713	0,486
Írország	0,025	0,004	0,003	0,002	0,006	0,012	0,012	0,018	0,010
Olaszország	0,345	0,302	0,360	0,449	0,354	0,410	0,428	0,723	0,421
Litvánia	0,002	0,004	0,002	0,003	0,000	0,025	0,022	0,037	0,012
Luxembourg	0,098	0,493	0,514	0,357	0,356	0,377	0,344	0,903	0,430
Lettország	0,001	0,000	0,000	0,000	0,000	0,023	0,010	0,135	0,021
Málta	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,000	0,006	0,000	0,001
Hollandia	0,206	0,171	0,102	0,099	0,267	0,315	0,289	0,293	0,218
Lengyelország	0,350	0,189	0,303	0,348	0,393	0,536	0,509	0,607	0,404
Portugália	0,011	0,010	0,035	0,027	0,007	0,017	0,138	0,049	0,037
Románia	0,014	0,030	0,084	0,083	0,157	0,115	0,027	0,035	0,068
Svédország	0,412	0,267	0,278	0,260	0,206	0,329	0,494	0,665	0,364
Szlovénia	0,070	0,108	0,057	0,263	0,170	0,241	0,729	0,927	0,321
Szlovákia	0,692	0,652	0,700	0,767	0,282	0,328	0,555	0,929	0,613

Forrás: Eurostat adatai alapján saját számítás

A mutató értéke évről évre nem mutat nagy mozgást, viszonylag stabilnak mondható a 2008-as évig. A 2008-2009-es években egyfajta visszaesést láthatunk minden ország esetében, melyet újból növekedés követ a mutatók értékében. Az aggregálási szint miatt azonban felléphetnek torzító hatások, mivel minden terméket együtt kezel a mutató. A Grubel-Lloyd mutató alkalmas, hogy megállapítsuk az ágazaton belüli kereskedelem fokát, azonban szintjéről és arányáról nem kapunk pontos információt. A 3. táblázatban bemutatásra kerülnek a Greenaway-Hine-Miler-, Fontagné-Freudenberg-, és Nilsson-

mutatók, melyek alapján már pontosabb megállapításokat tehetünk az ágazaton belüli kereskedelem jellegére.

**3. táblázat: EU27 és Japán között járműkereskedelem GHM, FF, és N mutatói
(éves átlag adatok alapján)**

Ország	GHM _H	GHM _V	FF _H	FF _V	N _H *	N _V *
Ausztria	-	0,373	-	0,255	-	53,83
Belgium	-	0,130	-	0,364	-	111,34
Bulgária	-	-	-	-	-	0,01
Ciprus	-	-	-	-	-	-
Csehország	-	0,401	-	0,728	-	23,15
Németország	-	0,289	-	0,642	-	365,98
Dánia	-	0,106	-	0,430	-	2,46
Észtország	-	0,001	-	0,000	-	0,01
Spanyolország	-	0,120	-	0,189	-	50,75
Finnország	-	0,012	-	0,028	-	0,47
Franciaország	-	0,286	-	0,795	-	244,01
Egyesült Királyság	-	0,354	-	0,932	-	311,87
Görögország	-	0,002	-	0,000	-	0,25
Magyarország	-	0,203	-	0,896	-	17,22
Írország	-	0,006	-	0,003	-	0,44
Olaszország	-	0,357	-	1,000	-	166,65
Litvánia	-	0,004	-	0,007	-	0,02
Luxembourg	-	0,023	-	0,070	-	0,00
Lettország	-	0,000	-	0,000	-	0,00
Málta	-	0,000	-	0,000	-	-
Hollandia	-	0,157	-	0,200	-	57,57
Lengyelország	0,272	0,095	0,378	0,165	101,173	18,63
Portugália	-	0,036	-	0,041	-	1,48
Románia	0,067	0,001	0,276	0,003	4,736	0,02
Svédország	-	0,323	-	0,940	-	78,19
Szlovénia	-	0,241	-	0,389	-	1,76
Szlovákia	-	0,112	-	0,273	-	7,07

* N_H, N_V indexek 100 millió euróban

Forrás: Eurostat adatai alapján saját számítás

Az autópárhazban viszonylag sok termelő sok hasonló, de mégis eltérő egymással versengő, helyettesítő viszonyban álló terméket állít elő. A mutatók alapján az EU27 és Japán közötti járműkereskedelem vertikális differenciált termékekkel bonyolódott le. Horizontális jellegű kereskedelemmel csak néhány ország esetében találkozhatunk. Azonban ahogy a Grubel-Llyod-index esetében is láthattuk, van néhány ország ahol a kereskedelemáram nem éri el a 10%-ot, így itt egyirányú a kereskedelem. A legmegbízhatóbbnak tartott N-index alapján a legnagyobb vertikális ágazaton belül kereskedelem Németországgal, az Egyesült Királysággal, Franciaországgal, és Olaszországgal bonyolódott le. Ezen országok tekintetében a másik két mutató is magas. Egyszerűen belátható az autópárhaz termékek vertikális jellege. Gondoljunk csak a különböző extrákkal felszerelt autókra, vagy a luxusautók esetére. Különböző piacokra szánt autókban is nagy különbségeket tapasztalhatunk, pl. szegény országokban

alacsonyabb árfekvésű (minőségű, felszereltségű) autók kerülnek értékesítésre. Országonként ez tükrözheti a jövedelmi preferenciákat is.

Általánosságban is találunk egy gyártó palettáján olcsó kisautókat, és luxusautókat is. A japán járművek átlagárainak vizsgálata során megállapítottam, hogy az EU27 átlagáraihoz viszonyítva alacsonyabbak voltak. Valószínűleg Japán több kisebb értékű kis teljesítményű autót exportál az európai piacra, míg Japánban az európai luxusautókra van nagyobb kereslet (pl. BMW, Mercedes-Benz). Japán részéről, mivel fontos piacot jelent az európai térség, a kereskedelem szoros versenyjellegű, azonban mivel az európai gyártók jelenléte nem jelentős Japán piacain az ottani fogyasztók szempontjából egyfajta kiegészítő jellegű a kereskedelem.

Fontos tényező az autóipar kapcsán az adott technológiai szint, mivel a hatékonyabb technológiával olcsóbban lehet előállítani és a kutatás-fejlesztés megléte is kulctényező, hiszen a fogyasztók preferenciáinak megfelelő termékváltozatok jönnek létre és ez növelheti a termékváltozatok árkülönbségeit is. Az autógyártó cégek a piac közelébe szerveződése pedig költségcsökkentő hatásokat indukál, ugyanakkor kiegészítője is az ágazaton belüli kereskedelemnek.

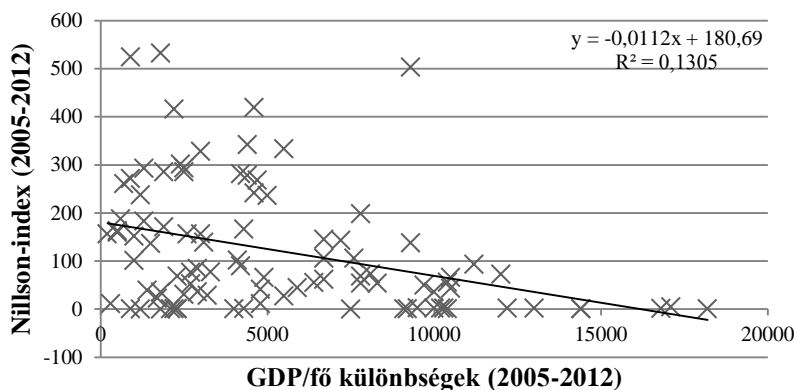
A globális értékláncok jelenléte ösztönzi a vertikális ágazaton belüli kereskedelmet, mivel a gyártó cégek jelenléte egyre több piacon nagyobb külkereskedelemre ösztönzik a beszállítókat, esetleg a nagyobb vállalatok szintén csatlakoznak a közvetlen tőkeberuházásokhoz. Az autóiparra különösen jellemző a vállalaton belüli (intra-firm trade) kereskedelem (pl. beszállító-gyártó, nyersanyagkitermelő-beszállító között), amely ösztönzi a vertikális működő tőkeberuházásokat, és így kereskedelmet. Yushi és szerzőtársai (2008) megállapították, hogy különösen jellemző Japán és az Egyesült Királyság, Németország, Franciaország, Svédország, és Olaszország között az intra-firm jellegű kereskedelem.

A vertikális autóipari kereskedelmet az Európai Unió átlag GDP-jének segítségével felbonthatjuk két részre – feltételezve azt, hogy ez tükrözi a fogyasztó preferenciákat is – alacsony illetve magas minőségű vertikális ágazaton belüli kereskedelemre.

- Magas minőségű vertikális kereskedelem: ide azok az országok tartoznak, ahol az éves GDP rendre meghaladta az EU27 átlagát, ezek az országok Ausztria, Belgium, Németország, Dánia, Spanyolország, Finnország, Franciaország, Egyesült Királyság, Írország, Olaszország, Hollandia, Svédország. Ha a mutatókat megvizsgáljuk megállapítható az is, hogy ezekkel az országokkal a kereskedelem, és így az autóipar ágazaton belüli kereskedelem mérete nagy, tehát nagy befolyásoló tényező az országok hasonlósága. Ezek az országok általában nagy piaccal rendelkeznek, és az FDI áramlások is jelentősek.
- Alacsony minőségű vertikális kereskedelem: ide azok az országok tartoznak, melyek egy főre jutó jövedelme az EU27 átlaga alatt helyezkedik el, azonban a kereskedelmi kapcsolatok megvannak Japánnal, és a mutatók is ágazaton belüli kereskedelmet jeleznek. Ilyen országok: Csehország, Magyarország, Lengyelország, Portugália, Románia, Szlovénia, Szlovákia. Ezekben az országokban a rendszerváltozás miatt is, dinamikusan nőtt az ágazaton belüli kereskedelem és az FDI áramlások mértéke. (Yushi és szerzőtársai 2008)
- Egyirányú kereskedelmi kapcsolatok: Ezek az országok rendre az EU27 átlag egy főre jutó jövedelme alatt helyezkednek el, és kereskedelemáramuk nem haladja meg a 10%-ot, általában az exportjuk 5%-át sem teszi ki a Japánból

importált járműveknek, alkatrészeknek. Ide tartozik: Bulgária, Ciprus, Észtország, Görögország, Málta, Litvánia, Lettország, Luxembourg. Ezen országok esetében magyarázó tényező lehet az autóiipar hiánya, a piacnagyság mérete (mint pl. Luxembourg), és a kereslet nagyban eltérő szerkezete.

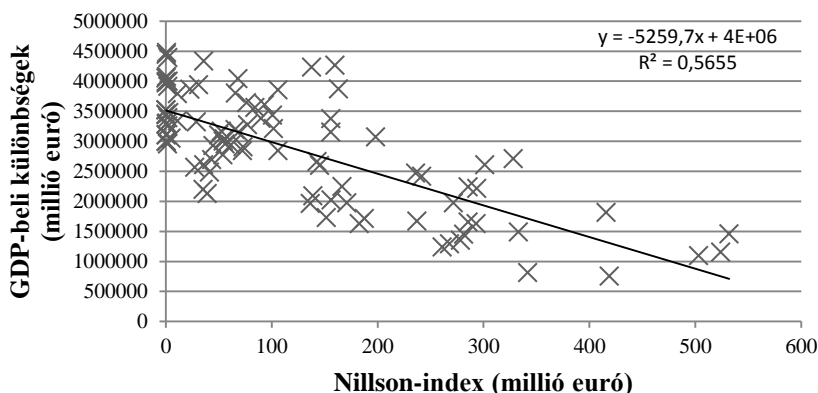
A vertikális ágazaton belüli kereskedelem szintjét mutató Nillson-index alapján megvizsgáltuk, hogy mit mutat az ágazaton belüli kereskedelem az adatok tükrében. Az évről évre számított értékekkel dolgoztunk, így viszonylag nagy adathalmaz állt rendelkezésre. Az ágazaton belüli kereskedelmet meghatározó tényezők közül azokat vettük figyelembe, amelyeket gyakran használtak empirikus modellekben is. Külön került vizsgálatra a elkülönített két csoport, a magas és alacsony minőségű vertikális ágazaton belüli kereskedelem. Az 1. ábrán az ágazaton belüli kereskedelem és az egy főre jutó jövedelem különbségek szerinti összefüggést láthatjuk.

1. ábra: Magas minőségű” vertikális ágazaton belüli kereskedelem és az egy főre jutó GDP kapcsolata

Forrás: Eurostat adatai alapján saját számítás, szerkesztés

Lineáris kapcsolatot fedezhetünk fel az egy főre jutó GDP és az ágazaton belüli kereskedelem szintjét mutató Nillson-index között, azonban a kapcsolat szorossága nem túl jó. A GDP közti különbségek természetesen Japán és az EU27 közti különbségeket jelentik. Megállapíthatjuk, minél nagyobb az egy főre jutó GDP-beli különbség, annál kisebb az ágazaton belüli kereskedelem mértéke. Tehát elvileg, ha országok közötti egy főre jutó jövedelembeli különbségek csekélyek, nagyobb valószínűséggel alakul ki vertikális ágazaton belüli kereskedelem. A 2. ábrán a GDP közti különbségek, és a Nillson-index közötti kapcsolatot láthatjuk.

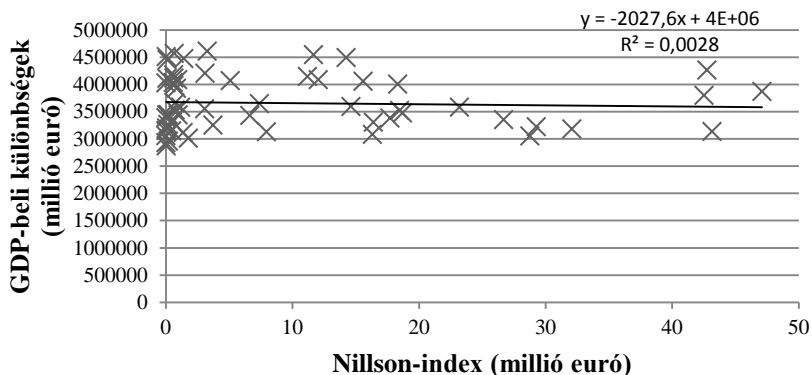

2. ábra: GDP közti különbségek és a „magas minőségű” vertikális ágazaton belüli kereskedelem közti kapcsolat

Forrás: Eurostat adatai alapján saját számítás, szerkesztés

Negatív kapcsolat a GDP és az ágazaton belüli kereskedelmet mutató Nillson-index között, minél kisebb a piac nagysága közötti különbség (melyet Japán és az EU27 országainak GDP-je közti különbsége reprezentál) annál nagyobb az ágazaton belüli kereskedelem mértéke. Tehát nagyobb mértékű az ágazaton belüli kereskedelem a nagy GDP-vel rendelkező országok között.

A 3. ábrán az országok közötti GDP különbségek és az alacsony minőségű ágazaton belüli kereskedelem kapcsolatát láthatjuk.

3. ábra: GDP közti különbségek és az „alacsony minőségű” vertikális ágazaton belüli kereskedelem kapcsolata

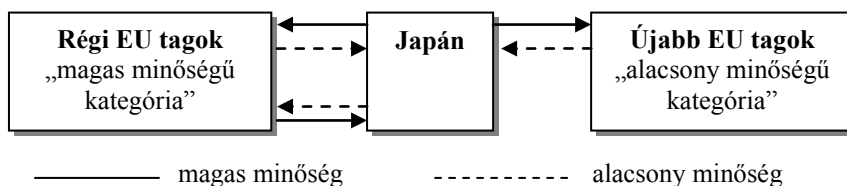
Forrás: Eurostat adatai alapján saját számítás, szerkesztés

Látható, hogy egyértelmű kapcsolatot már nem találunk a GDP közti különbségek és Nillson-index között, mint a nagy kereskedelmi forgalmat lebonyolító előző ország

csoport között. Tehát ezen országok esetében valami más jelenség mentén alakul ki a vertikális ágazaton belüli kereskedelem jelensége.

Következtetések

A vizsgált időszakban az összes kereskedelem mintegy 10%-a zajlott ágazaton belüli keretek között. Eredményeink alapján megállapíthatjuk, hogy meghatározó tényező az egy főre jutó jövedelem, és a GDP nagysága az autóiipari ágazaton belüli kereskedelem esetében. Azoknál az országoknál, ahol az egy főre jutó jövedelembeli, és GDP-beli különbségek kicsit voltak (régi EU tagok) nagyobb ágazaton belüli kereskedelmet láthatunk, különösen a magas minőségű vertikális ágazaton belüli kereskedelem esetében. Az alacsony minőségi kategóriába sorolt kereskedelemmel rendelkező országok esetében valószínűleg más okok állnak a háttérben. Japánból viszonylag nagy számban importálnak járműveket, és az alkatrész kereskedelem is jelentős, illetve jelen vannak a japán tulajdonú összeszerelő üzemek is (pl. Magyarország, Lengyelország, Portugália, Csehország). Ugyanakkor a helyben működő európai gyártók Japánba exportálnak járműveket, alkatrészeket. Ebből arra lehet következtetni, hogy kihasználva az európai szinten alacsony béreket, inkább egyfajta elosztó szerepet játszanak ezek az országok a térségben, mivel a jelen lévő összeszerelő üzemek leginkább export piacokra értékesítenek, a helyi piacok nagyságának korlátozottsága miatt. Összefoglalva a 4. ábra bemutatja az EU27 és Japán kereskedelmének természetét.

4. ábra: EU 27 és Japán járműkereskedelme

Forrás: Yushi Y. (2008) alapján saját szerkesztés

Tehát a vertikális ágazaton belüli kereskedelem nagy része multinacionális cégek által bonyolódott le a nemzetközi munkamegosztás kontextusában. A hatékonyság növelő, költségcsökkentő, exportorientált FDI áramlások, mind Japánból az Európai Unióba, és az Európai Unión belül gyors ütemben nőttek az elmúlt évtizedben. (Fukao 2003) Az ágazaton belüli kereskedelem kiegészítője ez esetben a vertikális működő tőke beruházások léte az alacsony minőségi kategóriába sorolt országokban..

Hivatkozott források

- [1.] Erdey L. (2005): Modern világgazdasági áramlások – Mexikó külgazdasági stratégiájának hatása a gazdaságfejlődésre. Doktori értekezés, Debreceni Egyetem Közgazdaságtudományi Doktori Iskola
- [2.] Falvey, R. – Kierzkowski, H. (1987): Product Quality, Intra Industry Trade and (Im)Perfect Competition. Oxford University Press, 143-161

- [3.] Fertő I. –Hubbard, L.J. (2001): A mezőgazdasági termékek ágazaton belüli kereskedelme Magyarország és az Európai Unió között. Közgazdasági Szemle, XLVIII. évf., 2001. szeptember (766–778. o.)
- [4.] Fertő I. – Hubbard, L.J. (2003): A vertikálisan és horizontálisan differenciált mezőgazdasági termékek ágazaton belüli kereskedelme Magyarország és az Európai Unió között. Közgazdasági Szemle, L. évf., 2003. február (152–163. o.)
- [5.] Flam, H. – Helpman, E. (1987): Vertical Product Differentiation and North – South Trade. American Economic Review, 77. évf. 5.sz, december, 810-822
- [6.] Jámbor A. (2010): Horizontálisan és vertikálisan differenciált ágazaton belüli kereskedelem mezőgazdasági termékek esetén. Statisztikai Szemle 88. évfolyam, 2. szám
- [7.] Krugman, P. (1987): Scale economies, product differentiation, and the pattern of trade. The American Economic Review (1980) Vol. 70, No. 5, 950-959
- [8.] Lancaster, K. J. (1980): Intra Industry Trade Under Perfect Monopolistic Competition. Journal of International Economics, 10. évf., 2. sz., május, 151-175
- [9.] Ricardo, D. (1817): A politikai gazdaságtan és az adózás alapelvei. Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1991
- [10.] Kyoji, F. – Hikari, I. – Keiko, I. (2003): Vertical intra-industry trade and foreign direct investment in East Asia. Journal of Japanese International Economics 17 (2003) 468–506
- [11.] Yoshida, Y – Leitao, N.C. – Faustino, H. (2008): Intra-Industry Trade between Japan and European Countries: a Closer Look at the Quality Gap in VIIT

Szerzők

Szabó Zsolt

BSc hallgató

Károly Róbert Főiskola

sz.zsolti09@gmail.com

Dr. Bozsik Norbert

főiskolai tanár

Károly Róbert Főiskola

Közgazdasági, Módszertani és Informatikai Intézet

nbozsik@karolyrobert.hu

A DIPLOMÁS PÁLYAKÖVETÉS ÉS AZ INTEGRÁLT VÁLLALATIRÁNYÍTÁSI RENDSZEREK ELTERJEDTSÉGÉNEK ÖSSZEFÜGGÉSEI

ZÖRÖG ZOLTÁN
SZÜCS CSABA

Összefoglalás

Egyre gyorsuló ütemben fejlődő korunkban mindinkább előtérbe kerül az információ, mint a gazdasági szervezetek erőforrása. Az információ előállítás, továbbítás és felhasználás egyre fontosabb szerepet kap, melyhez az informatika és az információs rendszerek fejlődése is nagymértékben hozzájárul. A gazdasági életben azok a vállalatok kerülnek előnyös helyzetbe, amelyek minél gyorsabban jutnak a döntésekhez szükséges legfontosabb információkhoz. Napjainkban az elektronikus adatfeldolgozás elterjedésével nem az információk megszerzése jelenti a legfőbb problémát – ezek ugyanis megtalálhatók a legkülönbözőbb adatbázisokban, adattárházakban belső-, illetve külső információként – hanem azoknak az információknak az előállítása, amelyekre az adott szituációban szükség van egy döntés meghozatalához.

Fontosnak tartjuk, hogy *a felsőoktatási intézmények felkészítsék hallgatóikat a munkaerő-piaci elvárásokra* a vállalatirányítási rendszerek használatára vonatkozóan. Tanulmányunk elkészítésének célja annak bemutatása, hogy *a diplomások milyen eséllyel helyezkednek el* olyan vállalatnál, ahol *integrált vállalatirányítási rendszer használatát várják el tőlük*.

Kulcsszavak: *információ menedzsment, vállalati információs rendszerek, integrált információs rendszerek, diplomás pályakövetés.*

JEL: M41

The correlations between graduate supervision and the spread of integrated enterprise resource planning systems

Abstract

Information as a resource for economic organisations is coming to the foreground to a greater extent nowadays in our era of rapid development. Producing, conveying and using information are playing a greater role mainly due to IT and information system developments. The companies that are able to acquire information that is necessary for decision making in the quickest possible way find themselves in a more advantaged position in economic life. These days as a result of the widespread electronic data processing it is not information acquisition that means a problem as information can be found in different databases, places for storage in the form of both external and internal information. Rather, producing information that is of vital importance in a given situation to make a well-grounded decision is problematic.

In our view it is essential that *the institutions of higher education prepare their students for the expectations of the labour market* regarding the use of enterprise resource planning systems. The objective of our present paper is to present *the chances of the graduates in finding a job at a company where managing integrated enterprise resource planning systems is expected*.

Keywords: *information management, enterprise information system, integrated information system, career tracking of graduates of higher education,*

Bevezetés

Az elmúlt évtizedek során az adatok kezelése és a vállalaton belüli kommunikáció jelentősen átalakult. Eleinte csak néhány számítógép került beszerzésre a vállalatoknál, ezért a szervezeti egységek külön-külön építették ki a vállalati adminisztráció területeit lefedő alkalmazásokat, így úgynevezett szigetmegoldások jöttek létre. Mivel ezek nem egymással együttműködő egységes rendszert képeztek, ezért adatbázisaik szinkronizálása nagyon nehézkesnek bizonyult. Egyazon gazdasági esemény többszöri rögzítéséből adódó hibák miatt sokszor téves adatokat tartalmazó jelentések kerültek a vezetők asztalára és a használt alkalmazások működése hosszú távon rendkívül költségesnek volt mondható. Később a számítógép-hálózatok fejlődése és széleskörű elterjedése megteremtette az elektronikus adat továbbítás és integrált adatkezelés alapjait.

Az említett szigetszerű megoldások hátrányainak kiküszöbölésére egyre több vállalat vezetése döntött az integrált vállalatirányítási rendszer bevezetése mellett. A rendszerek elterjedésében nagy szerepe volt annak is, hogy egyre több multinacionális vállalat helyezte telephelyét, raktárát, üzemét Magyarországra és hozta magával a külföldön már jól bevált információ technológiai megoldásokat. A bevezetett rendszerek jól áttekinthető, egymással együttműködő alrendszerekből álltak, modularitásuk lehetővé tette nem csak a bevezetés fokozatosságát – amely már önmagában sem hátrány, ismerve a rendszerek árát, üzemeltetési költségeit –, hanem e tulajdonság birtokában lehetőség nyílt arra, hogy a teljes vállalati struktúrát lefedjék egyetlen szoftver alkalmazásával.

A téma aktualitását abban látjuk, hogy az elmúlt évek során – hanem is rohamosan, de mégiscsak érzékelhető iramban – növekedett azoknak a vállalatoknak a száma, amelyek kihasználják az informatika nyújtotta lehetőségeket, és integrált vállalatirányítási rendszer használata mellett döntöttek.

Irodalmi áttekintés

Az áttanulmányozott irodalom szerzői egyetértenek abban, hogy az információ - hasonlóan a tőkéhez, vagy a munkaerőhöz - napjainkra erőforrássá nőtte ki magát. Az információ-menedzsment nem csak a menedzsment információs rendszerek tudománya, nem csak a végfelhasználói szoftverek létrehozásának technikája, nem csak számítástechnika és nem csak rendszerszervezés, hanem mindezek együttese. Esetleg valamivel több is ezeknél: szemléletmód, gazdálkodási technika azoknak a közgazdászoknak, rendszerszervezőknek, mérnököknek a számára, akiknek célja az információs erőforrások olcsóbb használata, a vállalati információs vagyoni jobb kihasználása (Dobay, 2003; Katonáné – Csomós, 2010).

Kapronczai (2007) megfogalmazásában az információ célorientált funkcionális tudást jelent, amely a döntések előkészítését és végrehajtását szolgálja.

Hágen (2009) kutatásának eredményeként felhívja a figyelmet arra, hogy a vállalkozások hatékony működésének fenntartásához elengedhetetlen az új eljárások, módszerek adaptációja, nyitottnak kell lenni az új innovatív rendszerek iránt, és ezeket meg kell próbálni beépíteni a döntéshozatal mechanizmusába. Mindehhez nagy segítséget nyújthatnak az integrált vállalatirányítási rendszerek, mint ahogyan ezt Herdon – Rózsa (2011) is megállapítja. Kihangsúlyozzák, hogy a rendszerek keretét nyújtanak az információk gyűjtéséhez, feldolgozásához és továbbításához, kiszolgálva a termelési, szolgáltatási, irányítási feladatokat.

Az integráció az információs folyamatok optimális szervezését (Polzer, 1996), a vállalaton belüli és a vállalathoz kapcsolódó, de azon kívüli folyamatok integrációját, koordinációját is jelenti (Hetyei, 2009). Ennek eredményeként egyrészt horizontálisan biztosítanak információt valamennyi szervezeti egység, másrészt vertikálisan valamennyi vezetői szint számára. Berde et al. (2003) fontos vezetői tevékenységként tüntetik fel a kommunikációt, a tervezést, a döntést, a szervezést és az ellenőrzést mellett az információk begyűjtését, felhasználását, amelyek birtokában, a gyakorlatban az elegendően jó, vagyis a kielégítő döntési változatok megvalósítására törekednek.

A szervezet és az információs rendszer kölcsönhatásban áll egymással, mindkettő befolyással van a másik működésére. (Laudon, 1993) Liebner (2006) szerint megszűnni látszanak a határok a hagyományos szervezeti egységek, osztályok közti kommunikációban. Véleményem szerint az ERP rendszerek a moduláris felépítésük miatt ugyan képesek lefedni a teljes vállalati struktúrát, viszont ezt nem használja ki minden integrált rendszert használó vállalat.

Az ERP rendszerek jelentős segítséget nyújtanak a vezetőknek a vállalat működésének nyomon követésére a különböző funkcionális területről származó összesített adatokon keresztül, valamint azzal, hogy lehetővé teszik a betekintést az összesítések mögé. (Kaplan-Norton, 2005).

Más megközelítésben az ERP rendszerek használatának eredményét Hayes et al. (2001), Hunton (2003) és Herdon et al. (2006) foglalta össze, amely szerint a tőkepiacon értékesebbek azok a cégek, amelyek integrált rendszert használnak. Ezen kívül a pénzügyi elemzők nagymértékben növelték annak a vállalatnak a nyereség-előrejelzését, amely bejelentette az integrált rendszer használatát.

A kutatás módszerei és eszközei

A kutatás sikerességét alapvető módon befolyásolja a helyesen megválasztott módszer. Ennek megfelelően mindamelllett, hogy a szekunder kutatást a szakirodalomban javasolt útmutatás alapján végeztem, kiemelt figyelmet fordítottam arra, hogy az eredmények kiértékelése a legmegfelelőbb statisztikai módszerek alkalmazásával történjen. Munkánk során figyelembe vettük azokat az elméleti elemeket, amelyek illeszkedtek a kutatásunkhoz és valószínűsíthető volt a sikeres alkalmazásuk.

A szekunderkutatás, mint módszer

Szekunderkutatás keretében a Központi Statisztikai Hivatal adatbázisait használtuk fel az integrált vállalatirányítási rendszerek elterjedtségének vizsgálatakor. Az Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. országos diplomás pályakövető rendszer adatai szolgáltak a felsőfokú végzettségük elhelyezkedésével kapcsolatos következtetések alapjául. A 2011-es kérdőíves felmérés során a 2010-ben hagyományos egyetemi, főiskolai, osztatlan és alap-, valamint mesterképzés végzettjei töltötték ki a kérdőívet. Az adatfelvétel eredményeként létrejött adatbázis elemszáma: 11829 fő, az átlagos válaszadási ráta eszerint 20,29%.

Az online megkeresésre beérkezett válaszokat a felsőoktatási intézmények gyűjtötték és az ezekből összeálló intézményi adatbázisokat az Educatio Nonprofit Kft. egyesítette, tisztította és súlyozta.

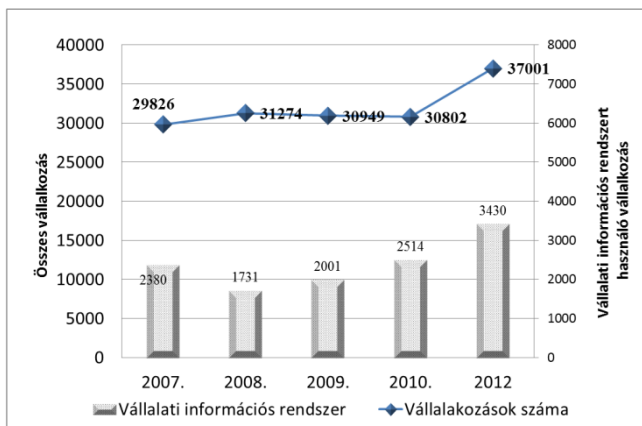
A súlyozás alapját a teljes mintakeret nem, intézmény és képzési terület szerinti megoszlása képezte. Mivel a mintakeretben nem szerepeltek a BGF és a Szegedi Tudományegyetem diplomásai, az e két intézményben végzetteket létszamarányosan, és

a súlyozási szempontok szerint megoszlásának megfelelően vettük figyelembe. Több szempontú cellasúlyozás került alkalmazásra. A súlyváltozó háromdimenziós: a nem (2 kategória), a képzési terület (10 kategória) és az intézmény (24 kategória) szerint összesen elméletileg 480, a valóságban (mivel nincs oktatás minden intézményben minden képzési területen) 244 cellát tartalmaz. A cellasúlyozás lényegesen megbízhatóbb eljárás, mint a peremsúlyozás, mert az utóbbi révén a súlyozáshoz használt „peremváltozók” közel függetlenek lesznek egymástól, így minden intézményben minden képzési területen pontosan annyi férfi és nő szerepel a mintában, mint a valóságban. A képzési területeken belüli reprezentativitást biztosító súlyváltozó értéke 0,2 és 7,1 között alakul, átlaga 1, szórása 0,509.

Vizsgálati eredmények és azok értékelése

Magyarországon folyamatosan növekszik azoknak a vállalatoknak a száma, amelyek egy integrált rendszer segítségével kísérik meg piaci pozíciójukat megtartani, vagy azt megerősíteni. Ennek megfelelően a felsőoktatásból a munkaerőpiacra kerülő pályakezdekők egyre nagyobb eséllyel nyújtják be jelentkezésüket olyan vállalathoz, ahol szükség lehet azokra az ismeretekre, amelyet a felsőoktatásban eltöltött évek alatt megszereztek az információ menedzsment területén. Az 1. ábra szemlélteti a vállalatirányítási rendszereket használó cégek számát, amely 2008 és 2012 között folyamatosan növekvő tendenciájú.

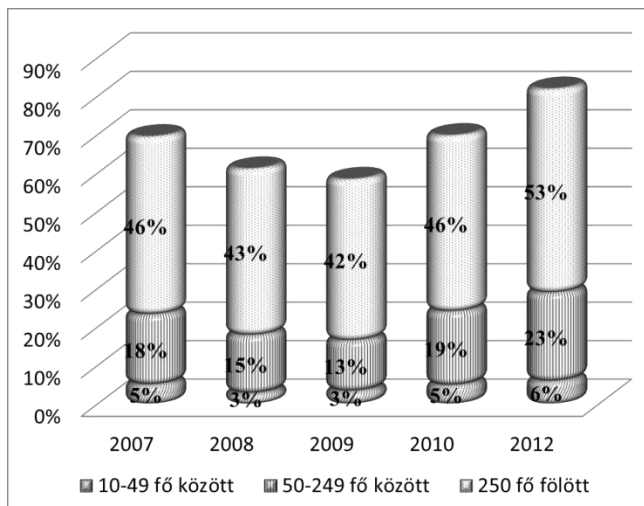
Az ábra tanúsága szerint ez aránynövekedést is jelent, hiszen a vállalatok száma ezzel szemben jórészt stagnáló tendenciát mutat. Az integrált rendszert használó vállalatok számának növekedése ugyan nem robbanásszerű, viszont az ERP rendszert 2010-ben bevezető vállalatok száma majdnem kétszerese a 2009-es évbéli értéknek. Ugyanez a duplázódás megfigyelhető a 2010 és 2012 évek eredményeinél is. Mindenképpen figyelembe kell venni, hogy összességében 2012-ben 9% volt Magyarországon az ERP rendszert használó vállalatok aránya.

1. ábra: Az integrált vállalatirányítási rendszert használó vállalatok száma Magyarországon

Forrás: Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

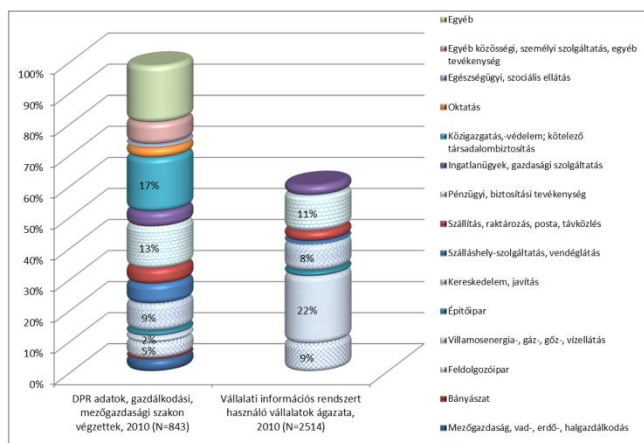
Ha a 2. ábrán bemutatott adatok alapján a vállalati méretkategória szerint vizsgáljuk a vállalatirányítási rendszert használó vállalatok megoszlását, azonos irányú változás figyelhető meg, mint az 1. ábrán.

2. ábra: Az ERP-t használó vállalatok az összes vállalat százalékában Magyarországon
 Forrás: Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Látható, hogy a 2007-2010 közötti években a magyarországi nagyvállalatok közel fele helyez nagy hangsúlyt a vállalaton belüli gyors, folyamatos, pontos információáramlásra. A közepes méretű vállalatok esetében a 2010-es megoszlás meghaladja a 2007-es értéket, az előző évihez viszonyítva pedig jelentős növekedés tapasztalható, ami tovább tart, hiszen 2012-re már szinte minden negyedik közepes méretű vállalat döntött az integrált rendszer bevezetése mellett.

A későbbi vizsgálatok szempontjából fontosnak tartottuk elemezni, hogy a vállalatirányítási rendszert használó vállalatok milyen ágazatban, milyen fő tevékenységgel működnek, illetve ezekbe az ágazatokba milyen arányban helyezkednek el diplomások. (3. ábra)

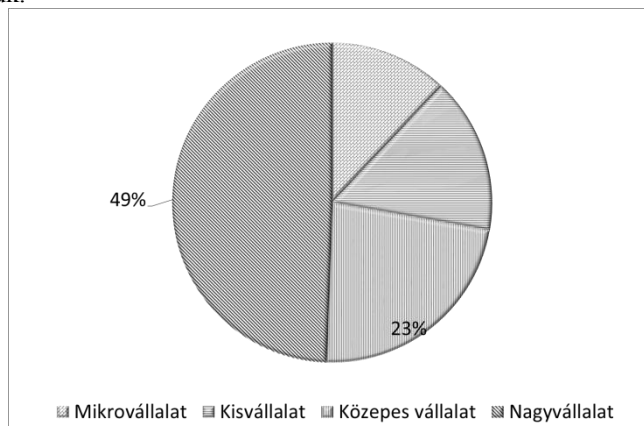

3. ábra: Az ERP-t használó vállalatok ágazati megoszlása és gazdálkodási szakokon végzett diplomások ágazatonkénti munkahelye
 Forrás: KSH és diplomás pályakövető rendszer adatai alapján saját szerkesztés

Jóllehet az ágazati besorolások megnevezése a felhasznált két adatbázisban (KSH adatbázis és a DPR adatbázis) nem egyezik meg teljes mértékben, a 3. Ábra alapján ennek ellenére megállapítjuk, hogy az integrált rendszert használó vállalatok fele négy ágazatban tevékenykedik.

Ezekben az ágazatokban a diplomások mintegy harmada (32%) helyezkedik el. Ilyen arány mellett jelentős létszámú diplomás fiatalot érintő kérdés, hogy mit vár el a munkaadó a frissen végzett munkaerőtől a vállalat minél eredményesebb, hatékonyabb, gazdaságosabb működtetése érdekében.

Ha diplomások munkahelyét a vállalat mérete alapján vizsgáljuk, a 4. ábrán látható eredményt kapjuk.

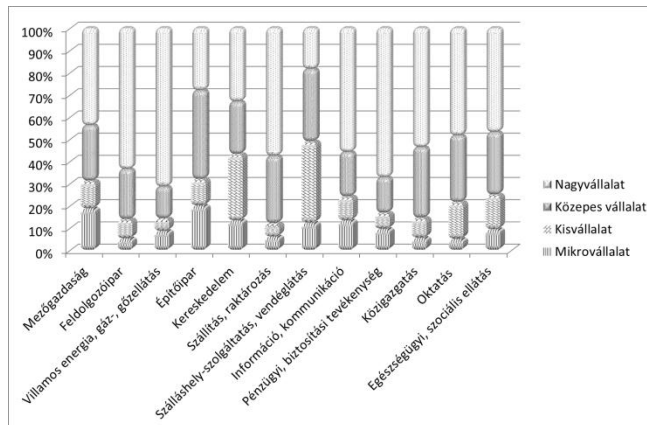

4. ábra: Gazdálkodási szakokon végzett diplomások elhelyezkedési aránya a vállalati méretkategória alapján 2012-ben

Forrás: KSH és diplomás pályakövető rendszer adatai alapján saját szerkesztés

A diplomások jóval több, mint fele helyezkedik el közepes- és nagyvállalatnál. Nagyvállalatok esetében minden másodikban alkalmaznak integrált vállalatirányítási rendszert, közepes méretű vállalatoknál pedig szinte minden ötödikben. Amennyiben ágazatonként és méretkategóriánként vizsgáljuk a hallgatók munkahelyeit (5. ábra), azokban az ágazatokban, ahol elterjedt az integrált rendszerek használata (feldolgozóipar, energiaipar, kereskedelem, pénzügyi szolgáltatás), a hallgatók legalább fele közép- és nagyvállalatoknál helyezkedik el.

Összességében látható, hogy a diplomás pályakövetési rendszer által biztosított adatok jó lehetőséget nyújtanak a rendszerváltás óta rohamosan fejlődő magyar gazdasági felsőoktatás által munkaerőpiacra bocsátott hallgatók további életútjának vizsgálatára. Ezek alapján megállapítottuk, hogy a munkaerőpiacra kerülő diplomások majdnem harmada energetikai, kereskedelmi, feldolgozóipari, pénzügyi tevékenységet végző, elsősorban nagy-, illetve közép méretű vállalatnál helyezkedik el, ahol munkájukat egy integrált vállalati információs rendszer segíti.

5. ábra: A 2012-ben gazdaságtudományi képzési területen végzett hallgatók munkahelyének méretkategória és ágazat szerinti megoszlása

Forrás: Diplomás Pályakövető Rendszer adatai alapján saját szerkesztés

Következtetések, javaslatok

Magyarországon egyre inkább növekszik azoknak a vállalatoknak a száma, amelyek integrált vállalatirányítási rendszert használnak. Ennek egyik oka, hogy egyre több cég jut el a vállalati folyamatok bonyolultságának arra a szintjére, hogy más módon nem tudja nyomon követni azokat, valamint folyamatos információra van szüksége a vállalat állapotáról. Másik ok, hogy a rendszerszállítók is új piaci szegmensként fedezték fel a kis- és közép vállalatokban rejlő lehetőséget, miután a nagyvállalatoknak a fele már rendelkezik integrált rendszerrel. *Ahogyán növekszik az integrált rendszert használó cégek száma, ezzel együtt növekszik az esélye, hogy a felsőoktatásból a munkaerőpiacra kerülő hallgatók olyan közép-, vagy nagyvállalatnál kapnak lehetőséget, ahol fontos követelményként merül fel a vállalatirányítási rendszer használatával kapcsolatos képesség.*

A diplomás pályakövetési adatok azt igazolják, hogy a hallgatók *olyan vállalatnál helyezkednek el, ahol a méret, vagy az ágazati besorolás alapján szükségük lehet a vállalatirányítási rendszerek használatához kapcsolódó készségeikre.* Ennek megfelelően a gazdálkodási szakkal rendelkező felsőoktatási intézményeknek *figyelmet kell fordítani ezen készségek fejlesztésére.* Ennek egyik lehetősége, ha a vállalati irányítási rendszerek oktatása során az alapismereteket, az információ menedzsmenthez szorosan kapcsolódó tárgyak keretében sajátítják el. További készségeket pedig – a rögzített adatokból előállított listák, jelentések elkészítésével, elemzésével – egyéb tárgyak keretében (logisztika, vállalati gazdaságtan, marketing, e-business stb.) egy gazdasági szituációt leíró esettanulmány feldolgozásával.

Az oktatási modell (6. ábra) segítségével a hallgatók egy modern, számos vállalat által használt vállalati információs rendszer működését ismerhetik meg.

6. ábra: Az oktatási modell felépítései

Forrás: Forrás: saját szerkesztés

A működés megismerése mellett napjaink nagyon fontos erőforrásával – az információval – tanulnak meg gazdálkodni, megismerik a gazdasági folyamatokat, azok fázisait. Az összeállított adatbázis, oktatási anyag elősegíti a rendszer- és folyamatszemplétű gondolkodásmód kialakulását, valamint a modell segítségével a pályakezdő hallgató kompetenciái közelednek a munkaerőpiac által elvártakhoz.

Hivatkozott források

- [1.] Berde Cs. – Dajnoki K. – Dienesné K.E. – Gályász J. – Juhász Cs. – Szabados Gy. (2003): Vezetélméleti ismeretek, Debrecen, Campus Kiadó, 167 o.
- [2.] Dobay P. (2003): Vállalati információmenedzsment, Budapest, Nemzeti tankönyvkiadó, 312 o.
- [3.] Hágen I. Zs. – Kondorosi F- né (2009): Üzleti tervezés, Debrecen, Controll 2003 KFT. 110 o.
- [4.] Hayes D.C. – Hunton J. E. – Reck J.L. (2001): Market reaction to ERP implementation announcements, Journal of Information Systems 15(1), 3–18. o.
- [5.] Herdon M. – Füzesi I. – Rózsa T. (2006): ERP rendszerek szektor specifikus funkcionális követelményei az élelmiszer láncban, Kaposvár, Acta Agraria Kaposvariensis, 223-231 o.
- [6.] Herdon M. – Rózsa T. (2011): Információs rendszerek az agrárgazdaságban, Budapest, Szaktudás Kiadó Ház Rt., 242 o.
- [7.] Heteyi J. (szerk.) (2009): ERP rendszerek Magyarországon a 21. Században, Budapest, Computerbooks, 720 o.
- [8.] Hunton J. E. – Lippincott B. –Reck J.L.: (2003): Enterprise resource planning systems: Comparing firm performance of adopters and nonadopters. International Journal of Accounting Information Systems 4, 165-184. o.
- [9.] Kaplan R.S. – Norton D.P. (2005): Balanced Scorecard: Measures That Drive Performance (HBR Classic), Harvard Business Manager, (7), 16-23. o.
- [10.] Kapronczai I. (2007): Információs rendszerek a közös agrárpolitika szolgálatában, Budapest, Szaktudás Kiadó Ház, 151 o.
- [11.] Katonáné Erdélyi E. – Csomós T. (2010): Az Exact és az Abas integrált vállalatirányítási rendszerek oktatásának gyakorlati tapasztalatai. XII.

Nemzetközi Tudományos Napok, Konferencia helye, ideje: Gyöngyös, Magyarország, 2010.03.25-2010.03.26. Gyöngyös: Károly Róbert Főiskola, 170-175. o.

- [12.] Laudon, K.C. – Laudon, J.P. (1993): Business Information Systems: A Problem Solving Approach, Dryden Press, International Edition, 616 o.
- [13.] Liebner A. (szerk.) (2006): A vállalati szervezetek megváltozása az információtechnikai eszközök alkalmazásának hatására, Budapest, Műszakigazdasági információ: Vállalatirányítás, 3. évf. (6), pp. 23-25.
- [14.] Polzer, H.G. (1996): Vezetési elvek és szervezeti formák változásának hatása az információs technológiára, Miskolc 358 o.

Szerzők:

Dr. Zörög Zoltán PhD

adjunktus

Károly Róbert Főiskola

Üzleti Tudományok Intézete

zzorog@karolyrobert.hu

Szűcs Csaba

tanársegéd

Károly Róbert Főiskola

Turizmus, Területfejlesztési és Idegen nyelvi Intézet

szucscsaba@karolyrobert.hu

SZERZŐK JEGYZÉKE

Babocsay Gergely, 79	Magda Róbert, 23
Bakos Izabella Mária, 9	Major Dominika, 91
Baranyi Aranka, 45	Nagy Szilvia, 45
Bozsik Norbert, 109	Novák Tamás, 23
Bujdosó Zoltán, 91	Ritter Krisztián, 101
Czibolya Csaba, 23	Szabó Zsolt, 109
Csernák József, 79, 91	Szűcs Csaba, 119
Gácsi Roland, 33	Takácsné György Katalin, 9
Hegedűs Szilárd, 33	Tamus Antalné, 9
Hidasi Adrienn, 45	Taralik Krisztina, 45
Katona Norbert, 57	Tóth László, 79
Katona Péter, 67	Törösvári Zsolt, 23
Kocs Izabella, 67	Zörög Zoltán, 119
Korcz Roland, 79	